مەلای رەش

نووسین و کۆکردنەوەی:
عەزیزی مەلای رەش

کوردستان چاپی یەکەم ٢٠١٠

زۆر سوپاس بۆ:

- كاك غەفوور مەخمووری- سكرتێری گشتیی YNDK ئەركی چاپی خستە ئەستۆی خۆی.
- كاك قەرەنی جەمیل وێنەكەی كێشا.
- ئەوانەی لە كۆكردنەوەی هێندە بابەت یارمەتیان داوین.

بنەماڵەی مەلای رەش

*** مەلای ڕەش**
*** نووسین و كۆكردنەوەی: عەزیزی مەلای رەش**
*** پیت چنین و نەخشەسازی و بەرگ: كۆمپیوتەری دەریا**
*** تیراژ: (١٠٠٠) دانە**
*** چاپی یەكەم- هەولێر ٢٠١٠**
*** چاپخانە: منارە- هەولێر**
لە بەڕێوەبەرایەتی گشتیی كتێبخانە گشتییەكان ژمارەی سپاردنی (   )
ساڵی (٢٠١٠) پێدراوە

پێشەکی

غەفوور مەخمووری

زۆر زاناو هۆنەرو كەسایەتی مەزنمان هەبوون بەهۆی نەنووسینەوەی مێژوو و ژیان و بەسەرهاتیان تەنها ناوەكانیان ماون و شاكارەكانیان فەوتاون، زانای گەورە (مەلا ئەحمەدی بانەیی) ناسراو بە (مەلای رەش) یەكێكە لەو زانا ئایینییە بلیمەتانەی كوردستان كە بەهۆی نەنووسینەوەی ژیان و فەوتانی نووسراوو بیرو بۆچوونە ئایینییەكانی تەنها ناوەكەیمان بۆ مابۆوە، (مەلای رەش) چ وەك زانایەكی ئاینی چ وەك كەسایەتییەكی ناسراوی دەشتی هەولێرو كوردستان خودان هەڵوێستی راستگۆیانەو پێگەی كۆمەڵایەتی خۆی بووەو، بیرو بۆچوون و لێكدانەوەو فتواكانی بەهەند وەرگیراون و لە زۆر پرسدا یەكلایی كەرەوە بوون، مرۆڤێك بووە بەڕەشی گوتووە رەش و بە سپیش سپی.

مامۆستا (عەزیزی مەلای رەش) دەبووا زۆر زووتر ئەم كارەی ئەنجامدا بوواو ژیان و بەسەرهات و بۆچوون و لێكدانەوە ئایینییەكان و فتواكانی لەفەوتان رزگار بكردبوونایە، بەڵام دیارە هەر ئەوە كراوە، ئەنجامدانی ئەم كارەی

بەڕێزیان خزمەتێکی زۆر بەژیاندنەوەی بەشێکی ون بووی کاروانی زانستی ئایین لەکوردستان و خستنەڕووی راستی ڕێزگرتنی دانیشتوانی دەشتی هەولێر لەزانایانی ئاینی دەخاتەڕوو.

ئەم بەرهەمەی مامۆستا (عەزیزی مەلای رەش) شایانی ئەوەیە لەکۆڕی ئایین و لەلایەن زانایانی ئاینی ئیسلام بەچاوی ڕێزگرتن لێی بڕوانریٚ و بە بایەخەوە بخوێنرێتەوەو سوودی لێوەربگیرێت بۆ نووسینەوەی زۆر لایەنی تری ئەم بوارە لەکوردستان، لەبەر ئەوەی لەرابردوودا زانایانی کورد جگە لە خزمەتکردنی ئاینی ئیسلام خزمەتێکی زۆری کۆمەڵگای کوردەوارییان کردووە لەبواری خوێندن و بڵاوکردنەوەی زانست و رۆشنبیری و چارەسەرکردنی گرفتە کۆمەڵایەتییەکان و ریٚ نیشاندەر بوون بۆ سەردەمی خۆیان و تائێستاش ئەو کاریگەریەیان هەر ماوە، بۆیە ئەو مێژووە بۆتە بەشێك لەمێژووی خوێندن و بڵاوبوونەوەی زانست و زانیاری لەکوردستان و هەق نییە فەرامۆش بکریٚ، ئاوڕدانەوە لەو مێژووە ئەرکێکی نەتەوەیی و نیشتمانی و ئایینییەو، ئەو کارەی مامۆستا (عەزیزی مەلای رەش)یش سەرەتایەکە بۆ زیندووکردنەوەی ئەو مێژووە.

٢٠١٠/١٠/١٠

هەولێر- باشووری کوردستان

مەلای ڕەش

ناوی (ئەحمەد رەحیم موحەمەد) بووە. ساڵی (١٨٩٦)ی زایینی لەئاوایی (پاشبەرد)ی سەر بەشارۆچکەی پێنجوێن لەپارێزگای سلێمانی دونیای رۆشەنی بینیوە.

ئەوسا خەڵکی گوندەکەی بۆ کڕینی کەلوپەلی پێویستی ژیان دەچوونە شاری (بانە)ی رۆژهەلاتی کوردستانی داگیرکراو. بۆیە کە چووەتە دەشتی هەولێر گوتوویەتی (خەڵکی شاری بانە)مە. زۆر جاریش لێی بیستراوە: (خەڵکی شارێکم دوو حەرفی: موسبەتو مەنفی). واتا (با) موسبەتەو (نە) مەنفیە.

بنەماڵەکەی مەلا زادە بوونەو بە نەوە دوای (رەحیم موحەمەد) حەوت پشت: (مەلا ئەحمەدی کوڕی مەلا ئەحمەد) دێت. پێنجەمین (مەلا ئەحمەد) بە مەلا ئەحمەدی گەورە مەشهوور بووەو بەدەست خەتی خۆی لەبەرگی کتێبێکی خۆی نووسیووە دەچێتەوە سەر (مەلا موسای تەوەکەلی). لەدوای ئەویش مەلا ئەحمەدی حەوتەم لەژێر نووسینەکەی سەرەوەی نووسیووە: (من مەلا ئەحمەدی حەوتەم)م.

(من ئەمەم لە باوکی خۆم بیستووە.. نووسەر)، کەچی نووسینەکان بەرسووتانی کتێبخانەکە دەکەوێت. لەدواییدا باس دەکرێت. بنەماڵەکەی کتێبخانەیەکی یەکجار گەورەی دەبێت.

لە تەمەنی حەوت ساڵیدا دایكو باوکی وەفات دەکەن. سێ براو خۆشکێکی بە مێردی دەبێت. برایەکی (ئەمین)ی ناو بووە زوو ئەمری خوا دەکات. نە زاندراوە لەخۆی گەورەتر بووە، یان بچووك تر. دووەکەی تر (حەمە شەریفو حەمە ساڵح) گچکەتر بوونە.

هەر یەك لە براکانی دەچێتە لای مامێکی. بەخۆشی خالۆی باوکی (مەلا ئەحمەد)ی ناو بووە دەیباتە لای خۆی. کەچی زۆر نابات یەك لە مامەکانی

(حەمەسالْح)ی برای دەردەکات. خوشکەکەیان هەرکە دەزانێت ماڵە مێردی بەجێ دێلێت و لەسەریاندا دادەنیشێت.

خۆی شێوەی لە (سەید عەیشێ)ی دایکی ڕەش و کورتەڵە بووە، چووە. بۆیە (ڕەش)ی بەدواکەوتووە. باوکیشی سپی و سوورو چاوشین و بەجەم بووە.

خاڵۆکەی لە تەماعی کتێبەکان، کە لای دەبن پێی خۆش نابێت بخوێنێت.

سودفە کۆلکە مەلایەکی دێیەکەیان نەوەت و نۆ ناوی خوای مەزن (ئەسمائوللا) دەنووستەوەو دوو سێ ڕۆژان لە مزگەوت، بە هات و چۆکردن و دەنگی بەرزەوە بۆ دەرخ کردن دەوریان دەکاتەوە. ئەویش بەهرەیەکی وای هەبووە، دوو جار نا، سێ جار شتێکی بەرگوێ بکەوتبووایە دەهاتەبەری و لەبیریشی نەدەچووەوە.

ڕۆژێک بە کۆلکە مەلایەکە دەڵێت: (مامۆستا ئەوەی چەند ڕۆژەی دەوریان دەکەیتەوە بۆتی بڵێم).

مەلاش بەسەرسوڕمانەوە دەڵێت:

– دەبڵی ئەگەر درۆناکەیت!.

ناوەکان زۆر بەڕێکی و ڕەوانی بۆ مەلا دەڵێت.

مەلا هەرکە ئەو بەهرەیەی لێدەبینێت و بنەماڵەکەشیان مەلازادە بوونە، هەستی ئایینی و مرۆڤایەتی هانیدەدات شەوان بەدزی خاڵۆکەی دەرسی پێدەڵێت. قورئانی پیرۆز بە شەش مانگ خەتم دەکات. ئەوسا دەچێتە ناو فەقێیان. لەبەر گچکەیی فەقێکانی هاوڕێی تەعلیقی لێدەدەن و دەڵێن: (دەبێ لانکێکت بۆ پەیدا بکەین).

هەرکە دەگاتە کتێبی (جامی) کتێبەکان لە خاڵۆی دەستێنێتەوە. بەو کتێبانە دەبێتە مەلا، بەداخەوە ساڵی (١٩١٦) سوپای ڕووس دەگاتە ناوچەکەو کتێبخانەکە دەسووتێنێت.

مەلا (نەسروڵڵا) ناوێک لەکاتی ئاگرگرتنی کتێبخانەکە، کتێبێکی زۆر دەرباز دەکات. پاشدان زەفتیان دەکات و نایداتەوە بنەماڵەکە. لەدوایی‌یدا کچێکی خۆی لە تۆڵەدا، دەداتە کوڕێکی حەمەشەریفی برای. ئێستاش ژنەکە لەژیاندا ماوەو نەوەیەکی زۆری لێکەوتووەتەوە.

جگە لە زیرەکییەکەی زۆر ساعیش بووە. پێش ئەوەی کتێبی (موختەسەر) تەواو بکات نزیکەی بیست جار کتێبی (جامی) بەبەرد گوتووەتەوە. واتە بەردێکی کردووەتە فەقێ‌و دەرسی پێ‌ گوتووە.

لەناوچەی (مەریوان‌و موکوریان‌و هەورامان) هەر مەلایەك عیلمێکی باشی زانیبێت چووەتە لای‌و عیلمەکەی لاخوێندووە.

ئەمەش ناوی هێندێك لە مامۆستایانی:

١- حاجی مەلا عەبدوڵڵا لەگوندی کانی سانان.

٢- سەید موحەممەدی چۆڕی، لەدێی چۆڕ.

٣- مەلا مەحموودی جوانڕۆیی لە (باڵك) گوندێکە لەولای مەریوان.

٤- مەلا عەبدولقادری مودەڕیس لە بیارە.

٥- حاجی مەلا عەبدوڵڵای پەسۆی لە موکریان.

٦- مەلا عەبدوڵڵای وەڵزی لە دووڕووە.

هەرکە مەلایەتی تەواو دەکات خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (عەبدولقادر)ی بیارە ئیجازەی مەلایەتی دەداتی‌و زۆر نابات وەفات دەکات.

خوالێخۆشبوو (شێخ عەلائەدین)ی بیارە ساڵی (١٣٣٩-١٩٢١) دەیکاتە مەلا لەجێگەی مامۆستاکەی.

●●●●●

پایەبەرزی

ئەمەم چەند جار لەباوکی خۆم بەرگوی کەوتووە: نووسەر (هەرکە لە بیارەی شەریف بە مەلا دامەزرام رەبەن بووم. نووستن‌و خواردنم لەگەڵ فەقێیان بوو. شەوێك، نەشەوی جومعە بوو، نەشەوی سێشەممە، فەقێکان دەستیان بە بەستەو گۆرانی کرد. پیاوی خوالێخۆشبوو شێخ عەلائەدین هات‌و گوتی: (شێخ دەفەرموویت بەیانی دەرستان نییە؟). منیش بە تەوسەوە گوتم: (نەخێر نیتمان).

پیاوەکە ڕۆیشت و هاتەوەو گوتی:

- شێخ دەفەرمووێت کە دەرس نییە لێرە چدەکەن.

گوتم: (ئێرە تەکیەی شێخ عەبدوڵڵای دەهلەوییە، ئێمە فەقێ و مەلاین رازین لێرەین، رازی نینە سبەی دەچینە جێیەکی تر).

بۆ بەیانی شێخ جوابی نارد نیوەڕۆ دەعوەتی منن.

کە چووین جەنابی شێخ لە تەمەندا بە باپیری من دەشکاو لەدوورەوە بەپیرمەوە هات و ما ئەملاو ئەولام ماچ بکات و گوتی:

- (مەلا ئەحمەد من کردم تۆ نەیکەیت. مەلا ئەحمەد من کردم تۆ نەیکەیت).

●●●●●

هەڵقەنانی لە بیارە

کوڕی مامۆستاکەی مەلایەکی باش نابێت و چاوی لە جێگەی باوکی دەبێت.

مەلای ڕەشیش دەڵێت: (من بەناو بۆ خوا دەرس دەڵێمەوە، نەوەی مامۆستام لەسەر جێگەی مەلایەتی لێم دڵگیر ببێت خێرەکەم چۆن دەبێت).

حوجرەی بیارە ئەوسا باشترین شوێن بووە لەپارێزگای سلێمانی بۆ تەدریس کردن، ناچار بە خۆو فەقێوە ساڵی (١٣٤٠) کۆچی روو لەشاری سلێمانی دەکات. ئەو بەڕێزانە موستەعیدی دەبن (مامۆستا مەلا ڕەشیدی موکریانی و مامۆستا مەلا عەبدوڵڵای چڕۆستانی و مامۆستا مەلا عەلی عەودالان و مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی موەدڕیس) و چەندی تر ناویان لەیادکراوە.

میوانی حوجرەی خوالێخۆشبوو: (شێخ عومەری قەرەداخی) دەبن. ئەوکاتەی شێخی تایەن تەواو دەکات و دەیەوێت ببێتە مەلا ئەو منداڵ دەبێت و (تەسریفی زنجانی) دەخوێنێت. رووی تێدەکات و دفەرمووێت:

- مەلای ڕەش تۆ تازە خوێندنت تەواو کردووە، من تا ئەمڕۆ هەر تەدریسم کردووە.

– قوربان چ تەدریس و چ خوێندن هەر زانین نییە.

ئێوارە مەولوود.. دەبێت. جەنابی شێخ قەرەداخی بۆ ڕێزلێنان دەڵێت:

– دەبێ مەلای ڕەش مەولوودەکە بخوێنیتەوە.

مەولوودنامەکە دەست خەتێکی هەورامی زۆر ناخۆش دەبێت و کەم کەس بۆی دەخوێندرایەوە.

هەرکە مەلای ڕەش مەولوودەکە دەخوێنتەوەو ناوە ناوە پەڕێکی ئاوا دەکرد.. شێخ زەردە دایدەگرێت. چونکە شارەزای مەولوودنامەکە دەبێت و دەیزانی ئەو شوێنەی دەخوێنتەوە لەگەڵ پەڕ ئاواکردنەکە یەك ناگرێتەوە. دوای تەواو بوونی مەولوودەکە شێخ دەفەرمووێت:

– مەلای ڕەش چیت لە مەولوودنامەکە زانی؟.

– نەخێر قوربان.

– ئەدی ئەوەی خوێندتەوە چ بوو؟.

– قوربان من هەر شتێك سێ جاری بخوێنمەوە دێتە بەرم. بیست جاریشم زیاتر مەولوود خوێندووەتەوە.

پاشدان دەڵێت:

– قوربان ئاواتەکەت نەهاتەدی.

– ئاواتی چی؟!.

– شکاندنەوەی من بوو لەو مەجلیسە، بەهۆی نەزانینی مەولوود نامەکە.

– نەخێر بەسەهوو چوویت. مەبەستی من تەنیا ڕێزلێنان و خۆشەویستی بوو.

جەنابی شێخ هەوڵ دەدات فەقێکانی بۆ خۆی بگێڕتەوە: (مامۆستا مەلا عەبدوڵڵای چڕۆستانی و مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس) دەگەڕێنەوە.

مەلای ڕەش روو لەگوندی (عەودالان) دەکات. پاش چەند مانگێك دەچێتە ئاوایی (گەڵاڵە). بۆ ئەوەی لایان نەڕوات خەڵکەکە ویستیان کچی کوێخای گوندەکەی بدەنێ. کەچی کیژەکە دەڵێت: (کەس نازانێت: ئەو مەلا عەجەمە چ کەسەو مێردی پێناکەم).

●●●●●

دوای بەیانی (١١/ی ئازاری ساڵی ١٩٧٠)دا پیاوێکی ڕێك و پێك و بەهەیبەتم لە حاجی ئۆمەران دیت: (بەداخەوە ناوەکەیم لەبیر نەماوە) گوتی (خەڵکی گوندی گەلاڵەی لای سلێمانیمە).

منیش گوتم: (باوکم چەند مانگێك مەلایەتی ئێوەی کردووە).

گوتی: (کێیە؟).

– مەلا ئەحمەدی ڕەش.

گوتی: (ئەهۆ.. وەهـ.. کچی کۆخاکەمان مێردی پێنەکرد. بۆیە ڕۆیشت. خەڵکی ئاوایی لێکڕا سەرکۆنەیان کردو قسەی ناشیرینیان پێوت. لەئەنجامیشدا کچە تووشی نەخۆشی (سیل.. وەرەم) بوو..و بەکچێتی سەری نایەوە).

پاشدان گوتی: (ئەگەر مێردی پێ بکردبووایە ئێستا خوارزای وەك جەنابتمان دەبوو– نووسەر).

● ● ● ● ●

ڕەو کردنی بەرەو دەشتی هەولێر

لە گەڵاڵەوە یەکسەر بەرەو دەشتی هەولێر هەیپەی لێدەکات.

ئەوسا ناوچەکە خزمەتی مەلایان یەکجار زۆر دەکرد. گوند هەبووە ساڵانە بیست.. سی بەردیلە زەکاتی دەدا مەلا.

لەشارۆچکەی پردێ میوانی فەقێیان دەبن. خوالێخۆشبوو مامۆستا (مەلا عەلی رواندز) مەلا دەبێت.

خوالێخۆشبوو: (مامۆستا مەلا سەعیدی باشتەپە) موستەعید دەبێت و ڕوو لە مەلای ڕەش دەکات و:

– مەلا ئەحمەد نیازت چییە؟.

– دەمەوێت لەو دەشتەی هەولێر ببمە مەلا.

ئەویش دەڵێت: (دەفەوتییێت).

– لەبەر چی؟.

– من مەلامە نازانم تۆ مەلایت. بەهۆی گفتوگۆ لەگەڵ فەقێکانتەوە هەموویان مەلانە زانیم جەنابیشت مەلا باشیت، بەڵام خەڵکی نەخوێندەواری دێهات چۆن دەزانن تۆ مەلایت و فەقێ چۆن دێنە لات.

بۆچوونەکەی تەواو لەدڵ سەقا دەدرێت و ناچار دەڵێت:

– ئەی تەکبیر چییە!؟.

– ئەگەر دەتەوێت ئەو عیلمەی هەتە نەفەوتێت و بەزووترین کات ناودەرکەیت و هەرچی فەقێی باشی ناوچەکەیە ڕووت تێ بکەن بڕۆ چەند مانگێك لای (مەلا ئەفەندی) هەولێر بخوێنە ئەو بەس مەدحت بکات یەکسەر ناوو شوورەت دەردەکەویت.

خۆی هەروەك باس کرا لەسەر دەستی (مامۆستا مەلا عەبدولقادری بیارە) ئیجازەی وەرگرتبوو. لەنێو فەقێیانیش دوو ئیجازە وەرگرتن بەکاری دزێوو.. ناهەموار لەقەڵەم دەدرا. کەچی خۆشەویستی عیلمەکەی هانی دەدات گوێ بەو عەیبە

نـەدات و بەقـسەی دەکـات و ڕوو لەشـاری هـەولێر دەکـەن. شـەو دەگەنـە ئـاوایی (گردمـەلا)و میـوانی خوالێخۆشـبوو (مـەحموودی کاکـەخان) دەبـن. ئەوسـا خوالێخۆشبوو (عەلی مەحموود کاکەخان) تازە هەڵدەهات.

ڕۆژی دوایی ساڵی (١٩٢٤) دەگەنە شاری هەولێرو میوانی تەکیەی خوالێخۆشبوو (شێخ موستەفا) دەبن.

پارچـە حەسـیرێك لەسـەر حـەوزی مزگەوتەکـە دەبێـت مـەلای ڕەش لەسـەری دادەنیـشێت. مەلایـەك لەحەوشـەی تەکییەکـە حەسـیرەکەی لـەژێر دەردەهێنێـت و بـۆ خۆی لەسەری دادەنیشێت. ئەویش زۆر پێ دڵ گران دەبێت، بەڵام دەنگ ناکات.

کچێکی جەنابی شێخ موستەفا ئەمری خوای کردبوو، تازییەدار بوون.

●●●●●

دەست بەخوێندن کردنەوە

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا ڕەشیدی موکریانی لەمنداڵیەوە بەیەکەوە دەخوێنن. بـەهۆی گـوزەرانی خێزانییـەوە ئـەو واز لەخوێنـدن دەهێنێـت. پـاش دوو سـێ سـاڵان مەلای ڕەش دەچێیتە لای و پێدەڵێت: (ڕەشید وەرە دەست بە خوێندن بکەوە).

ئـەویش بـەگوێی دەکـات و لـەو کتێبـەی بـەجێی هێـشتبوو دەرسـی پێـدەڵێت و بـۆ ئەوەی ئەوانی پێشتری بێتەوە بیر.. ڕۆژ بەڕۆژ وەك خوێندن لەگەڵی پێدادەچێتەوە تا دەبێتـە مەلایـەکی بـاش. خوالێخۆشـبوو.. وەزیـری دەسـتە ڕاسـتی بـووە. بـەخۆی لەژیانـدا فـەقیرحاڵ بـووە. کەچـی ئـەو زمـان زان و لـەکاروباری ژیانـدا لێـزان و چاپوك بووە. بە جەنابی شێخ موستەفا دەڵێت:

– قوربـان ئـەوە باشـترین مـەلای سـەردەمەو هاتووەتـە ناوچـەکە ببێتـە مـەلا، بـەڵام کـەس نایناسـێت و عیلمەکـەی دەفـەوتێت. وابکـە جـەنابی ئەفەنـدی چـەند مانگێـك دەرسی پێ بڵێت و بزانێت مەلا باشەو مەدحی بکات و لەناوچەکە ناودەربکات.

ئەویش دەفەرمووێت:

– ئەفەندی ئێستا دێتە تازییەو عەرزی دەکەم.

جەنابی ئەفەندی لە فەقێیان تووڕە بووبوو.. ماوەیەك بوو فەقێی ڕانەدەگرت. هەرکە دەچێتە تازییەکە پێیدەڵێت: (دەرس بەو مەلایە، کە لەشاری بانەی ئێرانەوە هاتووە بڵێ حوجرەکەت وەك جاران ئاوەدان دەبێتەوە).

جەنابی ئەفەندی ڕووی تێدەکات و دەڵێت:

– مەلا ئەحمەد من بەس فەلسەفەو ڕیازیات دەڵێمەوە.

ئەویش هەردووکی خوێندبوو..و کەچی دەڵێت:

– قوربان منیش هەر ئەو دوو دەخوێنم.

ئەمەش لەساڵی (١٣٤٣–١٩٢٤) دادەبێت.

هەرکە جەنابی ئەفەندی لە تازییەکە هەڵدەستێت، مامۆستا مەلا ڕەشید بە شێخ دەڵێت:

– یا شێخ پێمان نەگوت: ئێمە کۆمەڵە فەقێیەکین.

ئەویش دەفەرمووێت:

– حوجرەی ئەفەندی وەك تەکییە وایەو حسێبی ئەوەی دەڵێیت لێناکرێت.

هەموو ڕۆژ تێرکە نانێکی گەنم لەگوندی (باداوان)،ماڵی ئەفەندی لێبوو، دەنارده قەڵات و نیوەی بۆ فەقێیان و نیوەکەی تر بۆ دەست و پێوەندەکانی ئەفەندی.

خەڵکی قەڵاتی هەولێر ئەوسا بەیانی و نیوەڕۆ..و ئێواران چییان دەخوارد فەقێکانیش ئەویان دەخوارد. هەموو ڕۆژی جومعانیش مەڕێك سەردەبڕاو نیوە بۆ دەست و پێوەندەکان و نیوەکەی تریش بۆ فەقێیان.

مەلای ڕەش هەرکە لەقەڵات دامەزرا هەموو ڕۆژێ دەچووە تەکیەی شێخ موستەفاو دەیگوتە مەلاکەی حەسیری لەبن دەرهێنابوو: (مەلا پرسیارێکی شەرعی، یان عیلمیم لێ بکە).

ئەویش پرسیارەکەی دەکردو دوای وەڵامدانەوە، لەسەر ڕاڤەکردنی پرسیارەکە، پرسیاری لە مەلاکە دەکردو دەیهێناو دەیبرد هەتا دەیگوت: (نازانم). دوای سێیەمین ڕۆژ بەم شێوەیە. مەلاکە ئەوسا پڕدەداتە ماچ کردنی دەستی و دەڵێت:

– مامۆستا لێم ببوورە لاموا بوویت سۆفیەکی نەخوێندەواریت و نەمزانی ئەو نەوعە مەلایەت.

چونکە ڕیشی هەبوو.

●●●●●

جگەرە بڕان

مامۆستا مەلا ڕەشید جگەرەکێش بوو. کەچی کە جگەرەی نەدەما، بەخۆی دەوەستاو دەیگوت: (جگەرە ناکێشم).

مەلای ڕەش بەخۆی نەدەوەستا. هەرکە بۆ جگەرە تەنگاو دەبوو مامۆستا مەلا ڕەشید لەدەوروبەری مزگەوتی قەڵات قونگە جگەرەی خڕ دەکردەوەو (پەڕە) جغارەی هەبوو دەیکردە جگەرەیەك و دەیدایەو کە دەیگوت (لەکوێت بوو؟).

دەیگوت: (خوا ناردی).

پاش جێگیر بوونیان لە مزگەوتی قەڵات، ناوبراو ڕۆژێ بەقۆدییە جگەرەیەك دەرسی بە خوالێخۆشبوو (ڕەشاد موفتی) دەگوت.

●●●●●

کەواو سەڵتە

ڕۆژێك جەنابی ئەفەندی دەبینێت مەلای ڕەش شمەکی بەری کۆنەو پارە دەداتە مامۆستا مەلا ڕەشید کەواو سەلتەی بۆ بکڕێت:

ئەویش کەواو سەلتەیەکی خراپ دەکڕێت.

جەنابی ئەفەندی دەڵێت:

– ڕەشید من پارەی ئەو کەواو سەلتەیەم دا تۆ؟.

– نەخێر قوربان. بە ئەنقەست ئەو خراپەم کڕی تاکو هێندە پارە بمینێتەوە بە جگەرەی بدەین.

– کەواتە ئەوە پارە کەواو سەلتەیەکی باشی بۆ بکڕەو ئەو خراپەش بۆ جگەرە بفرۆشەوە.

● ● ● ● ●

ڕەشاد موفتی

خوالێخۆشبوو (مامۆستا ڕەشاد موفتی) فەرمووی: ((باوکت کە لای جەنابی ئەفەندی دەخوێندو: دەرسی (گەلەنبەوی‌و جەمعول جەوامیعی)ی بە فەقێیان دەگوت، ڕۆژێك گوێم لێبوو دەوری کتێبی (سەمەدیە)ی، کە کتێبێکی نەحوەو لەکاتی سوختاتی، پێش کتێبی (جامی) دەخوێندرێت، دەکاتەوە. منیش پێمگوت: (مامۆستا جەنابت: دەورکردنەوەی سەمەدیەیان نەگوتووە).

ئەویش گوتی: ئەگەر منداڵێکی وەك تۆ پرسیارێکی لەو کتێبە لێکردم نەمزانی– نووسەر)).

● ● ● ● ●

جەنابی مەلای کۆیە

ڕۆژێك خوالێخۆشبوو جەنابی مامۆستا (مەلا موحەمەدی کۆیی) میوانی مەلا ئەفەندی دەبێت. مەلای ڕەش ئەوسا کتێبی (گەلەنبەوی بوڕهان) بەفەقێکانی دەڵێت، بەئەنقەست نزیکەی نیو سەعات هەست رادەگرێت. بە ئەفەندی دەڵێت:

– ئەوە کێیە؟.

– فەقێمە.

– کوڕە، ئەوە، وەك من‌و جەنابت مەلایە!.

– بەڵێ مەلایە، بەڵام ئیشی پێمە.

● ● ● ● ●

لەسەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوودا لەقوتابخانەی (١١/ی ئازار)ی گەڕەکی مەنتکاوە، مامۆستا بووم. خوالێخۆشبوو مامۆستا (مەلا عومەر)ێکی ڕەنگ سوورو سپیو چاوی تەواونە بوو، کە منی ناسیو گوتی:

- باوکت لای ئەفەندی دەیخوێند. من لەویٚ سوختە بووم. جەنابی ئەفەندی لەکاتی دەرس گوتنەوەدا هەر شەرحی دەکردو باوکیشت هەر دەیگوت (بەڵیٚ). ڕۆژێك پێیدەڵێت: (مەلا ئەحمەد بۆ پرسیارێك ناکەیت؟).

ئەویش گوتی: (قوربان پێم خۆشە گویٚ لە تەقریرەکەت بگرم).

- نا.. پێم خۆشە پرسیارم لیٚ بکەیت.

پرسیارێکی لەدەرسەکە لێدەکات چێشتان بوو تا نیوەڕۆ یەکتریان هێناوبرد.

ئێمەی فەقێش هەمووومان بەسوختەو موستەعیدەوە لەدیاریانەوە وەستابووین تا دەرسەکە تەواو بوو.

باوکت گوتی: (قوربان من شەرحی کتێبەکەم پێویست نییە. بەس پێم خۆشە گوێم لە تەقریرەکەی جەنابت ببێت).

- باوکم زۆر جار دەیگوت: (سیپارەشم لای بخوێندبووایە سوودم لێوەردەگرت).

جەنابی ئەفەندیش باوەڕی زۆر پیٚ بوو. لەدواییدا باسی دەکەین- نووسەر.

●●●●●

ئیجازەی دووەم

پاش نۆ مانگ خوێندن بۆ ئەوەی مەرامەکەی کە ناوودەنگە بێتەدی جەنابی ئەفەندی لەکاتی ئیجازەدانی، لەدوای هەرچی پیاوی ناودارو بەدینی شاری هەولێرو دەوروبەری بوو دەگێڕتەوە. بەم تەرزە مەدحی دەکاتو دەڵێت:

- من ئەوەندە ئیجازەی داومە، مەلای باشی وەك ئەو مەلا ئەحمەدەم نەهاتووەتەلا.

خوالێخۆشبوو (مەلا سەعیدی سمێڵ سۆر) باوەڕپێکراوی ئەفەندیو قەڵەمداری گوندی (جدیدەو منارەو مەلاقەرە)و چەند دیٚی تر دەبێت، لەعەشیرەتی ساڵەییو

نیشتەجێی ئاوایی (قەرەبەگ) بووەو لەگەڵ (مەلا عەیشان)ی دایکی مەلا ئەحمەدی قەرەبەگ لەنەوەی (مەلا تەها)ی دێی (ئاومالّ)ینە. پاشدان دەچێتە قەرەبەگو هەزار دۆنم زەوی لە خەڵکەکە دەکڕێت.

دوای مەدحەکە دەڵێت:

– مادام ئەو مەلا باشەیە ئەوا من کچی خۆم پێشکەش کرد.

ئەویش لەماوەی ئەو نۆ مانگەدا دەیناسێت: پیاوێکی باش‌و بەدینە دەڵێت:

– کچ کچی تۆ بێت شەل بێت، کوێر بێت ئەوا قەبووڵم کرد.

خوالێخۆشبوو (موشیری ئیبراهیم ئاغا)ی قەزای (مەخموور) ئەوسا حاکم دەبێت‌و دەڵێت:

– منیش ئەوا چل لیرەمدا بۆ جیهازی بووك‌و ماڵ پێکەوەنان‌و کردمە: مەلاش لە مەخموور.

ئەوسا دوو سەیارە لەشاری هەولێر دەبن. یەك هی ئەفەندی‌و ئەویتریش هی موشیر. ژنی بە توڕمبێلی موشیر لەقەڵاتی هەولێر بۆ مەخموور دەگوازرێتەوە. ئەمەش لەساڵی (١٩٢٥)دا دەبێت.

ژنی موشیرو قائیمقام‌و معاون شورتە هەرکە بووك دەبینن سوورو سپی‌و جوانە دەڵێن:

– لە قەڵات هاتووەو دەرمانی لەخۆ داوە.

بۆ تەجروبە پەڕۆی بەڕووی دادەهێنن سوورتر هەڵدەگەڕێت.

●●●●●

پەیوەندی

بەماوەی ئەو نۆ مانگەی مەلای ڕەش لەشاری هەولێریی خوێند پەیوەندی لەگەڵ زۆربەی کەسانی ناودارو بەرپرسانی شار پەیدا دەکات.

خوالێخۆشبوو: (حاجی مەحموود دێرەیی)ساڵێ دووقات، (کەواو سەلتەی) بۆ ڕەوانە دەکرد. یەك لەوەرزی گەرمادا ئەویتر لەوەرزی ساردیدا.

مەلای ڕەش هەتا مرد کەواو سەلتەی بۆ خۆ نەکڕی.

چەندین پیاوی ناوداری تر، بەڵام لەبەر درێژدا دڕی پشت گوێ خران.

● ● ● ● ●

ناودەرکردن

بەهۆی مەدح و سەنا زۆرەکەی جەنابی ئەفەندییەوە مەلای ڕەش یەکسەر ناوو شورەت دەردەکات و کام موستەعیدی باش و زیرەك و بەناوبانگی شاری هەولێرو دەوروبەری دەبێت دەچنە لای دەخوێنن. وەك ئەو خوالێخۆشبووانە (مامۆستا مەلا ئەبووبەکری دووگردکان و مامۆستا مەلا موحەمەدئەمینی سوێری و مامۆستا مەلا موحەمەدی مەخموورو مامۆستا مەلا سەید غەفووری مەلاکاغاو بەدەیانی تر).

● ● ● ● ●

پرس پێکردن

هەرکە ساڵی (١٩٢٥) بەخۆ..و فەقێیەکی زۆرەوە دەچێتە شارۆچکەی مەخموور لەدڵی خەڵکەکە دەچەسپێت مەلایەکی زۆر باشە، چەند کەسانی شارۆچکەکەو دەوروبەری، دەربارەی گوزەران و گیروگرفتی سەردەم پرسی پێدەکەن. لەبەر درێژ دادڕی تەنیا باسی یەکێکیان دەکەین.

– خوالێخۆشبوو: (کوێخا عەدۆی ئازیکەند) سەرۆکی عەشیرەتی بندیانان دەچێتە لای و دەڵێت:

– مامۆستا دەمەوێت سێ پرست پێ بکەم: بیان کەم یان.. نا؟.

– فەرموو.

یەکەم: پلکێکم ژنی پاشا دەبێت دەمەوێت داوای هەشتێکیەکەی بکەم.

دووەم: ماڵی پاشای داوام لێدەکەن زەویان بدەمی بەکرێ تۆی بکەن.

سێیەم: داوادەکەن ڕێیان بدەم سالأنە بەکرێ مەڕیان لەوەرزی زستان بهێننە نێو پاوانی من.

مەلای ڕەش یەکسەر دەڵێت:

بەگوێی من دەکەیت دوورکەوتنەوەت لەگیرەی ماڵی پاشا لەبەرژەوەندی جەنابت دایە.

ئەویش بەسەرسوڕمانەوە دەڵێت:

– لۆ..؟!.

– یەکەم: گەر لەدادگا داوای حەقی پوورت بکەیت، سبەی ئەوان دەسەلأتدارن، بە پارە دوو شاهید قیت دەکەنەوەو سوێند دەخۆن: (پاشا پێش مردنی ئەو ژنەی تەلأق داوە).

دووەم: گەر زەوییەکەشت تۆ بکەن، پاش دوو سێ ساڵان دەڵێن: (داس بڕی خۆمانەو لەمەحکەمەش بەروەستیان نایەت).

سێیەم: پاوانەکەش هەر ئەوها.

کوێخا عەدۆ لەدووەمو سێیەم بەگوێی دەکات، کەچی لەیەکەمدا لەدادگادا چی دەسگیر نابێت: (نازانم هۆیەکەی چ بووە– نووسەر).

●●●●●

تێبینی:

(ماڵی پاشا بەرەبابێکن لە ئاغاواتی دزەیی).

مەسەلەیەکی شەرعی

کابرایەك لەگوندی (برایم باول)ی ناوچەی قەراجو قەزای مەخموور جوتیار دەبێت. ڕۆژێك سوێند بە تەلأق دەخوات بۆ ئاغاکەی نەچێتە جوت.

خوالێخۆشبوو (شێخ عەبدولکەریم)ی دارەخورمایی، کە گەورەترین شێخی تەریقەتی قادری بوو لەناوچەکە، ئەوسا ماڵی لەو دێیە دەبێت و لەگەڵ مەلاکانی ناوچەی قەراج دەڵێنە جوتیارەکە، لەبەر ئەوە منداڵت سەرکەو بنکەنەو ژیانیشت تەنیا لەسەر جوتیاریەکەیە بڕۆ جوت تەڵاقت ناکەوێت.

کابرای جوتیار دڵی ئاو ناخواتەوەو بەرگوێشی کەوتبوو: مەلایەکی باش هاتووەتەوە مەخموور دەچێتە لای.

مەلای ڕەش پێیدەڵێت: (تەڵاقت بەم ئەرزەی وتت خواردبێت بچێتە جوت دەکەوێت).

جوتیار دەڵێت:

- قوربان منداڵەکانم ساوانەو ژیانیشم لەسەر جوتیاریەکەیە.
- تۆ ئیمانت بە خوا هەیە؟.
- بەڵێ.
- مادام خوایەك منداڵی پێ بەخشیویت رزقیشیان هەر دەدات.

بەم فتوایە کێشە لەنێوان مەلای ڕەش و شێخ عەبدولکەریم و مەلایەکانی قەراج پەیدا دەبێت و شتاق لا بۆ یەکتر ناسەلمێنن. بیرو بۆچوونی هەردوولا دەکرێتە راپۆرتێك و خوالێخۆشبوو مامۆستا (مەلا ڕەشیدی موکریانی) راپۆرتەکەی بەپێیان بۆ جەنابی ئەفەندی دەبات و دەڵێت:

- قوربان کێشەیەك لەسەر مەسەلەیەکی تەڵاق خواردن لەنێوان مەلای ڕەش و شێخ عەبدولکەریم و مەلای گوندەکانی دەوروبەر بەرپابووە.

جەنابی ئەفەندی باوەڕی زۆر بە مەلایەتی مەلای ڕەش بووە یەکسەر دەڵێت:

- مەلای ڕەش چ دەڵێت؟.
- دەڵێت: دەکەوێت.
- منیش دەڵێم: دەکەوێت.

مامۆستا مەلا ڕەشید لەگەڵ ڕاگرتنی راپۆرتەکە دەڵێت:

- قوربان ئەوە راپۆرتەکە سەیری بکە؟.

بەوپەڕی هەڵچوونەوە دەڵێت:

- ڕەشید!.

ئیتر یەکسەر دەگەڕێتەوەو قسەی مەلای ڕەش سەردەکەوێت.

کابرای جوتیار ناچار لەگوندەکە باردەکات‌و دەچێتە دێی (شێخ شەروان)ی نزیک شاری هەولێر.

ئەوساڵە ناوچەی قەراج نەهات دەبێت‌و لەگوندە نوێیەکە دەغڵێکی زۆری لەنێوچەوانی مەلای ڕەشەوە دێت. لەپاداشتا هەموو ساڵێ کەڕەتێك دیدەنی دەکرد.

●●●●●

بارکردن لەمەخموور

خوالێخۆشبوو: (موشیری ئیبراهیم ئاغا)ی شارۆچکەی مەخموور فێرە ئارەق خواردنەوە دەبێت.

مەلای ڕەش جارێك پێیدەڵێت: (ئاغا گەر ئارەق نەخوێت شەرتە هەتا یەکتر نەنێژین بەجێت نەهێڵم).

بەڵێن دەدات واز بهێنێت.

جاری دووەم دیسان بەڵێنی پێدەدات. کەچی هەر واز ناهێنێت. مەلای ڕەش ئەوسا پێیدەڵێت: پاش سێ جار پێگوتن:

- ئارەق خواردنەوە ئەو کەسایەتییەی ئەمڕۆ هەتە، ناهێڵێت.

دووەم: لەماڵی دونیاش پەڕپووتت دەکات.

ئیتر مەلای ڕەش لەمەخموور باردەکات‌و دەچێتە (دێمەکار)ی ئاوایی خوالێخۆشبوو (شێخ موحەمەد پاشا) لەوێش دەیەوێت بچێتە گوندی (عاللا)ی خوالێخۆشبوو (عەزیز پاشا)ی برای ناوبراو. بەخۆ..و فەقێوە بەگوندی (چەغەمیرە) دادەچن.

خوالێخۆشبوو: (ئاغاژنە فاتم)ی خێزانی (کانەبی ئاغا)ی دێیەکە بە خەڵکەکە دەڵێت: (با ئەو مەلا باشەی لە قیس خۆمان نەدەین).

جوتیارەکـانیش دەڵـێن: (ئـەو مەلایـە بـە خـەڵکی دەوڵەمەنـدی دێمـەکار بـەخێو نەکراوە بە ئێمە چۆن بەخێو دەکرێت).

ئەویش دەڵێت: (بەخێو دەکرێتو زیاتریش).

ئەوسا ئەو خوالێخۆشبووانە (حاجی جوکلو فەتاح ئاغا)ی برای ناوبراو میوان دەبن، ئاغاژن ڕوویان تێدەکاتو دەڵێت:

– دەمەوێت ئەنگۆ هیمەتێك بکەن.

هەرسێکیان بەڵێن دەدەن: ساڵانە هەریەکەیان چوار عەڵبە گەنمی بدەنێ. (عەڵبە= ١٦ تەنەکە). دوازدە عەڵبـە گـەنم لەسـەرەتای سـییەکانی سـەدەی رابـردوودا مـاڵێکی گەورەو خێزاندار گوزەرانی پێدەکرد.

بەم چەشنە مەلای ڕەش دەگێڕنـەوە. هەرکـە مـاڵی دێـت لـەڕێگادا سـوار سـوارانیٚو تەقەی خۆشی لە پێش دەکەن.

لەساڵی (١٩٢٥)دا هەتا ساڵی (١٩٣٣) لە مەخموور دێمەکار بەسەر دەبات.

مەلای ڕەش جارێك سەردانی مەخموور دەکات، میوانی موشیر دەبێت، شیوەکەی تەنیا ساواری ڕووت بوو. پێیدەڵێت:

– شیوەکەمان کووە؟.

– ئەگەر.. ڕۆنی هەبووایەو گۆشتو ترشی لەپاڵ بووایە بیٚ قسوور دەبوو.

موشیر هەست لەخۆی دەبڕێت.

– هەتا ئارەقت نەدەخواردەوە ماڵی دنیات زۆر بوو.. و (٤٠) چل لیرەت دامن بۆ ماڵ پێکوەنان. کەچی لەوەتی ئارەق دەخۆیتەوە توانای ماڵیت لەساواری ڕووت زیاتر نییە.

بە ئاخەوە دان بە هەلەی خۆی دادەنێتو دەڵێت:

– بەقسەی جەنابتم نەکرد.. دۆڕاندم.

●●●●●

تێبینی:

بـاوکم ئـەو قسانەی هـەرگیز نـەکردووە، بگـرە لـە خـەڵکی شارۆچـکەی مـەخموور بیستراوە– نووسەر.

مەلای ڕەش لەنێو دڵی خەڵکی دێیەکەدا

دڵسۆزیو بەردەوامی مەلای ڕەش لەسەر تەدریسو نەچوونی بۆ تازییەی دەرەوەو مەگەر بەدەگمەن، سەردانو گەشتوگوزار هەر هیچ. لەبەیانی دوای نان خواردن، چۆکی لەسەر حەسیری رەقی مزگەوتەوە، بەبێ پانکە لەهاویندا و ئاگر لەوەرزی ساردیدا دەداو دەرسی تا نوێژی نیوەڕۆ دەگوتەوە. بە پەلە نوێژی دەکردو نانی دەخوارد تا نوێژی عەسر. پاش نوێژکردن هەتا نوێژی مەغریب، بەبێ پارەو منەتەوە.

ئەمە وای کرد خەڵکی ناوچەکە، نەخەسەلە خەڵکی دێیەکەی جگە لە باوەڕیان بە مەلا باشیەوە، بە پیاوێکی پیرۆزی لەقەڵەم بدەنو بەوپەڕی شەوقو لەخۆبردنەوە خزمەتیان دەکرد.

بۆ بڕوای دڵی دوو دڵان لەم رووەوە: پاش پەنجاو دوو ساڵ تێپەڕ بوونی لەسەر وەفاتی پیاوێکی گوندی چەغەمیرەم دیت ئاوزەی من بوو، بە ژنەکەی گوت:

– دەزانی ئەوە کوڕی مەلای ڕەشە!.

ژنەکەی دوای بارکردنمان لەدایك بووبوو یەکسەر پڕیدا شانو ماچی کرد- نووسەر.

●●●●●

گوزەران

خوالێخۆشبوو (حاجی جوکل ئاغا)ی گوندی (قۆڕیتان) هۆیداوە. جگە لە دەغڵەکە ساڵانە یەك عەڵبە (چەلتوك)ی دەدا مەلای ڕەشو (فەتاح)ی براشی نیو عەڵبە. بە هەردووکیان عەڵبە برنجێکی زیاتر لێدەدەرچوو.

بۆ کوتانی چەلتووك ماڵی مەلای ڕەش یەکەم ماڵبووە، نەك لەئاوایی، لەناوچەی کەندێناوەدا (گرگڕ)ی[1] تایبەتی خۆیان هەبوو.

1- گرگڕ: دەستاڕی چەلتوك لێکردن.

خێزانــی مــەلاو کــچی و بــەهاوکاری ئافرەتــانی دراوســێ ســپیان دەکــردو بــە (جۆنی)یش لەحەوشەی خۆیان هەبوو دەکوتا.

لەسەرەتای چلەکانی سەدەی رابردوودا عەڵبە برنجێك لەسەرتاپای نـەك ناوچـەکە، بگرە لەسەرتاسەری دەشتی هەولێر، مەگەر لە هێندە ماڵ ئاغان دەنا پەیدا نەدەبوو.

ماڵی مـەلا جگـە لەمشە خواردنیـان یارمـەتی زۆر ماڵـە هـەژارو بـێ ئـەنوایان دەدا. نەخاسمە نەخۆش بووایە. باشترین خواردن، بۆ نەخۆش ئەوسا (شۆربا برنج) بوو.

لەســاڵی (١٩٤٤)دا نەخۆشــی گرانــەتا لەناوچــەکە پەیــدا بــوو. خــەڵکێکی زۆری کوشـت. لـەئاوایی چـەغەمیرە پێـنج شـەش کـەس پێـچوون. یـەك لـە ئەوانـە کـچێکی جاحێڵی تەونکەری مەلای ڕەش. ئەوسا کەم ئافرەت تەونی دەزانی. عەزیزی کوڕیشی گوێی چەپەی پێ گران بوو.

کیژێکیشی لەبەر ئـەوە لـەکاتی نەخۆشیدا شـۆربای برنجی زۆر درابووێ، برنجـی لەبەرچاو کەوت و هەتا مردن نەچووە سەر زاری.

وێڕای برنج زۆریش هەرکە وەرزی بەهار دادەهات مەڕدارەکانی ئاوایی لە هەر لاوە بەرخە کۆرپەی کوشتنەوەیان بۆ دەنارد. هەفتەی یەکیان دەکوشتەوە.

ساڵانەش نزیکەی (٢٠) بیست بردیلـە= (شـەکەمەڕ)ی زەکاتیان دەدایـە. بۆیـە ئـەو گوزەران خۆشـەی مـەلای ڕەش هـەیبوو باوەڕ ناکرێت هیچ ماڵـە مەلاو ئاغایـەکی نـەك دەشـتی هـەولێر، بگـرە لەباشـووری کوردسـتان ئـەو تـەرزە گـوزەران و ژیانـە خۆشـەی بووبێــت. ئەمــەش بــۆ پیــاو باشــی و بــەدینی و بەخــشندەیی خــەڵکی دەڤەرەکــە دەگەڕێتەوە.

●●●●●

ئاغاژنە فاتم

خزمـەتی خوالێخۆشـبوو ئاغاژنـە فـاتم دەرحـەق بنەماڵـەی مـەلای ڕەش هـەرگیزاو هەرگیز بە حیساب نایەت و بەهیچ شتێك پڕ نابێتەوە.

کە بیزانیبووایە ماڵی مەلا نوقسانییەکیان هەیە دەلحاز بەبێ پێگوتن و داوا جێبەجێی دەکردو هەر جارێش دەیگوت: (مامۆستا من هەردەم خزمەتکاری جەنابتم. هەر شتێکتان پێویست بوو من وەك تای تەورداس راوەستاوم). هەتا لەژیاندا مابوو ماڵی ئاغا کەم و زۆر درێغیان لەخزمەتی ماڵی مەلادا نەکردووە. هەرکە ئەو نەما خزمەتەکە بەرە بەرە کز دەبوو.

(قەت قەت لەتوانای قەڵەمەکەم دانییە ئەو چاکەو خزمەتەی ئەو کەلە ئافرەتە مەزنە وەك خۆی بخاتە سەر کاغەزەوە. بۆیە بەپێویستی سەر شانی خۆمیدا دەنێم ناوی بەڕێزی بەوپەڕی شانازییەوە بخەمە سەر کاغەزو چیتریشم لەم ڕووەوە لەدەست نایەت)– نووسەر.

● ● ● ● ●

ژن هێنانی مامۆستا مەلا ڕەشید

خوالێخۆشبوو: مامۆستا مەلا (ڕەشید)ی موکوریانی سکرتێرو.. وەزیری دەستە ڕاستی مەلای ڕەش، لە گوندێك دەبێتە مەلا. دەیەوێت ژن بهێنێت. دەچێتە لای مەلای ڕەش و داوای پارەی لێدەکات.

مەلای ڕەش هیچی نابێت و نەشیدەویست نائومێد ڕەوانەی بکاتەوە. لەو ڕۆژانەشدا کابرایەکی ئاوایی کچی خۆی بەشیربایی دابوو، مەلای ڕەش پێیدەڵێت:

– دەتەوێت ئەو پارەیەت بۆ حەڵاڵ بکەم؟.

پیاوەکە بە کەیف خۆشیەوە دەڵێت:

– وەڵلا مەمنوونیشت دەبم.

– ئەو پارەیەی لاتە بدە مەلا ڕەشید ژن پێ بهێنێت من هەرکە بەردیلم فرۆشت پارەی حەڵاڵت دەدەمەوە.

کابرای تایەن ڕازی دەبێت و پارەکەی دەداتە مامۆستا مەلا ڕەشید.

● ● ● ● ●

پرس پێکردنی دووەم

لەساڵی هاتنی (مستەر لایین) ئەندازیارێکی بەریتانی بوو، بۆ دابەش کردنی زەوی و زاری ناوچەکە، چەند پیاوی ڕیش سپی و جوامێری ئاوایی (دێمەکار)و (چەغەمیرە) دەچنە لای مەلای ڕەش و دەڵێن:

– ڕات کووە ئێمە دەمانەوێت: زەوی خۆمان نەدەینە ئاغا؟.

مەلای ڕەش ڕوو لە دێمەکارییەکان دەکات و دەڵێت:

– بۆ ئێوە سەردەگرێت. ئەگەر ئێسك شکان کەوتە نێوان ئێوەو ئاغاکەتان، لەبەر ئەوەی خزمی یەکترن، ناچار دەبن پشتی یەکتر بگرن، بەڵام چەغەمیرەیی لەبەر ئەوەی خزمی یەکتر نینە پەرتەوازە دەکەن.

ئیتر دێمەکاری بەقسەیان کردو زەوییەکانیان لەسەر خۆیان تاپۆ کردو چەغەمیرەییش زەوییەکانیان پێشکەش بە ئاغا کرد.

● ● ● ● ●

مەسەلەیەکی شەرعی لەسەرەتای پەنجاکان

کابرایەك لە هەمان ئاوایی سوێند بە تەڵاق دەخوات (بۆ ئاغاکەی ئیش نەکات).

(بەداخەوە کارەکە لەیاد نەماوە– نووسەر).

ئەوسا خوالێخۆشبوو شێخ کاکە لەدێیەکە دەبێت و پێیدەڵێت:

– بچۆ سەر کارەکەت تەڵاقت ناکەوێت.

کابراش بە قسەی دەکات دەگەڕێتەوە سەر کارەکەی. ڕۆژێك مەلایەك وەبەر گوێی سوێندخۆرە هەڵدەدات و دەڵێت:

– لاموایە تەڵاقەکەت دەکەوێت. بۆ ناچیتە لای مەلای ڕەش.

کابرا بەگوێی دەکات و دەچێتە ئاوایی چەغەمیرە. خوالێخۆشبوو (مەلا حوسێنی شەعەل) موستەعیدی مەلای ڕەش دەبێت و لەشەرع ئاگادار بوو.. و دەڵێت:

– مامۆستا ڕێم دەدەیت ئەمن شەرعەکەی بکەم.

هەرکە مەلای ڕەش ڕێپێداو دەڵێت:

– لەبەر ئەوە ئیمانی بە شێخ کاکە بووە تەڵاقەکە تا ئەوساتە ناکەوتووە، بەڵام لەمەودوا بچێتە سەر کارەکەی دەکەوێت.

مەلای ڕەش ئەوسا دەڵێت: (شەعەل بردی) ئەمە خووی بوو ئەگەر یەکێك مەسەلەیەکی لە پێش بزانی بووایە.

●●●●●

ئەو مەلایانەی لایان خوێندووە

ئەمانە ناوی هێندێکی کەمە لەو مەلایانەی لای مەلای ڕەشیان خوێندووە:

(مەلا ڕەشیدی موکریان. مەلا عەلی عەودالآن. مەلا عەبدوڵڵای چرۆستانی، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس. مەلا ئەبووبەکری دووگردکان. مەلا موحەمەدئەمینی سوێری. مەلا مستەفای بێلنگە. مەلا عەبدوڵڵای سەقز. مەلا عومەر مەولوود دیبەگەیی. مەلا عومەری کەور. مەلا موحەمەدی مەخموور. مەلا فەتاحی مەخموور. مەلا عەزیزی حوسێنە گەورە. مەلا ئەحمەدی گورزەیی. مەلا ئەحمەدی قەرەبەك. مەلا تاهیری کەنداڵە قەڵ. مەلا سەلیمی دیبەگە. مەلا موحەمەدئەمین بایز. مەلا عومەری مەرزان. مەلا عەزیزی قادر بلە. مەلا ئەبووبەکری شەرکان. مەلا عومەری وەسمان. مەلا سادق کەسنەزان. مەلا قادری دێمەکار. مەلا زاهیری دێمەکار. مەلا قادری دارەخورما. مەلا عەبدوڵڵای جانە. مەلا عوسمانی بیرەعارەبان. مەلا عوسمانی جەعفەر. مەلا ساڵحی جەعفەر. مەلا سابیری مورتکە. مەلا سابیری بیرەعارەبان. ناوی دەیانیش لەیاد کراوە.

●●●●●

باسی هێندێك لەو مەلایانەی لایان خوێندووە

مەلا زایەر

هەرکە مـەلای ڕەش لەگونـدی دێمـەکار باردەکـات خوالێخۆشـبوو مـەلا (زایـەر)ی دێمـەکار، لەعەشیرەتی بندیانـە موستەعید دەبێت. دۆستایەتی زۆر بـەهێزی لەگـەڵی مـاڵی مـەلای ڕەش هـەبووە. مـاوەی دوو سـاڵ زیـاتر هـەموو ڕۆژی بـەیانیان زوو لەدێمـەکارڕا کـە (٤٠) چل دەقیقـە بـەپێیان دوورە، بەسـەرماو گـەرماوە چووەتە مـاڵی مـەلای تایـەن. مـەلا ژن هێشتا لـە نـان کردن نـەدەبووەوە ئەو حازر دەبوو. تا مـەلاژن دەستی بەردەبوو ئەو چایەی لێدەناو نان و چایەی خـۆی دەخـواردو دەرسـی لەماڵـەوە دەخوێنـدو مـەلای ڕەش بـۆ حـوجرە دەچـوو..و ئـەویش دەگـەڕاوە. هـەتا ئـەمڕۆی حازریش ئەو پەیوەندییەوە لەنێوان منداڵەکانی هەردوولا هەر ماوە. بەتایبەت لەگەڵ ڕێزدار (خالید)ی کوڕە گەورەکەی ئامەشۆی گەرم و گوڕ لەنێوانیاندا هەیە.

● ● ● ● ●

مەلایەکی باکووری کوردستان

مەلایـەکی ڕیـش سـپی لـەباکووری کوردسـتانی داگیرکـراودا بـۆ خوێنـدن کتێبـی (تـەهزیب)ی (عیلمـی کـەلام)ە لەسـەرەتای سـییەکانی سـەدەی رابـردوو دەچـێتە لای مەلای ڕەش لەدێی دێمەکار. دەڵێت من مەلامەو حوجرەی تایبەتی خۆم هەیـەو دەرس دەڵێمـەوە فـەقێ هەرکـە دەگەینـە کتێبـی تـەهزیب، مـن نـەم خوێنـدووە بـەجێم دێلـن. چـوومە خزمـەت مـەلا سـاڵح و مـەلا عەبـدوڵلا لەشـاری هـەولێر، چـەند دەرسـێکم لەخزمەتیان خوێندو.. عەقڵم نەیگرتوو..و هاتوومە خزمەت جەنابت.

مــەلای ڕەش یەکـسەر دەزانێـت لەبەرچـی عـەقڵی دەرسـی ئـەو دوو مەلایـەی نەگرتووە. بۆیە پێیدەڵێت:

- تۆ هاتوویت موناقەشە بکەیت، یان تەهزیب فێر ببێت؟.
- بەس بۆ ئەوە هاتوومە تەهزیب فێر بم.

– کەواتە تاکو لای من دەخوێنێت تەماشای حاشیەی قەرەداخی مەکە.

– باشە سەرچاو.

پاش تەواو کردنی کتێبەکە بە مەلای ڕەش دەڵێت:

– وەڵڵا ئەوانیش مەلان بەڵام تۆ زۆر زانتری.

– چۆن؟.

– ئەوان هەرکە شەرحیان دەکرد لەگەڵ قەرەداخیەکەی ژێری نەدەگونجاو منیش لام وابوو نایزانن و نەمدەسەلماند. بە ئامۆژگارییەکەی جەنابت بۆم دەرکەوت حاشیەکە بە هەلە ڕاڤەی کردووەو تەهزیبێکی باشت فێر کردم.

● ● ● ● ●

مەلا عەبدوڵڵای سەقز

خوالێخۆشبوو: مامۆستا مەلا (عەبدوڵڵای سەقز) ڕوو لە شاری هەولێر دەکات و دەچێتە خزمەتی ئەفەندی و پێیدەڵێن:– (ئەو مەلایە لە سەقزەوە هاتووەتە خزمەتت).

ئەویش دەفەرمووێت: (من ئامادەم دەرسی پێ بڵێم).

– قوربان: هاتوومەتە خزمەتت تاکو کاغەزێکم بدەیتێ بۆ مەلای ڕەش قەبوولم بکات.

– چ لە کنە من بخوێنیت، چ لە کن ئەو هەریەکە.

کاغەزێکی بۆ مەلای ڕەش دەنووسێت: (ئەوە خزمی خۆتەو بەبێ کاغەزی ئێمەش هەر دەرسی پێدەڵێیت، بەڵام لەسەر داوای ئەو نووسیومە).

ئەوسا ئەو خوالێخۆشبووانە لای مەلا ڕەش موستەعید دەبن (مەلا عومەر مەولوود دیبەگەیی و مەلا خەلیلی دووسەرەو مەلا عوسمانی جەعفەری و مەلا عوسمانی بیرەعارەبان).

هەرکە ئیجازە وەردەگرێت مەلای ڕەش پێیدەڵێت: (مەچۆوەو لێرە ببە مەلا و من کچی خۆمت دەدەمێ).

ئەویش دەڵێت: (من زۆر مەمنوونم بە کچی جەنابت، بەڵام پێم خۆشە بچمەوە ناو خزمو ئەقریبا).

– پەشیمان دەبیتەوە.

– بۆ..؟.

– ئەلئەقرب و کەلعەقرەبی.

ئەمەش لەسەرەتای چلەکانی سەدەی رابردوو دەبێت.

● ● ● ● ●

مەلا قادری دێمەکاری

خوالێخۆشبوو مامۆستا (مەلا قادری بندیان) لەگوندەکەی خۆیان (دێمەکار) لەحوجرەی مەلای ڕەش دەست بەخوێندن دەکات. هەرکە دەگاتە پلەی موستەعیداتی دەچێتە لای مەلای ناوبراو لەدێی چەغەمیرە.

مەلای ڕەش لەبەر دەرس گوتنەوە، نەسەفەری دەکردو نەدەچووە تازییان. کەچی ئەگەر فەقێیەك خوێندنی تەواو بکردبووایە دێیەکی بۆ دەدیتەوەو دەکردە مەلا.

هەرکە مامۆستا مەلا قادر خوێندن تەواو دەکات مەلای ڕەش لەسەر حسێبی خۆی پاسێك دەگرێت لە ئاوایی (پونگینە)ی هادی ئاغا بە مەلای دادەمەزرێنێت.

لەبەردەمی خەڵکی گوندەکە بە باڵای هەڵدەدات بەڵام لەیاد نەماوە چیگوتووە. تەنیا ئەمە نەبێت، کە ئەوسا ببووە بنێشتە شینکەی سەرزاران:

(مەلا قادری دێمەکاری عەلەیهی روحمەتولباری).

● ● ● ● ●

مەلا ئەبووبەکری شەڕکان

خوالێخۆشبوو: مامۆستا مەلا (ئەبووبەکری شەڕکان) لەدێی (دێمەکار) لای مەلای ڕەش دەخوێنێت. دەستی تووشی جۆرە خرووشتێك دێت. موستەعیدەکانی هاوڕێی بە مەلای ڕەش دەڵێن (دەبێ دەری بکەیت).

ئـەویش پێیـدەڵێت: (مـەلا ئەبووبـەکر براکانـت قیـزت لێدەکەنـەوەو دەڵـێن: دەبـێ بڕۆیت).

بەمە ناچار دەبێت بڕوات.

دوای ڕاپـەڕین مامۆسـتای نـاوبراو سـەردانی خێزانـی مـەلای ڕەش کـرد لەشـاری هەولێر. ڕووی لە مەلاژن کردو گوتی:

– داك مەلاژن: مەلا ئەبووبەکرو مەلا حەمـەدەمین لەترسـی مـردن منیـان بـەدەرکردن دا، کەچـی مــەلا ئەبووبــەکر بــە ســەرەتانی خــوێن چــوو..و مــەلا حەمــەدەمینیش بەسەرەتانی قوڕگ، منیش هەروا ملم ئەستوور دەبێت.

پاشدان گوتی:

– لەناوچـــەی خۆمـــان خـــۆم لـــەناو مـــەلاکان هەڵدەکێـــشاو دەمگـــوت: (مـــن جەمعولجەمیع)م لەخزمەت مەلای ڕەش خوێندووەو ئێوەش لای جەنابی مەلای کۆیی، بابزانین کامەمان باشتری دەزانی.

گوتی: من باشترم دەزانی.

● ● ● ● ●

مەلا فەتـاح

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا فەتاحی مەخموور دایکی لەگەڵ خێزانی مـەلای ڕەش ئامۆزا بوون. پەیوەندیان زۆر بەهێز بوو. ناوبراو لای مەلای ڕەشی دەخوێند.

منداڵەکانی مەلای ڕەش کوڕو کچ لە خۆشەویستیان پێیان دەگوت: (کاکە فەتاح).

لەلایـەن خێزانـی مـەلای ڕەشـەوە زۆری ڕێـز دەگـیرا. ئـەویش مـەلاژنی بەگـەورەی خۆیدا دەنا.

هەرکـە خوێنـدن تـەواو دەکـات مـەلای ڕەش لەگونـدی (پەرکانـە)ی جـەمیل ئاغـای کردە مەلا.

مـەلاژن لەگـەڵ عـەزیزی کـوڕی ئەوسـا شـەش حـەوت سـاڵان بـوو ژنـی لەگونـدی (حوشترالووك)ی قەراج، بەمنداڵیەوە مارەبڕی بوو گواستەوە.

ئەو خۆشەویستییە بەردەوام بوو. تا عەزیز بەمندالّی بۆ خوێندن چووە حوجرەی ئەو. کەچی ڕازی نەبوو..و گوتی (کوو دەبێ عەزیزی پلکم بەهیە لە حوجرە بێت) بردییەوە مالّەوە.

خێزانەکەی خوالێخۆشبوو دایکی جەباری بەفەخرو شانازییەوە خزمەتی عەزیزی دەکرد. هەر جارێ پێیدەگوت: (هەر ئیشێکت بوو بە من بڵێ تاکو لۆت جێبەجێ بکەم).

ئەو پەیوەندییە ڕۆژ بەڕۆژ پتەوتر دەبوو. هەرکە ناوبراو بووە مەلای مەخموور مەلاژن ناوە سەردانی دەکردن و هەر جارێ بە بیست شەو مانگ ئیزنیان نەدەدا.

●●●●●

مەلا سەلیم

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (سەلیم)ی دیبەگە لەحوجرەی مەلای ڕەشی دەخوێند.

پێش ئەوەی ئیجازەی مەلایەتی وەرگرێت، خوالێخۆشبوو (حەسەن ئاغا)ی دیبەگەی بەری خۆرئاوا پیاوێکی بەدین و ڕۆشنبیرو ئەودالّی زاناو مەلایان بوو، جەواب بۆ مەلای ڕەش دەنێریت هەر موستەعیدێك ئیجازەی وەرگرت بینێرە لای من دەیکەمە، مەلای گەڕەکی خۆم.

زۆری نەبرد مەلا سەلیم ئیجازەی وەرگرت و مەلای ڕەش بە مەلایەتی لەگەڕەکی ئاغای ناوبراوی دامەزراند.

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (ئیسماعیل)ی دیبەگە زۆر لەبەر دلّ دەبێت. چونکە تا ئەو ڕۆژە مەلایەتی ئەو گەڕەکیشی دەکرد. مەلای ڕەشیش بێ ئاگابوو.

هەرکە مەلای ڕەش وەفات دەکات نایەڵێت مەلا فەتاحی برای، کە پێشتر باس کرا تازییەکە بکات. پاش ماوەیەك. دڵی بەروەست نادات، بەدزی مەلا ئیسماعیلی برای دیدەنی مالّی مەلای ڕەش دەکات و تەوازووش دەخوازتەوە.

مامۆستا مەلا سەلیم لەئاست مەلای ڕەشی مامۆستای زۆر بەوەفابوو، دوو جار بۆ عیلاجی چاوی لەگەڵی چوو بۆ شاری موسڵ.

هەرکە زانی مەلای ڕەش گوزەرانی لەبار نییە، لەگەڵ خوالێخۆشبوو حەسەن ئاغای گۆڕین مەلای ڕەش لەدێی مورتکەی عەلی ئاغا دادەمەزرێنن.

● ● ● ● ●

ئەو مەلایانەی ئیجازەیان لا وەرگرتووە

مەلای ڕەش ئیجازەی زۆر مەلایانی داوە، بەڵام کەمێکیان لەیاد ماون:

(مەلا سەید غەفووری مەلاکاغا. مەلا سەلیمی دیبەگە. مەلا کەریمی ناسری. مەلا ئەحمەدی گۆمەگڕو. مەلا سولێمانی شەریفە قیت. مەلا عومەری حاجی مەحمود. مەلا عومەری چۆمەزەردەرەو مەلا عەبدوڵڵای سەقزو چەندی تر کە لەیاد نەماوە.

ئیجازەدان

ئیجازەی مەلایەتی لەبریتی (شەهادەی تەخەروج)ی ئەمڕۆ بوو.

لەشێوەی تەریقەتی شێخان لەپێغەمبەرەوە(د.خ) پشت بە پشت هاتووەتە خوارەوە، تادەگاتە ئەو مەلایەی ئیجازەکەی دەدات.

مەلا پلەی زانیاری مەلایەتی هەرچەند بەرز بێت و تەدریس بکات، ناتوانێت ئیجازە بدات، تا ئیجازەی لەمەلایەکی تری موجاز وەرنەگرێت.

هەر فەقێیەك ئیجازەی درایێ، واتە مامۆستاکەی کردی بە موفتی و دەتوانێت لەنێو موسڵمانان فتوانات.

هەرکە ئیجازەکە دەدرا چەند ڕۆژ پێشتر وەك زەماوەند لەدوای فەقێ و مەلای گوندەکانی دەوروبەر دەگێڕدراوە. موستەعیدێك یان چوار پێنج موستەعید دەیان توانی بەیەکەوە ئیجازە وەرگرن.

● ● ● ● ●

ئیجازەیەك

ئیجازەیـەك لەڕێکـەوتی (١٩٤٩/١١/٣)دا لەگونـدی چـەغەمیرە درا. موسـتەعیدەکە خوالێخۆشـبوو (حـاجی مـەلا عومـەری شـێروانی) بـوو. لـەدوای فـەقێو مـەلای ئـەو گوندانە گێڕدراوە: (لهێبان، قەپلان، سەرگەڕان، پەلکانـە، قوچ، سەربەشاخ، جاسـتان، کەندالـە قەڵ، لاوەر، کەندال، کۆزەپانکە، عەوێنـە، دووسـەرە، عاللا، سـووریژە، شێخ شەوان و تەلەلخێم).

مەلای ئەو گوندانەی فەقێیان نەبوو..و چەند کەسانی دیاری ناوچەکە. دوو شەوو دوو ڕۆژ، یان دوو ڕۆژو شەوێك مانەوە. جگە لە خەرجیو خواردنی میوانەکان جوبەو مەندیلو (عەمامە)ی موستەعیدە موجازەکە لەسەر خوالێخۆشبوو (کانەبی ئاغا) بوو. تا دەستی کورت بوو.. توانای مەسرەفی ئیجازە دانی نـەبوو، ئـەو خوالێخۆشـبووانە (حـاجی جوکلو فـەتاح ئاغا)ی بـرای یارمـەتیان دەدا. ئەمـەش هێمـای پیـاو باشـیو بەدینیان بوو. ئەگەرنا چ مەجبوور نەبوون مەسرەف بکەن.

ڕۆژی (١٩٤٩/١/٢) دانی ئێوارە میوانەکان هاتن.

ڕەوشـت وابـوو هەرکـە مـەلاو فـەقێ میوانـەکان دەگەیشتنە بـەرئاوایی دەسـتیان بـە بەسـتەو مقـام گـوتنو چـەپڵە لێـدان دەکـرد. فـەقێ خانـە خوێیـەکانیش بـە بەسـتەو چەپڵەوە پێشوازیان دەکردن. ئێوارەی یەکەم شلەساوار بە گۆشـت بوو. بەیانی نانو ماستو هێلکە، نیوەڕۆش پلاو برنجو گۆشت.

سەرپەرشتی خواردنەکەو کابانی راستەقینە خوالێخۆشبوو ئاغاژنە (فاتم) بوو. بە ئەنقەست لەحەد زیاتری چێشت دروست دەکرد.

مـن بـە خـۆم لـەدیار بـووم پێیـان گـوت: (یـەکجار زۆرەو خەسـار دەبێـت). ئـەویش گوتی:

– با زۆر بێت لەلایـەك نوقسانیمان نایەتـەوە سـەر، لەلایـەکی دیکـەوە ئـەوەی مـاوە بەسەر دەورو جیرانان دابەش دەکەین.

هـیچ جـۆر ئـەرکێك لەسـەر شـانی جوتیـاران نـەبوو. تـەنیا نـوین و قـاپ و قاچـاخ لەئاوایی خڕدەکرانەوە، یاخو ئەگەر دنیا سارد بووایە، لەدیوەخان و حوجرەکان جێگا نەبووایە، چەند کەسانیك بۆ نووستن بەسەر ئاوایی دابەش دەکران.

● ● ● ● ●

ڕۆژی یەکـــەم دوای نوێـــژی عەســـر یـــەکیان کـــردە پاشـــاو کڵاوێکـــی درێـــژی ڕەنگاوڕەنگیان لەسەرناو لای سەرەوەی وێنەی دەستێکی لێکرابوو. لێـی نووسـرابوو: (يد الله فوق أيديهم).

دوو کەس بوونـە وەزیـری دەسـت ڕاسـت و چـەپ. یـەکێکیش بەردەسـتی دەکـردن و سەرپەرشتی ئاهەنگەکەی دەکرد. واتە عەریف (حەفل) بوو.

ئـەو کەسـەی بـووە (پاشـا) خوالێخۆشـبوو مامۆسـتا مـەلا (خـدر)ی شـەمامەرو.. وەزیرەکـانیش ئـەو خوالێخۆشـبووانە بـوون: مامۆسـتا مـەلا (موحومـەدی شـێروانی و مامۆستا مەلا شەریفی عاللا) بوو.

سەرپەرشتکەرەکە خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (موحەمەدی عەلیاوە) بوو.

ئەوانەی لەئاهەنگەکەدا بوون، بەلاییدەو خۆیی و خەڵکی ئاوایی بوونـە. سـێ چوار ڕیـز. ڕیـزی پێـشەوە پاشـاو وەزیرەکـان بـوون. لەپـشت پاشـادوو فـەقێ خەنجـەری ڕووتیان بەدەستەوە گرتبوو. فەقێیەکیش بۆڕییـەکی سـەماوەری لـەجیاتی (مەدفـەعی) بەدەستەوە بوو..و لەدوای خەنجەر لەدەستەکانەوە دەڕۆیشت.

چەند فەقێیەکی بەوەج کورتەکیان لـەبریتی بەنتلۆن لەبەر کردبوو..و کڵاویان بێ جەمـەدانی بەوەڕگـەڕایی و لاتیـوی لەسـەرنا بـوو، هەریەکـەیان پـشتێنێکی بەتونـدی بـادابووەوە. تـەرزی قامـچیان لێکردبـوو. ئەوانـە (زەفتیـە= شـورتە) بـوون و بەرپرسـی ڕێـك و پێکـی ڕێزەکـان و نەیاندەهێـشت بـە هـیچ جۆرێـك کـەس بـەملاو بـەولادا بێـت و بچێت. یان بە پێش ڕیزی پاشا بکـەوێت. هـەر کەسێك پـەیڕەوی پێچەوانە بووایـە بـە قامچیان دەیان بردەوە ڕێزەکان. قامچیشیان بە هـەر کەسێك بکەوتبووایـە جێگاکـەی شووی دەبەستا. بۆیە کەس تاسای نەدەکرد ڕێز تێك بدات.

دوو فـەقێی تـر هەریەکـەیان لـەجیاتی (ڕەشـاش) بـۆڕی سـەماواریان لەدەسـت گرتبـوو..و ناویـان پـڕ بـەردە وردە کردبـوو. هەرکەسـێك، یـان منـداڵێك بـە پـێش بکەوتبووایـە، دەکەوتنـە دوای‌و بەبۆڕییـەکان بـەردەکانیان تێـدەگرتن وەك ڕەش خڕەخڕیان لێوە دەهێنا.

دکتۆڕێـك، فەراشـێکی لەگەڵـدا بـوو..و سـینیەك لەسەرسـەری فەراشـەکە بـوو..و کەلوپەل‌و دەرمانی تێدابوو. کە بریتی بوو لە (ئاردو هەویرو ڕەژوو= خەڵوزو قشپل.. مەسینەیەکی پڕ ئاوو بۆڕییەکی سەماوەر).

ڕیـزی پێشەوە چەپڵەیان لێدەداو بەستەیان دەگوت. لـەڕێزەکانی تـر هـەر چـەپڵە لێدان بوو. بەم جۆرە فیتـە بەدەورەیـەکی هـەر چوار لای ئاوایی یان کرد. تا هاتنـەوە ساکە گۆڕێکی نزیك حوجرە. لـەو کاتـەدا بەفـەرمانی زەفتیـەکان لێکڕا بە خڕی‌و یـەك ڕیز دانیشتن. لەبـەر قامچی زەفتیـەکان کـەس نـەدەوێرا لەجێگـەی خـۆی هەستێتەوەو ڕیزەکە تێك بدات.

سێ کورسیان لەپاڵ یەکدانا. کورسی ناوەڕاست بۆ پاشاو دوو کورسیەکەی دی وەزیرەکان لەسەری دانیشتن.

دوو خەنجەر لەدەستەکان لەگەڵ مەدفەعچییەکە لەپشتەوەی پاشا ڕاوەستان‌و دوو ڕەشاش لەدەستەکان لەملاو لەولا.

دکتۆریش کەلوپولی خۆی لەنزیك ئەوان داناو لەسەر کورسیەك دانیشت.

زەفتیـەکان هـەر چـاوێکیان کردبـووە چـوار چـاو نـەبادا یـەکێك بێتـە ناوڕاسـتی یاریەکە، یان هەستێتەوە.

بەفـەرمانی پاشـا. جگـەرە پێشکەش بـە پیاوماقووڵ‌و مـەلا گـەورەکان کـرا. بریتـی بوو لـە چیلکە دارێکی باریك کەرتـە قەرسـەقوڵی پێوە کرابـوو. دەبووایـە قومیش لـێ بدەن. تا یەکێك لەکاتی قوم لێداندا گوتی:

– (پەح.. تووتنێکی چەند خۆشە!.. بۆنداریشە).

عـەریف حەفلەکـە لەناوەڕاسـتی عەشـاماتەکە ڕاوەسـتاو پـڕ بـەزار هـاواری کـردو گوتی:

– (مـژدە، مـژدە ئـەی خەڵكینـە، مزگێنیـەكی زۆر خـۆش، لـەوەتی دنیـا دنیایـە حكومەتی وەك ئەو حكومەتەی ئێمە دادپەروەرو عادیل نەهاتووەتە سەر ڕووی زەوی. بـەڵام بەداخـەوە (قـەوان)ی یـەكجار زۆرەو (گوللـە)شـی نییـە. بۆیـە پێویـستی زۆر بـە پارەیە. جا ئەو كەسانەی دەوڵەمەندو پارەدارن‌و دەیانەوێت حەقێك بكەن بە ناحەق، یان بەپێچەوانەوە با بێتە پێش‌و دەرگای حكومەت بۆ ئەم جۆرە كەسانە هەردەم لەسـەر پـشتەو ئێمـە زۆر بەشـانازییەوە پێـشوازیان دەكـەین‌و بـەزووترین كـات كاروباریان بۆ رادەپـەڕێنین، بـەڵام ئەو كەسانەی ڕەش‌و ڕووت‌و بێ پارەنەو زولمیان لێكـراوە ڕەزایـان لای دەسـەڵاتداران قـورس‌و گرانـەو پێویـست بـە هاتنیـان ناكـات‌و داواكانیان پشت دەخرێت.

●●●●●

شكایەت

یەكێك چووە لای پاشاو شكایەتی لە كانەبی ئاغای گوندی كردو گوتی: (كانەبی ئاغا كەری منی فەساد كردووە).

زەفتیەكان چوون كەرەكە، بریتی بوو لەكابرایەك‌و لەگەڵ كانەبی ئاغا یان هێنا.

دختۆر لەهەوەلـەوە كابرای ببـووە كـەر لەسـەر پـشت راكشاندو بەبۆڕی سەماوەر بردنە نێو لنگانی‌و فەحس كردو گوتی: (بەڵێ راستە هەردوو شتەكەی كردووەتە یەك دەبێ تیمار بكرێت).

دختۆر دەمی خۆی پڕ ئاردو ئاو كردو سەری بۆڕییەكەی بەنێو دەلینگی شەڵواری بردە نزیك عەورەتی‌و ئەوەی نێودەمی پرژاندە نێو گەڵانی‌و چەند قلە قشپلی دایەو گوتی: (دەبێ ئەو حەبانە ڕۆژێ سێ جار بخۆیت).

كانەبی ئاغایان هێناو لەسەر گازەرەی پشتیان درێژ كرد.

خوێنەری هێژا سەیری ئەو دیمەنە بكە: (ئاغـای گونـدێكی سـەت مـاڵی‌و نـاوداری سەرتاپای ناوچەكەو جەستە زۆر گەورە، لەناوەڕاستی عەشاماتی خەڵكەكەوە، لەسەر

تیلەقەی پشت راکشاوەو فەقێیەکی لاییدەو نەناس لنگی بڵند کردووەتەوەو بۆڕی سەماوەری لەنێو گەلاَنی ناوە. ئەوجا لەجیاتی تێك بچێت و تووڕە ببێت شانازی پێوە دەکرد.

ئەو خزمەتی ئاغاواتی دزەیی، بەتایبەتی بنەماڵەی بایزو خوالێخۆشبوو (سلێمان ئاغا)ی دیبەگە، هی فەقێ و مەلایان کردووە باوەڕ ناکەم لەسەرتاپای کوردستانی گەورە ئەو خزمەتە کرابێت.

ئەو پەیوەندییە بەهێزو خۆشەویستەی نێوان ئاغاو کرمانج و مەلاو فەقێیان، بەسەرهەڵدانی شارستانیەت، سەرەتاکەی دەرکەوتنی تەرەکتەرو دەراسەبوو بۆ هەتا هەتایە تەفرو توونا بوو– نووسەر.

شەو پاش نوێژی عیشا دوو یاری کرا:

یەکەم: (ورچ و مەیموونانێ).

ئەمەش بەم چەشنە بووە: دوو فەقێ وەك گیاندار داوەرا بوونەوە یەکیان پاشەڵی ئەویتری گرتبوو..و جاجمێکیان بەسەردا دابوون گوایا ورچە. پەتێکیان لەملی ئەوەی پێشەوە کردبوو. یەك سەر پەتەکەی بە دەستێکەوەو بەدەستەکەی تری شولەدار.

یەکێکی تریان دەم و چاویان بە تەنی ڕەش ڕەش کردبوو گوایا: مەیموونەو پەتێکی لە مل و سەری ئەویش بەدەست یەکێکی ترەوە بوو.

ئەوەی ورچەکەی لەدەست بوو بەشولەدارەکە لەپشتی ورچەکەی دەداو مقامێکی: (بەداخەوە لەبیرم نەماوە.. نووسەر)لەگەڵ دەگوت: ورچ و مەیموونەکە بەنزمی مقامەکە هەڵدەپەڕین.

هەڵپەڕینی مەیموونەکە بۆ پێکەنین بوو، کەچی هەڵپەڕینی ورچەکە تەنیا بۆ ئەوەی بوو پێلەقەی لەو کەسانە دەدا لەڕیزی مەجلیسەکەوە چوار چمکی دانیشتبوون. واتە جێگەیان زۆر گرتبوو. با پیاوی ناوداریش بووایە. بۆیە کەس نەدەوێرا لەسەر چۆك بترازێت، کە جێگەی زۆر نەدەگرت دانیشێت. دواجار لەکاتی کۆتاییدا مەیموونەکە خۆی هەڵدایە سەرپشتی ورچەکەو چوونە دەرەوە.

●●●●●

دووەم:- (ئاشەوانانیٚ).

هەرکە ڕیٚزی خەڵکەکە ڕیٚکخراو بەڕیٚکی دانیشتن ئاشەوانانی دەستی پیٚکرد.

کابرای ئاشەوان (فەقیٚیەك بوو). بۆ ئەوەی ورگن دیاربیٚت بالیفیٚکی لەسەر زگی خۆی دانابوو. لەناوەندی خەڵکەکە لەسەر گازەرەی پشت لیٚ نووست. کوڕیٚکی میٚردمنداڵ هەبوو لەدیار ئاشەکە (دوو سیٚ تەنەکەیان) لەسەر یەك دانابوو، دانیشت. باوکیشی پرخ و خۆڕی خەوی بوو.

یەکیٚك هاتە لای کوڕەکەو گوتی: (من باراشهیٚڕم و هاتوومە باراش لیٚ بکەم).

کوڕە بەدار وەرگەڕا ورگی باوکی و هەر جاریٚ لیٚیدەداو دەیگوت: (بابە، بابە)، تا بەخەبەری دەهیٚناو دەیگوت: (هەستە باراش هاتووە).

ئاشەوان ڕووی لەباراشهیٚڕ کردو گوتی: (باراشەکەت چییەو لەچیت بار کردووە؟).

باراشهیٚڕ گوتی: (بارەکەم نیسکەو وڵاخەکەم گیسکە).

ئاشەوان بەڕووگرژییەوە گوتی: (ئاشەکەم بەردەکانی کوڵن و بیرازیان دەویٚت. ئەمڕۆ پیٚم ناکریٚت).

باراشهیٚڕیٚکی تر هات و گوتی: (باراشەکەم مزاشەو وڵاخەکەم جاشە).

ئاشەوان ئەویشی بە چەشنی سەرەوەی بەڕیٚکرد.

یەکیٚکی تر هات و گوتی: (کەرم پیٚیەو باراشەکەم جۆیە).

ئاشەوان بەهەشتاوییەوە گوتی: (ماکەرە، یان نیٚرەکەرە؟).

- نیٚرەکەرە.

ئەویشی بە نائومیٚدی ڕەوان کردەوە.

دواجار یەکیٚك هات و گوتی: (بارەکەم گەنمەو کەرەکەشم ماکەرە).

یەکسەر قیت بووەوەو باراشەکەی لەگەڵ هیٚنا خوارەوەو کوڕەکەو باراشهیٚڕەکەی بە باراش لیٚکردن خەریك کردن. بەخۆشی چووە گژ ماکەرەکە، بریتی بوو لەپیاویٚك.

هەرکە باراشهیٚڕەکە دیٚتە دەرەوەو دەیبینیٚت و دەڵیٚت (کوڕە ئەوە چ دەکەیت!؟).

ئاشەوان یەکسەر.. ڕووەو قیبلە، لەسەر چۆك دادەنیشیٚت و دەڵیٚت: (التحيات والمباركات...).

ڕۆژی دوایی چێشتانێکی قایم خەڵکەکە لێکڕا لەسەر سەکۆی دیوەخان دانیشتن. موستەعیدە موجازەکە: خوالێخۆشبوو: (مامۆستا مەلا عومەری شێروانی) بوو. پاش خۆشوشتن و سەرو ڕیش تاشین بۆ یەکەمجار جوبەی لەبەر کردو مەندیل و کلاوێکی سپی لەسەر ناو لەناوەڕاستی خەڵکەکە، لەسەر رایەخێك، بەرامبەر بە مەلا موجیزەکە، مەلای ڕەش بوو، دانیشت.

یەکێکی دەنگ خۆش نەختێك قورئانی پیرۆز خوێند. پاش قورئانەکە مەلای ڕەش لەسەر چۆك ئیجازەنامەکەی بەدەنگێکی بەرزو ڕەوان، دوای ئیمزاکردنی خوێندەوە بەعەرەبی.

ئەمەش ئیجازە نامەکەیە بەزمانی عەرەبی. دوای مۆرکردنی لەلایەن سێ مەلای موجیز. کە ئەمانە بوون: (مامۆستا مەلا ئەبووبەکری دووگردکان و مامۆستا مەلا ئیسماعیلی دیبەگەو مامۆستا مەلا موحەمەد شێروانی). ئەمەش لەڕۆژی (١٩٤٩/١١/٣)دا بووە:

((... أما بعد فيقول خادم تراب أقدام العلماء والفضلاء أفقر العباد الى الله الغنيّ احمد بن عبدالرحيم الموسوم بالباني ان العلم لواء قدره موضوع لايوضع. وإن ممن أهتدى بنور الله الى الصعود في نماذج هذه المرتبة دون أقرانه ونجلّى عليه انجم السعود من رصد النظر الى هذه المنقبة دون أخوانه نائل هذه النميقة وحاصل هذه الوثيقة العالم العامل والفاضل الكامل قد بذل شطر أيام دهره وصرف معظم ريعان عمره نحو اقتناء شوارد الرسوم العقلية واجتناب العلوم النقلية وطوى رداء شبابه لأحراز الفنون وجاب مفاوز الشدائد للوصول الى السر المكنون. ثم صاحبنا مدة من الأزمان وبرهة من الأوان. واشتعل فيها عندنا بقراءة كتب معتبرة. مطولة ومختصرة. حتى تحقق لدينا انه عرج معارج التحقيق واعتلى على سنام مدارج التدقيق. وقد التمس من الفقير المعترف بالذنوب والحقير المقترف للخطايا والعيوب ان يجيزه بتدريس العلوم ونشر الرسوم وذلك منه حسن ظن وان كنت لست أهلاً لأن الحق بالعلماء في علم من العلوم وفن فسارعت لسؤاله وبادرت الى تحقيق أماله برجاء الأنتظام في سلك العلماء الأكابر فأنجزنا له تدريس فوائد من الفروع والأصول وبسط

موائد الرسوم من المنقول والمعقول. وشهدنا له بالفضل التام. وأنه حقيق لأن يعدّ من الأعلام كما أجازني رديف المتقدمين وامام المتأخرين وحيد أوانه وفريد زمانه العالم العامل والحبر الكامل الجامع بين علمي المنقول والمعقول. السائر ذكره الجميل في كل قطر سير المثل السائر قدوة الأنام وعمدة الاسلام أستاذي ومولاي ومن تشبث بأذيال أفادته يداي المرحوم بكرم ربّه الخفى الجلىّ ابوبكر كچك الملا الأربلي...)).

مدرس چەغەمیرە.

أحمد عبدالرحيم- ئیمزا.

أصادق على توقيع المدرس.

مدرس قبلان- ئیمزا.

لقد حضرت الأجازة وصادقت عليها- مدرس دیبەگە اسماعيل محمد- ئیمزا.

أنا شاهدت بما حواه ولم يتفوه به أحد عن هواه- الكويسنجق أبوبكر- ئیمزا.

لە ١٩٤٩/١١/٣دا بووە.

●●●●●

لە ئیجازەیەکی دیبەگە

لەشارۆچکەی دیبەگە ئیجازەی مەلایەتی دەدرا. لای پاشا شکایەت لە مەلای ڕەش کراو هێنایانە حزوور پاشاو گوتی:

- مەلای ڕەش دەڵێن: تۆ بۆ جاسووسی هاتوویت؟.

- ئەفەندم ئەگەر بۆ جاسووسی بووایە لەو کوێرە دێیە نەدەکەوتمو ساڵێك، دووان، بۆ ئیخباری بردن هەر دەچوومەوە.

- دیارە لەبرسان هاتوویت؟.

- ئەگەر لەبرسان بووایە هەر بە تەنیا نەدەهاتم خەڵکی تریشم لەگەڵ دەهات.

- ئەدی بۆچی هاتوویت؟.

– زانیم شاری هەولێرو دەوروبەری (دارولجەهلە)و هاتووم عیلمو عیرفان بڵاو بکەمەوە. سوپاس بۆ خوای مەزن هەتا ئەمڕۆ عیلمێکی زۆرم بڵاو کردووەتەوە.

پاشا هەرکە وەڵامەکەی بیستو گوتی:

– کەواتە بڕۆن خەڵاتی بکەنو بەڕێزەوە بیبەنەوە شوێنی خۆی.

پارچە حەسیرێکیان لەپشت قایم کرد. گوایا جوبەو خەڵاتی پاشایە.

چوار زەفتییەی پاشا بەرماڵێکی نوێژیان راخستو مەلای ڕەشیان لەسەر داناو بەچوار دەستەو دەنگی (فڕ.. ڕ.. ڕ) گوایات تەیارەیەو بردیانەوە شوێنی خۆی.

●●●●●

ڕیبا حەڵاڵ کردن

ئاغایەك، دوای تاپۆکردنی زەویو زاری ناوچەکە ساڵی (١٩٣٧-١٩٣٨)دا لەلایەن (مستەر لاین)و لە مەحکەمەدا شکایەت لەدوازدە (١٢) جوتیاری گوندەکەی خۆی دەکات. زەوییەکانیان لەسەر خۆیان تاپۆ کردبوو..و سوێند بەدرۆ دەخوات: (من بە (٣٠٠) سێ سەت دینار زەویی ئەو دوازدە کەسەم کڕیوە). مەحکەمەش بڕیار دەدات: یان (٣٠٠) سێ سەت دینارەکەی رەت کەنەوە، یان زەوییەکانتانی بدەنێ.

ئەوەندە پارەش لەسەرەتای چلەکانی سەدەی رابردوودا بە جوتیارەکان پەیدا نەدەکرا.

جوتیارەکان پەلیان لە عەردی بڕاو نەیاندەزانی چۆن زەوییەکانیان لەدەمی گورگ دەرباز بکەن.

پیاوی لێزانو دنیادیتەی دەوروبەریان وەبەرگوێیان هەڵدەدەنو:

– (پیاوبن زەوییەکانتان مەدۆڕێننو بڕۆن لای حکومەت بە (٣٠٠) دینار لەرەهنی دانێن).

ویستیان بچن، بەس بیستبوو یان: (زەوی لەرەهن دانان بە پارە ڕیبایە). ئەمەش ئەوسا گەلی کورد خۆیان زۆر لێدەپارێزت. لەچەند مەلایان پرسی بە هیچ جۆرێك

ڕێیان نەدان. بەمە پێیەکییان کەوتە پێش‌و پێیەکەی تر کەوتە پاش. دوای مشوور خواردن‌و تەکبیرێکی زۆرەوە چوار پێنجێکیان دەچنە لای مەلای ڕەش‌و یەکسەر پێیان دەڵێت:

– تا زووەو زەوییەکانتان لە قیس نەچووە بڕۆن لەڕەهنی دانێن. هەر کەس گوتی: ڕیبایە بڵێن: (مەلای ڕەش فتوای بۆ داوین). بەم تەرزە زەوییەکانیان رزگار دەکەن.

●●●●●

فتواکە

هێندێك لە ئاغاکان بەفتواکەی مەلای ڕەش شێت‌و هاردەبن‌و لەسەرانسەری ناوچەکەیان بڵاوکردەوە: (مەلای ڕەش: ڕیبای حەڵاڵ کردووە).

بۆ ئەوەی بەسەر مەلای ڕەشدا زاڵ ببن‌و ریسوا ببێت. کۆبوونەوەیەکی گەورەیان بەگشت مەلاکانی ناوچەو دەوروبەری دەکەن.

مەلای ڕەش لەنێو مەلاکاندا دەڵێت:

– بەڵێ من فتوام داوەو پێموتن: (لەبەر ئەوەی زەوییەکانیان هۆی ژیانیانەو هۆی تر نییە پێ بژین. دروستە لەڕەهنی دابنێن).

ئەمەش یەکسەر لەلایەن ئەم خوالێخۆشبووانە (مەلا مەعسومی کۆیی‌و مەلا ئەبووبەکری دووگردکان پەسند کرا). لەئەنجامدا بۆچوونەکەی مەلای ڕەش سەری گرت.

(لەبەر باری کۆمەڵایەتی نەمانتوانی: ناوەکان بڵێین.. نووسەر).

●●●●●

پارە کۆکردنەوە

ساڵی (١٩٤٤)ی زایینی (گرانەتا) لەناوچەی کەندیناوە بڵاودەبێتەوە ماڵ هەبوو دەرکەی پێوەدرا. لەگوندی چەغەمیرە دایكو کوڕو کچێکی کوشت. کیژی مەلای ڕەش جاحێلو تەونکەر بوو، ئەوسا ئافرەتی کورد بەدەگمەن تەونی دەزانی وەفاتی کرد.

عەزیزی کوڕیشی گوێی چەپەی بەگرانەتاکە کەڕبووە.

لەبەرئەوە ئەو خوالێخۆشبووانە: (حاجی جوکلو فەتاح ئاغا)ی برای (کانەبی ئاغا) ساڵانە لە عەڵبە برنجێکیان پتر دەدا مەلای ڕەش، خواردنیش ئەوسا زۆر کەم بوو..و باشترینی شۆربا برنج بوو. دەست هەموو کەس نەدەکەوت. لەکاتی کەتنی منداڵەکانی مەلای ڕەش شۆربای برنجیان زۆر دەدرایێ کچێکی لەو ڕۆژەوە برنجی لەبەرچاو کەوتو هەتا مردیش نەچووە سەر زاری.

ئا.. لەم تازیەدا مەلا ناودارەکانی شاری هەولێرو دەوروبەری دەچنە لای مەلای ڕەشو دەڵێن:

(دەبێ لەگەڵمان بێت هێندە پارە لەو گوندانە کۆکەینەوە پێ بچینە بەغداو ئیمتیحانی فەقێیان نەهێلینو مەعاشیش بۆ ئێمەی مەلای بپڕدرێتەوە).

مەلای ڕەش دەڵێت: (من معاشم ناوێت بەڵام لەبەر ئەوە خزمەتی فەقێیانی تێدایە ئامادەم).

دێ بەدێ دەگەڕێن. لەئاوایی (گابەڵەکە) گوندێکە لەناوچەی کەندیناوە، میوانی دیوەخانی خوالێخۆشبوو (حاجی سادق) پیاوێکی بەخشندەو ناوداری سەردەم بوو دەبن دەڵێتە خەڵکەکە:

(هەموو ڕۆژ گورگ بەسەر سەدەی مەحموود بایز دانا یەت. واتە هەموو ڕۆژ مەلای ڕەش نایەت).

دوازدە دینار خڕ دەکەنەوە. ئەوسا ئەو پارەیە یەکجار زۆر دەبێت. مەلای ڕەش ئەوسا ڕووی تێدەکاتو دەڵێت: (ئەو پارەیە بۆ ئێوە گەڵێك زۆرە). واتە بە هەوەنتە پەیدا نابێت.

لەلایەکی تر دەڵێت: (بۆ ئێوە گەلێك کەمە).

واتە ئێوە پیاوی بەخشندەو پیاون ئەو پارەیە نرخی نییە.

هەرکە مامۆستایانی ناوبراو دەچنە بەغدا پێیان دەڵێن: (فەقێ بەچەند ساڵ خوێندن تەواو دەکەن؟).

ئەوانیش دەڵێن: (بەدوازدە ساڵ).

- کەواتە تا فەقێ عەسکەری نەکەن با دوازدە ساڵان ئیمتیحان بدەن.

ئیمتیحانی پێشتریش شەش ساڵ بوو..و لەسایەی هەوڵی ئەوان بوو بەدوازدە ساڵ. موچەی مانگانەی (١٢) دوازدە دینار بۆ خۆیان بڕییەوەو ڕێ و ڕێ گەڕانەوە.

لەسەرتاسەری شاری هەولێرو دەوروبەری بڵاوبووەوە مەلاکان پارەکەیان بۆ (................)[1].

●●●●●

بەهرەو زیرەکی

١- مەلای ڕەش هەرکە گوێی دوو جار تا.. سێ جار لە عیبارەتێك بووایە دەهاتە بەری و لەبیریشی نەدەچووەوە.

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (عەبدولکەریم)ی مودەڕیس دەیفەرموو: (هەتا ئێمە عیبارەتێکمان دەرخ دەکرد چاومان دەچووە پشتە سەر، کەچی مەلای ڕەش، بە سێ جار خوێندنەوە، دەهاتە بەری و لەیادیشی نەدەچووەوە.

٢- لەچیرۆك و حیکایەت گوتندا بێ هاوتا بووە. زۆر جار وابووە شەوانی درێژی زستان، لەکۆڕی پیاوماقوڵ و جوامێرانی ئاوایی و لاییدەدا حیکایەتێکی دوو سەعات و سێ سەعاتی گوتووە. هەرکە لێ بووەتەوە، جەماعەتەکە لێکڕا دەست

1- من ئەمەی بەڕەوا نازانم، بەڵام مێژووی هەڵسوکەوت و ڕێزگرتنی باوکمەو نەمتوانی بیخەمە بن کەندووان. داوای چ چاوپۆشین لە نەوەی مامۆستایانی ناوبراو دەکەم.. نووسەر.

خۆشیان لێکردووەو: (بەخوا بابە حیکایەتێکی زۆر خۆش بوو. بەعەمری خۆمان ئەو تەرحە حیکایەتەمان نەبیستووە).

ئەویش دەیگوت: (بەخوا منیش یەکەم جارە گوێم لەم حیکایەتە بێت). واتە بەخۆی هەڵیدەبەستا.

منداڵ بووم زۆر جار شەوانی زستان حیکایەتێکم لەخەڵکی ئاوایی، یان پیرێژنێك دەبیست، لەماڵەوە بۆ خوشك‌و براکانم دەگێڕاوە. باوکم دەیگوت: (ڕۆڵە هەر درۆیە.. بۆ.. وا بە پچڕ پچڕو شپرزەیی دەیگێڕیتەوە) ئەوجا هەمان حیکایەت بەشێوەیەکی زۆر باش‌و ڕێکتری دەگێڕاوە.

نەخاسمە هەرکە پاڵەوانە سەرەکییەکە، بەرەو شوێنی تۆڵە سەندنەوە دەچوو جۆرە شیعرێکی سۆزداری بە باڵای پاڵەوانەکە هەڵدەدا، زەوقی گوێکری یەکسەر بکێش دەکرد. کەچی بەداخەوە شیعرەکەم لەبیر نەماوە.. (نووسەر).

● ● ● ● ●

زانست‌و زانیاریی غەیری مەلایەتی

مەلای ڕەش جگە لەزانینی عیلم‌و زانستی مەلایەتی دەستێکی باڵای لە ئەمانە هەبووە:

١- مێژوو و جوغرافیا. شارەزاییەکی تەواوی لەم دوو وانە هەبوو، نەخاسمە نەخشەو خەریتەی جیهانی. باسی هەر وڵاتێك بکرابووایە یەکسەر باسی نەخشەکەی دەکرد.

٢- لەسیاسەتی دەوڵەتان: تایبەتی سیاسەتی ڕۆژهەڵات‌و ڕۆژئاوا. کەس نەبوو ئەوسا خۆی لەقەرەی بدات. بۆ دڵنیایی فەرموون سەیری ئەمانە بکەن:

أ- هەرکە میسر لەگەڵ ئینگلیزو ئەمریکا بەشەڕ هات، مەلای ڕەش دەڵێت: (ئافرەتێك چل ساڵ ژنی پیاوێك بێت چۆن دەسەڵاتی بەرەنگاربوونی دەبێت).

گوتیان: (مامۆستا رووسیای لەپشتە). ئەوکات دەوری زۆر هەبوو، گوتی: (دە بڵێن نێرەکەری سووری لە پشتە).

ب- کاتی شەڕی جیهانی، ئەمەش بەدوورو درێژی باس کراوە پێویست ناکات دووبارە چیرەی بدەینێ.

٣- (علم العقد- زانینی گە): هەر حسێبێك باس بکرابووایە مەلای ڕەش یەکسەر بە پەنجە وەك ئالەی حاسیبەی ئەمڕۆ لێکیدەداوە. بۆوێنە:

لەدیوەخانی خوالێخۆشبوو (عەلی مەحموود کاکەخان)دا ئەمە باس کرا:

(نۆ نوردی نان، هەر نوردی نۆ نان نۆ نان، هەر نانێ نۆ کفتە لەسەر، هەر کفتەی نۆ پشیلەی لەسەر، هەر پشیلەی نۆ فەرخە لەبەر).

ئەحمەدی کوڕی عەلی ئاغا لەمەرحەلەی چواری کۆلیژی (ماف) بوو. دەستی دا قەڵەمو مەلای ڕەشیش بە پەنجە، پێش ئەحمەد بە چەند دەقیقە زانی، چاویشی ئەوسا بەر خۆی نەدەدیت.

● ● ● ● ●

شت لەبیر نەچوون

خوالێخۆشبوو مەلا ئەحمەدی قەرەبەگ کتێبی (جەمعولجەمیع)ی لای مەلای ڕەش دەخوێند.

خوالێخۆشبوو مەلا تاهیری کەنداڵە قەڵ سەماعی دەکرد.

(سەماع) ئەوە بوو: موستەعیدێك هەرکە دەرسی لە کن مەلا دەخوێند موستەعیدێکی تر هەمان کتێبی دەبردو دەچووە لایان، بەبێ دەنگ دادەنیشتو گوێی لە ماناکەی مەلا رادەگرت.

مەلا ئەحمەد.. دوو ڕۆژ بوو لەسەر مانای یەك بابەت نەدەڕۆیشت.

ڕۆژی دووەم مەلای ڕەش پێیدەڵێت:

- مەلا ئەحمەد بۆ.. ناڕۆیت؟.

ئەویش دەڵێت:

- حاشیەکی بەنێنانی هەیە دژی تەقریرەکەی جەنابتە.

- تۆ خوا دوو ڕۆژە مەلای ڕەشت لەسەر بەنێنانی ڕاگرتووە!.

ئەوسا دەڵێت:

- سی ساڵ بەر لە ئەمڕۆ لەبیارەی شەریف (نەجاڕی)یەکم لێرە دیتووە ماناکەی باش لێداوەتەوە.

مەلا تاهیر ئەوسا دەڵێت:

- مامۆستا نەجاڕییەکە لای من نووسراوەتەوە.

- ئەی بۆ دەنگ ناکەیت؟.

- مەلا ئەحمەد ناهێڵێت.

ئەوسا نەجاڕییەکەی دەخوێنێتەوە.

● ● ● ● ●

خوریکە

ساڵێك (لەیاد نەماوە چ ساڵێك بوو)، خوریکە کوت بۆ یەکەم جار دەچێتە ئاوایی (چەغەمیرە). مەلای ڕەش بەخەڵکەکە دەڵێت: (دەبێ هەمووتان منداڵتان بکوتن).

منداڵی ئاوایی لێکڕا دەکوترێن: تەنیا خوالێخۆشبوو: (سلێمانی مەلۆك پیاوێکی ئاوایی بوو کچێکی دەبێت و قەرەنی براشی کوڕێك دڵیان نایەت بیانکوتن: هەردووکیان دەشارنەوە).

خوریکە پەیدا دەبێت تەنیا لەو دوو منداڵە دێت و هەردووکیان چاویان کوێر دەبێت. کچەکە ئێستاش لەژیاندا ماوەو لەگەڕەکی تەیراوە دادەنیشێت و (لەعلی کۆر)ی ناوەو کوڕەکەش (سەلیمە کۆر)ی ناوبوو نەماوە.

● ● ● ● ●

گوێزە گوێز

تالبەشێتی سلێمانی ناوبراو ئاوزەی عەزیزی مەلای ڕەشە. تاتەمەنی (١٢) دوازدە ساڵی بەیەکەوە بەسەردەبەنو دڵیان بەئاستەمیش لەیەك نەیێشاوە، مام سلێمانی ساڵی (١٩٥٣) باردەکات دەچێتە دیبەگەو ئەو دووانە لەیەك دادەبڕێن.

تالب عەمری دوازدە ساڵ دەبێت باوکی دایکی تەڵاق دەدات. هەرکە دەبێتە مامۆستا حەزی دەچێتە ئافرەتێكو نایدەنێ. ئەم دوو نەگبەتە کاری لێدەکەنو شێت دەبێت.

تالب هەر کاتێك چاوی بە عەزیز دەکەوێت دەڵێت: باوکت هەرکە دەگەیشتە من دەیگوت: (گوێزە گوێزی بلوێرە، کوێرەی دەبەین بۆ کوێرە).

نەیدەزانی مەبەستی چییە تاکو عەزیز پێیدەڵێت: (نیازی لەعلی کۆری خوشکت بۆ (سەلیمە کۆر)ی ئامۆزاتی دەبەین).

● ● ● ● ●

سەفارچی

لەنیوەی سەدەی رابردوو..و بەولاوە: (سەفارچی) دەهاتنە دەشتی هەولێرو هیرباری سفریان سپی دەکردەوە. بەزۆریش خەڵکی ناوچەی هەورامان بوون.

ڕۆژێك (ساڵەکە لەیاد نەماوە) سەفارچی دەچنە ئاوایی (چەغەمیرە)و لەماڵی خوالێخۆشبوو (مام حەمەدەمین کارەوان)ی دراوسێی مەلای ڕەش دەیەخن. لەژوورێدا دەبن لەگەڵ ژووری نووستنی مەلای ڕەش دیوارێکیان نێوان دەبێت. شەویەك سەفارچییەکان دەست بە گۆرانی هەورامی دەکات. مەلای ڕەش بە گۆرانی هەورامی وەڵامی دەداتەوە. نزیکەی دوو سەعاتی خایاند. هەرکە ماندوو بوون سەفارچیەکە گوتی:

– ئەوا کاسبیو نان پەیدا کردن ئێمەی گەیاندووە ئێرە ئەی جەنابت؟.

– منیش مەلایەتی.

مـن ئەوسـا دوازدە سـاڵ دەبـووم یـەك وشـە چـییە لەگۆرانییـەکان نەگەیـشتم..
نووسەر.

زەکاتیان لەسەر نییە

لەتازییـەکی عەشـیرەتی شـێروانیان ئـەم خوالێخۆشـبووانە دانیـشتبوون: (کانـەبی ئاغـا. کوێخـا تـاهیری دارەخورمـا. مـەلا موحەدمـەدی شـێروانی. حـاجی مـەحموود شێروان. حاجی ئیبراهیم رەشی کاریتـان‌و چەند جوامێری ئاوایی). مەلای ڕەش لـەو کاتەدا ڕوو لە مەلا موحەمەدی شێروانی دەکات‌و دەڵێت:

– ئێرە دێیەکەی خۆت نییەو پرسیارێکت لێدەکەم؟.

– فەرموو.

– فەلاحی چەغەمیرە زەکاتی شەرعیان لێدەکەوێت؟.

– من نازانم.

– پێم گوتی: ئێرە چەغەمیرەیە، قەپڵانی گوندەکەی خۆت نییە.

دووبارە دەڵێت:

– نازانم.

– دامانـنـا جوتیارێـك (٤) عەڵبـە دەغڵـی چـاندو لـەو سـەری یـەك‌و هەشـتی بـڕی. دەکـات (٣٢) سـی‌و دوو عەڵبـە. شـەش عەڵبـەو نزیکـەی (٣) قـەزناخ تـاپۆی ئاغایـە. ماوەی (٢٥) عەڵبەو (٧) حەوت قەزناخ.

(٤) عەڵبە بنەتۆیەکەی خۆی لێدەرکە، ماوە (٢١) عەڵبەو (٧) حەوت قەزناخ.

دوو عەڵبەش کرێـی جوتیـار. (١٩) نـوزدە عەڵبـەو حـەوت قـەزناخ مـاوە. مەسرەفی شـۆبڕین‌و.. وەردانـەوەو تـۆکردن‌و ئـاڵێکی وڵاخ دابـنێ (٤) چـوار عەڵبـە. مـاوە (١٥) پازدە عەڵبەو حەفت قەزناخ.

حـەقی سـەپانیش شەشـێکە، دەکاتـە نزیکـەی (٥) پێـنج عەڵبـەو (٣) قـەزناخ. مـاوە (١٠) عەڵبـەو چوار قـەزناخ. کرێـی تێڵـەکێش= گیشـەکەر (٤) چـوار قـەزناخ. مـاوە (١٠) عەڵبە.

زەکـاتی شـەرعیش بیـستی دووە= (١٠٪)و نزیکـە (٣) سـێ عەڵبـەو قـەزناخ و نیـو دەکات. ماوە (٦) شەش عەڵبەو نزیکەی (٦) شەش قەزناخ و نیو.

تۆ خوا جوتیارێك ساڵ دوازدە مانگ بەخۆی و خاوو خێزانـەوە مانـدوو..و هیلاکـی سـەرماو گـەرما بـۆ (٦) شـەش عەڵبـە دەغڵ. چ بکاتـە مەسـرەف و چ بخـوات. بۆیـە مـن دەڵێم: چەغەمێرەیی زەکاتی شەرعیان لەسەر نییە.

پاشدان دەڵێت:

– ڕۆژی قیامـەت خـوای گـەورە بـە خـەڵکی چـەغەمیرە دەڵێـت: (ئێـوە زەکاتتـان داوە؟).

ئەوانیش دەڵێن: (بەڵێ زەکاتی بیست و چوارمان داوە).

– داوتانە کێ؟.

– دایتمانە کانەبی ئاغا.

– کانەبی ئاغا وایە؟.

– بەڵێ وایە.

– ئـەوجا خـوا بەچـەغەمیرەییان دەڵێـت: (ئـەوا بیـست و دووتـان وەبـەر زەکـاتی شەرعی دەیەخەم و بای بیست و دووەکەی ترتان گوناحی ئێوە دەخەمە سەر کانەبی ئاغا).

ئـەوجا ڕوو لـە حـاجی ئیـبراهیم دەکـات و دەڵێـت: (بـەڵام حـاجی ئیـبراهیم تـۆ زەوییەکەت موڵکی خۆتە، ئەگەر یەك ڕبە زەکاتت لابمینێت خوا عەزابت دەدات.

لەو ڕۆژەوە چەغەمیرەیی زەکاتی شەرعیان دەرنەدەکرد.

● ● ● ● ●

شەڕی جیهانی

لـەکاتی شـەڕی جیهـانی دووەمـدا بنەماڵـەی (بـایزی) کـە تیرەیـەکی سـەرەکین لـە ئاغەواتی دزەیی تازییەیان دەبێت.

(ئەگەر نەبێتە درۆ: ئاغای ئەحمەدی بایزی وەفاتی کردبوو.. نووسەر).

تازییەکە یەکجار قەرەباڵغ دەبێت.

گەلی کورد ئەوسا بە بتوونی لایەنگیری ئەڵمانیا دەبن. هێندێك لەدانیشتووان دەڵێن: (بە ئەوەندە رۆژەی دی.. (ژمارەی ڕۆژەکان لەیاد نەماون)– ئەڵمانیا ڕووسیای بەتەواوی دەگرێت).

مەلای ڕەش لەتازییەکە دەبێتو بەپێچەوانەی بۆچوونی ئەوان دەڵێت:

– نەك بەو ماوەیەی دەڵێن، بگرە بە سیٚ هەندەتریش بۆی ناگیرێتو بگرە خۆی تەسلیم دەبێت.

خوالێخۆشبوو: (حوسێن مەلا) ئەوسا یەك لە پایە بەرزەکانی ئاغاواتی دزەیی بوو..و دەڵێت:

– مەلای ڕەش ئەوە ئیشی تۆ نییە. بۆ خۆت بڕۆ چەغەمیرە (قال المصنف)ی بلێیتەوە باشترە.

– حوسێن ئاغا ئیشی تۆ ئەوەیە بچێتە سەرگردی ئاوایی (قازیخانە) بانگی پیرێژنە کرمانجان بکەیت ئەستورکە جۆ..و کۆتکە دۆت بۆ بێنن قوون پیٚ ئەستوور بکەیت. ئەوە ئیشی منەو زیاتریش.

قائیمقامی قەزای مەخموور بە بۆچوونەکەی مەلای ڕەش ڕووگرژ دەبێت، بەڵام دەنگ ناکات، کەچی معاون شورتەی مەخموور ڕووی تێدەکاتو دەڵێت:

– مامۆستا من زۆر چاك شارەزاتم: خەریتەی گۆی زەوی وەك ناو لەپت وایە ئەوەندە لێی مەعلانیت بەچی دەزانیت: ئەڵمانیا سەرناکەوێت.

– کاکە راستە ئەڵمانیا بەهۆی چەكو عتادەوە، دەرەقەتی ڕووسیا دێت، بەڵام سوپاکە ئەوەندە (ماوەکە لەبیر نەماوە)ی لیٚ دوورکەوتووەتەوەو شوێنەکەشی زۆر ساردو بەستەلەکەو ئازووقەی زۆر بەزەحمەت دەگاتیٚو چەك بەچی کەلك دێت کە سەرماو برسێتی هورووژمیان هێنا. بە بۆچوونی من بەو ماوەیەی دەڵێن لەسەرمانو لەبرسان، بەبیٚ شەڕ تەسلیم دەبێت، ئیتر بەو ماوەیەی گوترا ئەڵمانیا تەسلیم بوو.

● ● ● ● ●

نائیب نائیب

لەسەرەتای پەنجاکانی سەدەی رابردوودا، بۆ هەڵبژاردنی نائیب و سەرەك وەزیرانی حکومەتی عێراق کێشە لەنێوان (نوری سەعیدو ساڵح جبر) دەبێت. وابڕیاربوو کێ لەهەڵبژاردن دەرچوو دەبێتە سەرەك وەزیران.

لەشاری هەولێرو دەوروبەری ئەو خوالێخۆشبووانە (مەعروف ئاغای باقرت و خدری پاشا) خۆیان بۆ نائیبی تەرخان کرد.

یەکەمیان سەر بە ساڵح جەبرو ئەویتر سەر بە نووری سەعید بوو. لەشارو گوندەکان دەست بەهەڵبژاردن کرا.

خوالێخۆشبوو (حەسەن ئاغا)ی چەغەمیرە، بە مەلای ڕەشی گوت:

– مامۆستا دوعامان بۆ بکە ساڵح جەبر دەربچێت.

ئەویش گوتی: (تا گورگ= نوری سەعید لە گۆڕێ بێت، بزن= ساڵح جەبر قیمەتی نییە).

حەسەن ئاغا زۆری پێناخۆش دەبێت، بەڵام دەنگ ناکات. زۆری نەبرد ساڵح جەبر بەزۆری دەنگ دەرچوو.

حەسەن ئاغا بەوپەڕی خۆشحاڵی و هەلەداوانەوە بە مەلای ڕەشی گوت:

– (مامۆستا ساڵح جەبر دەرچوو. مامۆستا ساڵح جەبر دەرچوو).

وەك تانەیەك لە مەلای ڕەش. ئەوسا گوتی:

– وادیارە نوری سەعید قەوچی عەمالەتی ئینگلیزی لەسەر کراوەتەوە.

دوو ڕۆژی نەبرد ساڵح جەبریان وەلاناو نووری کرا بە سەرەك وەزیران.

● ● ● ● ●

مەجید

ساڵەکە لەیاد نەماوە: خوالێخۆشبوو (مەجیدی جوکل ئاغا)ی گوندی قۆڕیتان خەریجی کۆلیژی (حقوق) دەبێت. لەتازییەکی خۆیان، لەگەڵ ئەو خوالێخۆشبووانە:

(مەلا عەلی قوڕیتان و مەلا خەلیلی دووسەرەو مەلا سەید موحەمەدی پیرداودی) لەسەر سیاسەتی دەوڵەتان و هەڵسوکەوتی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا شتی تر (تەواو لەبیر نەماوە) دەکەوتە گفتوگۆ.. و موناقەشە. لەئەنجامدا هەر سێ مەلا، لەگەڵ مەجید ناگەنە یەك و تووڕە دەبن و تازییەکە بەجێ دێلن و دەڕۆن.

لەو کاتەدا مەلای ڕەش دەچێتە تازییەکەو.. واریقاتەکە دەزانێت و ڕوو لە مەجید دەکات و دەڵێت:

– (ئەمڕۆ ئیشم هەیەو زوو دەڕۆم، بەڵام بەیانی دێمەوە، تۆش سێ چوار محامیان پەیدا بکەو دەکەوینە موناقەشە).

ڕۆژی دوایی هەرکە مەلای ڕەش پەیدا دەبێت، هەرچی پیاوی گوندەکەیە دەچنە دیاری.

مەجید هەرچەند پرسیار لەو بارەیەوە، کە باسکرا دەکات و مەلای ڕەش بەڕەوانی وەڵامی دەداتەوە. تاکو هیچ پرسیاری لەبار نامێنێت. مەلای ڕەش دەڵێت:

– مەجید چیترت ماوە؟.

– نەخێر.

– سەت محامی وەك تۆ بێت وەك کەر لەقوڕ دەیبەستمەوە.

بە تەوازووەوە:

– مامۆستا لەبەر ئەوە تۆ زانایت وتێمدەگەیت، ئەگەر دەوم لە قوڕەشین بەچەقێنیت و بەپێڵەقان لەپشتەسەرم بدەیت شەرت بێت نەڵێم: ئۆف.

بەڵام مەلایەکانی دی ئەو پلەیان نەبوو..و هیچیان نەدەزانی و سەریان لەپرسیارەکانی من دەرنەدەچوو، تاکو.. وەڵامم بدەنەوە. تووڕەییەکەیان کردە هەنجەتی ڕۆیشتن.

هەیانبوو دەیگوت: ئەو پرسیارانەی تۆ بۆنی کوفری لێدێت.

● ● ● ● ●

خانوو سووتان

ژووری ماڵەوەی مەلا ڕەش ڕووەو کوێستان سێ چاوە بوو. چاوەی ڕۆژهەڵات زەخیرەی تێدابوو. ژووری خۆرئاوا مەلای تێدا دەنووست. ژووری ناوەڕاست، لەژوورەکانی دیکە گەورەتر بوو. بنەبانێی ڕۆژئاوای سەندووقێکی گەورەو دوو دەرکەی هەبوو.. چوار جامی تێدا گیرابوو. جامەکان بەبۆیەی ڕەنگاو ڕەنگ نەخشێنرابوو. یەکیان وێنەی بۆراق و ئیمامی عەلی لەسەر پشتی. یەکێکیشیان وێنەی کەڵەبابێکی لێکرابوو. ناو سەندووقەکان پڕی کەلوپەل و وردەواڵەو بوخچەی جلوبەرگ لەبەر کردن بوو.

زاوییەی بنەبانەکەی تر قوناگردان بوو. لەوەرزی ساردیدا، سبیانان نانی لێدەکرا. مەترو نیوێك بەرەو دەرگا کەرستەی تەون و مافوور لەداری بوو.

لەبەردەمی سندووقەکەو بەرامبەر تەونەکە منداڵ بەڕیز دەنووستن. قوناگردانەکە هەردەم پڕکاو کۆت و سوتەمەنی بوو. ڕۆژێك منداڵ ئاگادار نابن بڕووشکە ئاگر، لەئاگردانەکەوە دەپەڕێتە نێو سووتەمەنییەکەو بڵێسەی بەرز دەبێتەوەو دەگاتە هەراشی خانووەکەو ئاگر دەگرێت.

مەلای ڕەش دێتە دەرەوەو پیاوێك دەبینێت و پێیدەڵێت (هاوار بکە ماڵی مەلای ئاگری تێبەر بوو). کابراش پڕ بەدەنگ هاوار دەکات و خەڵکەکە لە هەر لاوە گەمارۆی ئاگرەکەی دەدەن.

خوالێخۆشبوو (مەلا عومەری مەرزان)ی گوندی گەزۆکی مەرزان موستەعیدی مەلای ڕەش و لەڕووی خێزانیشەوە یەك ماڵ دەبن، بەقەڵەمبڕێك لە دیار تەونەکە رادەوەستێت. ئەگەر ئاگرە گەیشتە تەونەکە بیبڕێت. زۆری نەبرد ئاگرەکەیان، بێ ئەوەی زەرەرێکی ئەوتۆی ببێت کوژاندەوە.

خوالێخۆشبوو پلکە (هەیبەت)ی خێزانی خوالێخۆشبوو (حەمەد باقی) دراوسێی ماڵی مەلا بوون پێنج (٥) جەڕە ئاوی بۆ کوژاندنەوەی ئاگرەکە بەم چەشنە هەڵگرتبوو:

دوو جەڕەی بەگوریس لەپشتی خۆی هەڵدابوو. جەڕەیەکیشی لە مەعبێن هەردوو جەڕەکانی پشتی دانابوو. دوو جەڕەشی بەم دەستو بەو دەستو سەری گوریسی جەڕەکانی پشتیشی بەددان گرتبوو. لەبیرێك دەیهێنا لەگەڵ ماڵی مەلا کەندێکی دە دوازدە مەتر قووڵ بوو.

●●●●●

سەرتاشی مەلای ڕەش

خوالێخۆشبوو مام (ئیبراهیم کارەوان) سەرتاشی ئاوایی بوو. هەموو بەیانی ڕۆژی هەینیان سەرو ڕیشو بن هەنگڵی مەلای ڕەشی دەتاشی.

ڕۆژێك لەبەربەر بەرۆرچکەی دیواری حوجرەی فەقێیانی چەغەمیرە، لەکاتی ژێر هەنگڵ تراشیندا، خوالێخۆشبوو (میرزای رەسوڵ رۆستەم)ی خزمەتکاری ئاغا تێدەپەڕێتو دەڵێت:

- مامۆستا ئەوێشی پێ بتراشە.

یەکسەر دەڵێت:

- بەسەری باوکت ئەوێم بۆ میرزا هەڵگرتووە.

مام ئیبراهیم زۆر باوەڕی لەڕووی ئایینەوە بە مەلای ڕەش دەبێت. لەسەرەمەرگدا پێیدەڵێن:

- وەسیەتێك بۆ خۆت بکە.

دەڵێت:

- وەسیەتم لۆ چییە. نزیکەی بیستو قسوور ساڵ سەرو ڕدێنی مەلای ڕەشم تاشیوە: خوا کوو لێم خۆش نابێت.

●●●●●

براکانی

مەلای ڕەش لەگەڵ برا گچکەکەی (حەمەساڵح) لەشێوەی دایکیان ڕەش پێست بوونە. ئەو تۆزێك گۆشتن و بەدەنی شل و خاو بووە کەچی ئەمیان لاوازو جەستە توندبووە. هەردووکیان لەژیاندا، لەدیدەن و سەردانی خزم و دۆستان بێ ڕەحم و خەم ساردبوونە. کەچی (حەمەشەریف)ی برا ناوەندییەکەی لە زۆر ڕووان دەتگوت برای ئەوان نییە. سوورو سپی و چاوشین. بەباوکی دەچوو. تێکچەقی و توندو تۆڵ و زۆر بەرەحم بووە. تەنیا لە باڵاکورتی وەك یەك بوونە.

جارێك بۆ باراش لێکردن دەچێتە دێیەکەی دراوسێیان، پێش شەبەقی بەیان دەگاتە شوێن جۆخینی ئاواییەکە، تارماییەك لەپێشی دیارەو دەمنگێنێت. هەرکە لێی نزیك دەبێتەوە ئەحمەدی برایتی و دەوران دەکاتەوە. پێیدەڵێت:

– ئەوە لێرەیت و نەهاتی سەرم لێ بدەیت.

لەبەر ئەوە برا گەورە بووە. بەپێکەنینەوە پێیدەڵێت:

– کەڕە عەوام بهات بوومایە لات دوو سێ ڕۆژ نەتدەهێشت بڕۆم و دەرسێکی زۆرم دەچوو.

ئەویش لەحەیفان بەگریانەوە لەسەرو سەکوتی خۆی دەدات.

● ● ● ● ●

جاری دووەم هەرکە دەزانێت لەگوندی (گەڵاڵە)ی ناوچەی سلێمانی بووەتە مەلا ڕۆژێك بە حەمە ساڵحی برای دەڵێت:

– وەرە بەیەکەوە بچین سەردانی بکەین.

ئەویش ڕەزامەندی خۆی بە (باشە) دەردەبڕێت.

بەیانی زوو دەچێتە لای و دەڵێت: (هەستە بابڕۆین).

ئەوجارە من بۆم ناکرێت تۆ بۆ خۆت بچۆ.

بەتەنیا سەردانی دەکات.

● ● ● ● ●

جاری سێیەم: هەرکە دەزانێت مەلای برای بەرەو شاری هەولێر چووە بەپێیان هەولێر خۆت بگرەو واهاتم. بەپرسیار لەخەڵکی ئەو گوندانەی لەنزیك هەولێر دەکەونە سەر ڕێگەی وێدەکەوێت مەلای برای لەشارۆچکەی (مەخموور) بووەتە مەلا.

لەبەر ئەوە ڕیشی گەورە بووە، لەئاقاری گوندی (سۆربەشی خدر) تووشی چەند شوانێك دەبێت، شوانەکان دەورەی دەدەن و دەڵێن:

– ئەوە جووە: ئەگەر شەهادە نەهێنیت دەتگیێن.

ئەویش دەڵێت:

– مەمگێن موسولمان دەبم: (أشهد أن لا اله إلا الله وأشهد أنّ محمداً رسول الله).

ئێوارە لەگەڵیان دەچێتە نێو ئاوایی و تووشی یەکەم پیاو دەبن و شوانەکان دەڵێن:

– ئەو کابرایە جووەو ئیسلاممان کردووە.

کابرا لەڕەنگ و ڕووی دەزانێت ئیسلامەو پێدەکەنێت و تف لەشوانەکان دەکات.

ئەویش بەپێکەنینەوە دەڵێت:

– تۆ خوا تانەیان گاومە لەدەستیانم رزگار بکە.

پیاوەکە ئەوسا جوێن بە شوانەکان دەدات و دەیباتەوەماڵ:

ڕۆژێك دوای نوێژی مەغریب دەگاتە شارۆچکەی (مەخموور). وێدەچێت لەساڵی (١٩٣٠) دابێت. دەچێتە مزگەوت. ئەوسا دنیا گەرم دەبێت و خەڵکەکە لەسەربانی مزگەوتەکە دادەنیشن. ئەویش هەرکە هەست دەکات مزگەوتەکە فەقێی نییەو پرسیار دەکات و دەڵێت:

– ئەرێ مەلایەك لێرەبوو چیێ لێهات!.

ئەوانیش دەڵێن: (مرد).

لەتاوان تا دەنگی لەبەر دادەبێت دەگرییێت و دەڵێت:

– وەیڕۆ.. براڕۆ...، وەیڕۆ.. کاکەڕۆ..!.

خوالێخۆشبوو (لەتیفی سمایل قۆڵچی) پیاوی ناوداری مەخموورو دۆستی مەلای ڕەش دەبێت، لەسەربانی ماڵی خۆی گوێی لەگریانەکە دەبێت، یەکسەر دەحسییێت واریقاتەکە چییەو دەچێتە لای و پێیدەڵێت:

– تۆ.. چ مەلایەك دەڵێیت؟.

– مەلا ئەحمەدی ڕەش.

– چیتە؟.

– برامە.

تومەز دوای مەلای ڕەش، مەلایەك پێش نوێژ لەمزگەوتەکە دەکات ئەمری خوا بەجێ دەهێنێت. یەکسەر دەڵێت:

– بڕوا بکە مەلا ئەحمەدی برای جەنابت نەمردووەو باری کردووەو چووەتە گوندی دێمەکار.

دەیباتەوە ماڵی خۆیو بەیانی زوو بەپیاوو هێستری خۆی ڕەوانەی دێمەکاری دەکات.

●●●●●

ئاخر جار لە گوندی چەغەمیرە، ساڵی ١٩٣٧ دەچێتە لای. ئەوسا عەزیزی برازای لەبەر مەمکان بووە. لەبەر ئەوە بە سەیارە هاتبوو لەشاری کەرکووك دەستی وەبەردەرگەی سەیارە دەکەوێتو ئەستوور دەبێت. حکومەتیش لەهەمان شار چەند ڕۆژێك حەپسی دەکات، لەیاد نەماوە لەسەر چی بووە. هەرکە دەگاتە چەغەمیرە کەلو پەلەکانی زۆر دڕوونو ئەسپێون دەبن، خێزانی مەلای ڕەش هەموو شمەکەکانی لەنێو مەنجەڵ دەیانکوڵێنێتو ئەوجا دەیان شوات. ئیتر لەوساکەوە لەبەر ئەوە توانای ڕۆیشتنی بەپێیان نەمابوو نەشدەوێرا سواری ئۆتۆمبێل ببێت. پێ تێکدەچوو بڕای بڕ نەهاتەوە.

لەدێی چەغەمیرە چەند ڕۆژێك دەمینێتەوە. ڕۆژێك مەلای ڕەش دەبینێت لەگەڵ چەند کەسی ئاوایی دامە دەکات، لەدڵەوە زۆر لێی پەستو دڵگیر دەبێت. لەماڵەوە پێدەڵێت: (یاخوا پاشبەرد کوێر بێتەوە.. کە تۆ..و حاجی قادری لێ بووە).

(حاجی قادر پیاوێکی قسەرەوانو نوکتەچی بووە).

مەلای ڕەش دەڵێت:

– بۆ کەڕە عەوام؟.

- عەیب نییە لەگەڵ منداڵو تواڵان یاری دەکەیت. باشە ئەگەر ریزێکیان لێکردی.

حەمەشەریف لەهێندە شتان زوو هەڵدەچوو، کەچی مەلای ڕەش مەگەر بەدەگمەن. پێیدەڵێت:

- ئەگەر ریزێکیان لیّ کردبوومایە ئێوارە بۆتم دەکردە ترخێنە.

مەلای ڕەش نۆبات تەعلیقێکی لێدەدا، نەخاسمە لەسەر ریشە گەورەکەی دەیگوت:

- شەریف تۆ خوا ئەو ڕیشە موبارەکەتم بۆ جیّ بێڵە تاکو ناوە ناوە زیارەتی بکەم.

- وەڵڵا داوێکی بەرۆحت نادەم.

● ● ● ● ●

پاش (٢١) بیستو یەك ساڵ تێپەڕین بەسەر ئەم دیدەنە مەلای ڕەش وەفات دەکات. بە شەش مانگ خەبەرەکەی پێدەگات تاکو لەخۆ دەچێت دەگریێت.

لەناوەڕاستی ساڵی (١٩٥٨) سەدەی رابردوودا عەزیز بۆ یەکەم جار چوو ئەوانی دۆزییەوە. لەو ڕۆژەوە ئامەشۆیان گەرمو گوڕ دەبێت. تاکو لە (١١/٥/١٩٨٦)دا لەشاری سلێمانیو لەتەمەنی (٨٧) هەشتاو حەوت ساڵیدا وەفات دەکاتو لەگردی سەیوان نێژرا. براکەی تری پێش ئەوەی عەزیز بچێت ئەمری خوای بەجیّ گەیاندبوو.

● ● ● ● ●

حەمەشەریف زۆر بەدین بووە. ساڵی بەلای کەمیەوە شەش مانگ بەڕۆژوو بووەو لەژیانیشدا درۆی نەکردبوو. خەڵکی ناوچەکە بەئاغاو کرمانجەوە بڕوایان زۆر پیّ هەبوو. بە هەر کێشەو گرفتو مەسەلەتییەك هەڵ بستبووایە هیچ کەس حەدی نەبوو پەنجە لەپەنجەی هەڵبداتو دژی بووەستێت.

جارێك هێندە توونتی خۆشکراو بۆ خێزانی مەلای برای دەهێنێت. بۆ ئەوەی لەسەیتەرە لێینەگرن هەر قیچ قیچ داوێتە نێو جوڕکێکی بچووكو گلۆرە بەنی لەسەر هەڵکردبووەوەو لەنێو فەردە گوێزی دەنێت. بەنەکە براژنی بۆی دەکردە مافوور. لەیەك لەسەیتەرەکان پێیدەڵێن: (خاڵە ئەوە هەر گوێزە؟).

ئەویش دەڵێت:

– نەخێر کوڕ باوکم تووتنیشی تێدایە.

– بۆ وادەڵێیت: نازانێت تووتن قاچاخە؟.

– بەڵێ دەزانم، بەڵام بەعەمری خۆم درۆم نەکردووە، تازەش بەو ڕیشە سپییەمەوە نایکەم. بۆ برازام لەشاری هەولێر دەیەم دێلن باشە، نایێلن فەرموون دەریبێنن.

ئیتر ئیزنی دەدەن.

● ● ● ● ●

زەوی گوندی پاشبەرد، کە لەباپیرانەوە بۆ مابووەوە، حەمەشەریف سەرپەرشتی دەکرد. حەمەساڵحی برای دەچێتە دێی (لال هۆمەرە) لەنزیك گوندەکەی خۆیان.

حەمەشەریف سێ کوڕی دەبێت. ناوی عەسکەریان دێت، پۆلیسی شارۆچکەی پێنجوێن تەبلیغیان دەکەن. ئەویش نایەوێت منداڵەکانی عەسکەری بکەن. ئەمە ناچاری دەکات بچێتە گوندێکی لاچەپ. سەر بەشارۆچکەی ناوبراو نەبێت. لەئاوایی (مەلکەتێن)ی سەر بەناوچەی چوارتا دەسەنگرێتەوە.

چەند ساڵێك زەوییەکەی پاشبەرد خەڵك بەکرێی دەعەمەل دەهێنان تا پێشمەرگە پەیدا بوو. ئەوسا بنەماڵەی خوالێخۆشبوو (شێخ مەحموود) دەست بەسەر زەوییەکە دادەگرن.

حەمەشەریف دەسەلاتی ئەوانی نابێتو خۆی بێدەنگ دەکات تا بەیانی ١١/ی ئاداری ساڵی (١٩٧٠) بەرپا بوو. بۆ ئەوەی زەوییەکەی وەرگرتەوە روو لەماڵی عەزیزی برازای دەکاتو دەڵێت:

– هاتوومە لەگەڵم بێت بۆ حاجی ئۆمەران لەبارەگای بارزانی داوای زەوییەکەم دەکەمەوە.

– دوو سێ ڕۆژ پشوو بدە ئەوجا دەچین.

– نا.. ئاغاکانی لای ئێمە ئێستا لەوێنەو بەڵێنیان داوە یارمەتیم بدەن.

ڕۆژی دوایی چوون. لەسەیتەرەی شەقڵاوە ئینزباتێکی عەسکەری داوای هەویەی کردو دایانێ. هەرکە داوای لە حەمەشەریف کرد یەکسەر دەستی خستە سەر کۆشیو

گوتی: (تفەزەل).

ئینزباتەکە ماوەیەك پێی شین بووەوەو پاشدان گوتی:

– حەجی هەویەتەك ماشی. حەجی هەویەتەك ماشی.

● ● ● ● ●

خوالێخۆشبوو (رەحمان ئاغا)ی دێی (نۆڕك)و (حەمەدەمین ئاغا) گوندی (زییە) لەحاجی ئۆمەران بوون. حەمەشەریف دەبینن، ئەوجا دەچنە بارەگای خوالێخۆشبوو (ئیدریس بارزانی). ئاغاکان ڕوو لە ئیدریس بارزانی دەکەن‌و دەڵێن:

– ئێستا پیاوێکی یەختیاری لای ئێمە دێتە لات، ئەگەر ئازای نانی دەرخوارد دەدەیت.

هەرکە بۆ ژوورەوە دەچێت ئیدریس لەبەری هەڵدەستێت‌و دوای بەخێرهاتنێکی گەرم‌و گوڕەوە دەڵێت:

– لەڕێگەی دوورەوە هاتووەو برسییەو بڕۆن نانی بۆ بێنن بخوات.

بیٚ پەردەی شەرمەوە:

– قوربان نانی ئێوە حەرامە ناتوانم بیخۆم.

– بۆ حەرامە!؟.

– ڕەنگە بەخۆت‌و جەنابی بارزانی بە کاسبی پەیداتان کردبێت. بە زۆر لەم‌و لەوتان سەندووە.

دەیەوێت هەندە پارەی بداتیٚ وەرناگرێت‌و دەڵێت:

– قوربان من بۆ سواڵ نەهاتوومە، بۆ حەقی خۆم هاتوومە.

هەرکە پارەکەش وەرناگرێت، ئیدریس پێیدەڵێت:

– مادام نانی ئێمەت نەخواردو پارەشت وەرنەگرت، من بێمە ناوچەی ئێوە سەت (١٠٠) پێشمەرگەت، لەتۆڵە بەسەر وەردەکەم.

– قوربان زۆر زۆر (١٠) دە کورە مەرەزتان بۆ دەکوژمەوە.

ئیدریس ئەوسا دەزانێت، بۆ حەقی خۆی هاتووەو لەفرتو فێڵ دوورە کاغەزێکی دەداتێ بۆ (شێخ موحەمەد) ئامیر هێزی (خەبات)ی ئەوسا داوای لێدەکات بەزووترین کات زەوییەکەی بۆ وەرگرنەوە. ئەویش کاغەزەکەی پشت گوێ دەخات.

جاری دووەم لەگەڵ عەزیز چوون کاغەزی دووەمیان هێناو تۆزێکیش هەڕەشەی تێدا بوو. هەننۆب پشت گوێی دەخات.

کەڕەتی سێیەم هەڕەشەیەکی یەکجار زۆرو لاموایە ئەگەر نەبێتە درۆ لە ئامیر هێزی دەیەخێت، ئەوجا زەوییەکەی تەسلیم دەکەنەوە.. نووسەر.

حەمەشەریف هەرکە زەوییەکەی هاتەوە دەست دەلحاز دەیفرۆشێتو پارەکە دەکاتە سێ بەش. بەشێك بۆ خۆیو دوو بەشەکەی تریش بەسەر بنەماڵەی هەردوو برا بەش دەکات. هەرکە شۆڕشی ئەیلوول نسکۆی هێنا بنەماڵەی شێخی گۆرین دەست بەسەر زەوییەکە دادەگرنەوە.

حەمەشەریف ناچار دەبێت پارەکە خڕدەکاتەوەو بۆ ئەو کەسەی دەباتەوە کە زەوییەکەی لێ کڕی بوو.

● ● ● ● ●

ڕاپەڕینی جوتیاران

ساڵی (١٩٥٣) لەبەر زولمو زۆرداریيەکی لەڕابەدەر زۆری ئاغاکان لەجوتیاران کە بەنووسین نانووسرێتەوە (حیزبی شیوعی) توانی لەگوندی (قازیخانە)ی ناوچەی قوشتەپە ڕاپەڕینی جوتیاران بەرپا بکات. گوند هەبوو نەیاندەزانی شیوعیەت چییە، بووە چاولێکەریو... وەك ئاگری (بڕە سۆرە) وەبەردەچوو. لە هەر ئاواییەکدا خەڵکەکە سوێندیان دەخوارد (بەرامبەر بە ئاغا خێرمان خێر، شەڕمان شەڕ). واتە ئەگەر بەهۆی ڕاپەڕینەکەوە خێرێکمان دەستگیر بوو بەیەکەوە دەیخۆین، خۆ ئەگەر شەڕیش بوو هەر ئەوها.

● ● ● ● ●

لەدێی (چەغەمیرە) سوێند لەماڵی خوالێخۆشبوو (مام سەعید شەریفە قیت) خورا.

مەلای ڕەش عەزیزی کوڕی کە تەمەنی (١٦) سازدە ساڵ بوو بۆ لای جوتیارە سوێند خۆرەکانی نارد: (لەیاد نەماوە داوا چ بوو.. نووسەر).

لەگەرمەی کۆبوونەوەکەدا بەژووری ماڵی ناوبراو کەوت. ژوورەکە سیڕەی دەهات لەجوتیاران. پاش سەلاو هەرکە عەزیز زار دەکاتەوە پێش ئەوەی تێی بگەن خوالێخۆشبوو: (خاڵە موسا) تۆزێك توندە تەبیعاتو لەسەربوو، لەجیاتی سەلاو وەرگرتنەوە هەتا کۆڵەمست گرتی لەسەر دڵی دا. زۆر بەسەرخۆیدا شکاوەو بەدڵساردی گەڕاوەو بۆ باوکی دەگێڕتەوەو گوتی: (ڕۆڵە ناحەقیان مەگرە. لەبەرچاوان بوو چ زولمێکیان لێدەکرا. هەر کەسیش بووایە من بە جەواب دەهاتم تەنیا ئەو پیاوە حەرەجی لێناگیرێت). ئەمە هێوری کردەوە.

● ● ● ● ●

ببەلامان

چەند جوامێرو ڕیش چەرمووی ئاوایی، دوو ڕۆژ دوای سوێندەکە چوونە لای مەلای ڕەشو گوتیان: (ئێمە شەست ماڵێن، شەست عەڵبە دەغڵت دەدەینێ ببە لامان).

مەلای ڕەش گوتی:

– من نە پیاوی تفەنگم، نە دارو بەرچیغ تا بەرەنگاری ئاغا ببم. بەڵام بەقسەی چاکەو خێر بۆ ئێوە زیاترم لەدەست نایەتو مەرجیش بێت لەم ڕووە قسووریتان بۆ نەکەم.

ئاغاش خەفیەی ناردبووە پشت ماڵیانو هەرچی گوترابوو لەمست ئاغای دەنێت: (دەشزاندرێت کێبوو. باری کۆمەڵایەتی ڕێگا نادات ناوی بخرێتە سەر کاغەزەوە... نووسەر). ئیتر ئاغا لەو ڕۆژەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ مەلای ڕەش ئاسایی نەبوو..و ویستی باربکات، بەڵام (قائیمقام)ی شارۆچکەی مەخموور گێڕایەوە.

● ● ● ● ●

شکایەت

شکایەت کەوتە لای پارێزگاری هەولێر: (ڕەشید نەجیب)ی ناوبوو جوتیارەکان دەیانگوت: (ئاغا وێرای تاپۆی بیستی چوارو قاوەچیانەو شەقڵچیانەو کاوڕانەمان لێدەستێنێت، سوخرەی زۆرمان پێدەکاتو جوێندانیش هەر هیچ. هەر ڕۆژێکیش نیازی بێت دەرمان دەکات، یان زەویمان لێدەستێننتەوە).

ئاغاکانیش: (جوتیارەکان لێکرا لەدین وەرگەڕاون بوونەتە شیوعی).

هەرکە حکومەتی بەغدا پیّ حسیا: زۆربەی خەڵکی گوندەکانی دەشتی هەولێر ڕاپەڕیون لەسەر پارێزگاری هەولێری کرد بەزووترین کات هۆی ڕاپەڕینەکەیان بۆ ڕەوانە بکات.

پارێزگار ئەوسا (موتەسەریف)یان پێدەگوت. ناچار بۆدەرخستنی حەقیقەتەکە، لەگەڵ چەند کەسانی پیاوچاکو دیندارو دنیا دیتەی نێو شاری هەولێر کۆدەبێتەوەو پێیدەڵێن:

– ئێمە دەزانین هێندە ئاغاوات زوڵمیان زۆرە، بەڵام ئەگەر بنجو بنەوانی ڕاستیەکەت دەوێت بنێرە دوای مەلای ڕەشی چەغەمیرە. ئەو پیاوێکی سپیکراوت لەمست دەنێت.

لەدوای مەلای ڕەشی ناردو هەرکە واریقاتەکەی لێدەپرسێت دەڵێت:

– بۆ من نەهاتووە ناوی ئاغاو جوتیاران بهێنم. بەس من سەربردەیەکت بۆ دەگێڕمەوە.

پارێزگار دەڵێت (فەرموو).

– گۆڵە سەگێك بووە شوانی مێگەلە مەڕێك. هەموو بەیانیان مێگەڵەکەی بۆ لەوەڕ دەبردە نێو پاوانو ئێوارە دەیهێناوە. چەند وەخت بیّ گیروگرفت وابەسەرچوو. تاکو ڕۆژێك دێڵە گورگێك خۆی دەگەیەنتە گەمبۆڵەکەو حەزی دڵی دادەمرکێنێت. ئەویش لە تۆڵەدا مەڕێکی پێشکەش دەکات. بەم جۆرە دێڵە گورگەکە هەموو ڕۆژیّ دەچوو خۆی لەبەر گۆڵەکە دەناو مەڕێکی بەنسیب دەکرا. ئەفەندم ئەوەی گوتم حەقیقەتەکەیە).

پارێزگار لەپاداشتا (١٢) دوازده دیناری پێشکەش دەکات.

هەرکە راستیەکەی بۆ.. واژی بووەوە یەکسەر هۆی راستەقینەی سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکە بۆ بەغدا دەنێرێت. فەرمان بەزووترین کات دێتەوەو: (جوتیار نابێت لە بیستی دوو= (١٠٪) تاپۆ زیاتر بداتە ئاغاو سوخرە ناکەن‌و دەرکردن نییەو ئەگەر ئاغا جوێنی پێدان پێی بدەنەوە.

پارێزگار پۆلیسی نارد جوتیارە ڕاپەڕیوەکان ئاگادار بکاتو: (ڕاپەڕینەکەتان سەرکەوتنێکی مەزنی وەدەست هێناو ئاغا لەمەودوا حەدی نییە جێبەجێی نەکات‌و لەئاستتاندا پیٚ خوار دابنێت).

حیزبی شیوعی تاوانێکی یەکجار گەورەی دەرحەق دەسکەوتەکە ئەنجامدا. وەنەبێت ئارامی بگرتبووایەو بزانێت باشە، یان خراپە، بۆ ئەوەی دوو ئەندامی لەنێو جوتیارە ڕاپەڕیوەکان زیاد ببێت کادیری بۆ دێهاتەکان نارد.

رۆژێك لەئاقاری گوندی شێخان یەك لەکادیرەکانی سەیارەی ئەو پۆلیسانە دەبینێت کە جوتیارەکانیان تەبلیغ دەکرد، لەترسانا ئەو بەیان‌و نەشرەی لادەبێت، لەبەر چاوی پۆلیسەکان فرێدەدات‌و بەسواری پاسیکل تێدەقێنێت. ئەوانیش هەڵیدەگرنەوە. ئیتر حکومەت بەهۆی نەشرەکانەوە جوتیارەکان بەدرۆزن لەقەڵەم دەدات‌و ئاغاکانیش راستگۆ. بڕیار دەدات ڕاپەڕینەکە لەناوبەرێت.

حەسەن ئاغا بەم ڕادەربرینەی مەلای ڕەش زۆر قار دەخوات‌و دڵگیر دەبێت. بەڵام لەئاستیدا چی پێنەدەکرا. لەو ڕۆژەوە پشتی بەیەکجاری لە مەلای ناوبراو کرد.

• • • • •

لەناوبردنی ڕا پەڕینەکە

لە هەر گوندێکی ڕاپەڕینەکەی تێدا ئەنجام درابوو، دە دوازده جوتیاریان بەند کرد.

(لازار) قائیمقامی قەزای مەخموور، ئاسووری بوو چاوئێشانە دەگەڕاو هەڕەشەی لەجوتیارەکان دەکرد. کوردیشی باش نەدەزانی دەیگوت: (سەرقوت دەکەم. سەرپەل دەدەم). ئیتر ئەنجامی ڕاپەڕینەکە، لەسایەی تێکۆشانی حیزبی شیوعیەوە بەفیڕۆ چوو. بوو بە جەژنی ئاغان و خەم و کەسەری جوتیاران و ناچار بوون مل وەك جاران بۆ ئاغا کەچ بکەنەوە.

ئەم دوو وشەیە (گۆردە)و (چەورە) لەم ساڵەدا باویان ساند.

١- گۆردە مانا (گەوادی مل پان). دەقەبەڵ ئەو جوتیارانە کرا لەکاتی ڕاپەڕیندا لایەنگیری ئاغا بوون.

٢- چەورە: (شتێك بەخوایشتی خۆت بەجێ بێڵیت و ئەوجا حەوجەی ببیتەوە). بەو جوتیارانەی لەگەڵ ئاغا پێك هاتبوونەوە دەکوترا.

لازار وەك چاوئێشە دژی جوتیارەکان لەناوچەکە دەگەڕا. ناحەقیش نەبوو مانگێ بەلای کەمیەوە سێ چوار جار لەلایەن ئاغاکانەوە دەعوەت دەکرا.

بەس ئاغای گوندی چەغەمیرە چەندین جار دەعوەتی کرد. بۆ ئەوەی خەڵکەکە پێنەحسێن ئێواران لۆکسیان لەسەر سەکۆی دیوەخان دادەناو بە بەتانیەك قائیمقامیان پەنا دەدا. ئاغا بەمنداڵی خۆی سینی رازاوەی بەتکەی گۆشت بەرخ و ئارەق لەناو، بە پەڕۆیەکی سپی داپۆشراو پێشکەش دەکرد.

لەئاست قائمقامێکی ئاسووری ئەمە هەڵوێستی ئاغاکان بوو، کەچی لەئاست میللەتەکەی خۆیان کە لە باب و باپیرانەوە بەیەکەوە ژیابوون دەیانگوت: (کرمانج لێکرا کافر بوونەو بوونەتە شیوعی).

●●●●●

بەند کردن

لەئاوایی چەغەمیرە، بەفیتی ئاغا نزیکەی دوازدە کەسی دەستی باڵایان لە جموجۆڵی ڕاپەڕینەکە هەبوو، لەمەخموور گیران.

مەلای ڕەش زۆر پێ دڵتەنگ و خەمبار دەبێت. بەدەیان جار لەسەر نان دەیگوت: (لەتاو گیراوەکان، نە نانم بۆ دەخورێت، نە خەویشم هەیە).

هەموو ڕۆژێ بەلای کەمیەوە، بۆ بەردانیان کەڕەتێك، دووان یەخەی ئاغای دەگرت. (لەیاد نەماوە چەند گیران- نووسەر). لەکاتی پێکهاتنەوەی جوتیارە سوێندخۆرەکانی ناوچەکە، لەگەڵ ئاغا، بۆ ئەوەی سوێندەکەیان (تەڵاق) بوو، نەکەوێت گوتیان: (ئێمە تەنیا بە مەلای ڕەش ڕازینە وابکات سوێندەکەمان لێنەکەوێت) ئەویش دەلحاز بۆ بەیانی بەگوێرەی ئایینی ئیسلامی جێبەجێی کرد.

زۆر لە جوتیارە ڕاپەڕیوەکان باریان کرد. هێندێکیان چوونە دێی تر. زۆریشیان بەرەو شار چوون. هێندێکیش ئاغا دەری کردن. ئیتر ڕاپەڕینەکە بەتەواوی سارد بووەوە.

ئاغاکان لەو ڕۆژەوە هەڵیان بەستا: (هەر منداڵێکی لەدوای ساڵی (١٩٥٣)دا بووبێت بیژییە). کەچی ڕاستیان نەدەکرد. تەنیا بۆ ئیهانە هەڵیان بەستا. ئەگەرنا مەلای ڕەش گیروگرفتی تەڵاق خواردنەکەی بنبڕ کردبوو.

● ● ● ● ●

سلێمان مەلۆك

خوالێخۆشبوو (سلێمان مەلۆك) پیاوێکی جەسوورو لێهاتوو بوو. وەزیری دەستەڕاستی ئاغابوو. لەساڵانی دابەش کردنی زەوی و زارو دیارکردنی سنووری دێهاتەکانی ناوچەکەدا دەستێکی باڵای هەبوو. خزمەتێکی یەکجار زۆری بە ئاغاو گوندی چەغەمیرە گەیاند. وێڕای ئەوەش ئاغا هەر کارێکی گران و زەحمەت مەیسەر بووایە، بە ئەوی ڕادەپەڕاند. خۆشەویسترین کەس بوو بەرامبەر بە ئاغا.

تا ئەویش لە زولم و زۆرداری و سوخرەو بێکاری ئاغاکەی بێزارو.. وەڕس بووبوو. لەساڵی (١٩٥١-١٩٥٢) بەخۆ..و پێنج براوە، بە پاڵپشتی ئاغای (....) لەگەڵ ئاغای گوندی ناکۆکیان هەبوو، بەرەنگاری ئاغا خۆشە ویستەکەی خۆی بووەوەو گوتی:

– ئەو زەوییانەی لەبەر دەستی خۆمو براکانم دانە مافی ئاغایان بەسەریانەوە نییە.

شـەوان نۆبـەتیان دەگـرتو ئاغـاو خزمـەتکارەکانی تاسـایان نـەدەکرد تخـوونی گەڕەکەکـەیان، کـە بەگـەڕەکی (مـەلۆکان) نـاودەبردرا بکـەون. بـەڕۆژ ئەگـەر یـەکیان بچووبووایە جوت چەکی لەگەڵ خۆی دەبرد.

● ● ● ● ●

مەلای ڕەش بانگی سلێمانی کردو گوتی:

– پیاوی چاك بە وەرە لەگەڵ ئاغا پێکتان بهێنمەوە.

ئەویش گوتی:

– زولمی یەکجار زۆر لێکردیمەو ناتوانم لەگەڵی پێکبێمەوە.

– بۆ خوات پێدەڵێم: چیت پێ لەگەڵی ناکرێت.

– هەتا ئاو لەدوا بێڵم بێت چنگ قڕ دەکەمەوە. ئەگەر چیم بۆ نەکرا سەری خۆم لەقوڕ دەنێمو دەچمەکن نووری سەعید.

مەلای ڕەش بەسەر بادانی ناڕەزاییەوە گوتی:

– نـووری سـەعیدو ئاغـای غـەنیمو پاڵپـشتەکەت یـەك پێـڕن. ئەگـەر بـۆت بکـات، سبەینێ ئەم ئاغایەش دەست لەپشتی جوتیارانی ئەو دەدات.

هەر نەیسەلماندو، دواجار مەلای ڕەش پێیگوت:

– ئـەو زەوییـەی لـەژێر دەسـتی جـەنابت دایـە، لـە ئاغـا مـارەکراوەو هـەتا ئـەو حکومەتە بمینێت ئەو تەڵاقە ناکەوێت.

پاش ساڵو نیوێك کێشمەکێشو بەردەق بەردەق ئاغا ئەمری دەرکردنـی سلێمانی هێناوەو نەیهێشت دەغڵی شینیش بدوورنەوە.

● ● ● ● ●

لەکۆبوونەوەیـەکی ئیجـازەی مەلایەتیـدا، لـە(....) دەدرا، خـەڵکێکی یـەکجار زۆر لەمزگەوتی (....) کۆبوونەوە. لەنێو ئەو عەشاماتەدا ئاغـای پاڵپـشتی سلێمان مـەلۆك، بە پلارو تەوسەوە ڕووی لە مەلای ڕەش دەکاتو دەڵێت:

– مەلای ڕەش لۆ ئێستا سلێمانی مەلۆکی ناگێڕیتەوە؟.

پاش ئەوەی خانووبەرەشیان تێکدرا بوو، مەلای ڕەش یەکسەر لەپلارەکەی دەگات و دەڵێت:

– سوبحانەڵلا لەو کرمانجانەی خۆمان، بۆ من نەهاتووە بڵێم: بیٚ ئاقڵن، بەڵام بۆ هێندە ساویلکەو خۆش باوەڕن!.

بۆ ئەوەی لەزاری بگات و:

– لە مەرامت ناگەم.

بیٚ پەردەو بەجورئەتەوە:

– باپیری لەگەڵ باپیرت حەفتا ساڵی رابردووە، باوکی لەگەڵ باوکت حەفتا ساڵ، بەخۆشی شەست ساڵ، لەماوەی ئەوەندە ساڵە قسەیەکی راستی لەئێوە بەرگوێ نەکەوتووە، نازانم چۆن بەدەست لەپشتداندا: (وەرە من بۆت دەکەم) هەڵفریوا.

ئەو قسەیە، لەبەردەم ئەو هەموو دۆست و دوژمنە زۆرەوە گۆترە نەبوو. ئاغاکە بەوپەڕی هەڵچوونەوە:

– مەلای ڕەش ئەوە قسە نەبوو کردت. مەرجە لەتۆڵەدا ناوچە بەدەرت بکەم.

– ناتوانێت تەماشاشم بکەیت.

– بەهۆی چ هێزێکتەوە؟.

بەدەست بردن بۆ مەندیل و ڕدێنییەوە:

– بەهۆی ئەو مەندیلەو ئەو ڕیشەوە. زۆر زۆر ئەگەر بۆ دیوەخانت هاتم، سەدەکەرێك بەپیرمەوە نەیەت دەڵێن: (بەخوا بابە فلان کەس پیاوێکی بیٚ ئاقڵەو بەپیر مەلای ڕەشەوە نەچوو).

خوالێخۆشبوو: (.........) پیاوێکی زاناو دین پەروەرو حەق خوازو بوو..و گوتی:

– بەحەقی خوا ئەگەر جەنابت لۆ دیوەخانی من بێت سەدەکەرێك بەسەری کۆت و پێخواسیەوە بەپیرتەوە دێم.

مەلای ڕەش ئەوسا ڕووی زاری لە بەڕێوەبەری ناوچەکە دەکات و کە لە مەجلیسەکە دەبێت و دەڵێت:

– ئەگەر حکومەت باوکە میللەت منداڵێتی بۆ باوکێکی ئەوەندە بێ بەزەیی و کەم تەرخەمە منداڵەکانی هەموو تەفرو توناکران. ئەگەر حکومەت شوانەو میللەت مێگەلێتی بۆ شوانێکی ئەوەندە بێ ئاگاو خەم سارده، گەلەگورك مەڕەکانی کەل و علوم کردن. خۆ ئەگەر حکومەت: مێردەو میللەت ژنێتی بۆ مێردێکی ئەوەندە گەوادە ژنەکانی هەموو فەساد کران.

بەڕێوەبەری ناوچەکە، بەنا بەدڵی و ساردییەوە دەڵێت:

– مامۆستا قسەکانت زۆر راست و رەوانن، بەڵام ئەمڕۆ زرووفی باس کردنی نینە.

● ● ● ● ●

خدر مەلا

خوالێخۆشبوو: (خدر مەلا) لەگەڕەکی مەلۆکان دەبێت. کچێکی بە منداڵی لەخوالێخۆشبوو (خاڵند)ی برای سلێمانی مەلۆك مارە دەکات. مام خدر لەکێشەکە دەبێتە لایەنگیری ئاغا.

ئەو شەوەی (بەهیە خان)ی کچی خۆی دەناسێت، بەفیتی ئاغا، بۆ ئەوەی زەربەیەك لە مەلۆکییەکان بدات، بەیانی لەشوێنی خۆی هەڵناستێت و تا دوو سێ ژنی ئەملاو ئەولای ماڵیان دێنە لای و ئەوسا دەڵێت: (ئەنگۆ بەشایەت بن ئەوا من تەڵاقی خۆم لە خاڵند مەلۆکی بەتاڵ کردەوە).

خوالێخۆشبوو (حەسەن ئاغا) یەکسەر واریقاتەکەی لە مەلای ڕەش دەگەیەنێت.

ئەویش دەڵێت: (زۆرم ڕك لەوە دەبێتەوە کچ بە منداڵی مارە بکرێت، کاتی خۆی، باوکی کوڕەو کچە سێ کەڕەت خۆیان هاوێشتە ماڵم ئەوجا مارەم کرد. ئێستاش بەگوێرەی ئەو دینەی دەیپەرستم تەقەڵاکە ناکەوێت.

ئاغا دەچێتە لای مەلایەکی ترو ئەمری کەوتنی تەقەڵاکەی بۆ مەلای ڕەش دەهێنێت.

– ئاغا من مارەم کردووە، نەك فلان مەلا.

ئاغا زۆر تووڕە دەبێت و دەڵێت: (وەرە مەلای جێیان دەیەخێت کەچی مەلای خۆمان نایەڵێت).

– کوڕ باوکم دینی خۆم بۆ ڕەزامەندی جەنابت ناچوێنم.

ئاغا بۆ یەکلا بوونەوە مەلای ڕەش لەگەڵ مەلای باس کرا، (ناوهێنانی هەموار نییە) بەیەك دەگەیەنێت.

مەلاکە دەیەوێت ئەو کتێبە شەرعیەی بابەتەکەی تێدایە نیشانی بدات، مەلای ڕەش یەکسەر دەڵێت:

– تۆ کتێب بە من نیشان مەدە. ئەگەر ئەو کتێبە ڕەش بووەوە من سەر لە نوێ بۆتی دەنووسمەوە: (دەلیلەکەتم پێ بڵێ، کە تەڵاقەکە نەهاتووە).

– باوکی کچە فاسقەو ناتوانێت کچی خۆی مارە بکات.

– بەچیدەزانیت: فاسقە؟.

– نوێژی چوواندووەو ڕۆژی نەگرتووەو حەرامی خواردووەو ڕەشبەڵەکی کردووە.

– ئەگەر پیاو بە ئەوانەی دەڵێیت ببێتە فاسق ئێمەی کورد هیچمان ناتوانین کچی خۆمان مارە بکەین. فاسق لەشەرعی ئیسلامدا ئەو کەسەیە، لە کۆڕو مەجلیسان، بە پارە هەڵپەڕێت و سەما بکات. ئەو تەرحە کەسە بەدینی ئیسلام، لە باوکاتی دەکەوێت و کچی خۆی پێ مارە ناکرێت.

ئاغا کە لەلایەن مەلای ڕەشەوە بە مەرام نەگەیشت ویستی بەڕێگەی عورفییەوە تەڵاقەکە بیەخێت.

خوالێخۆشبوو (ڕەشید ئاغای گوندی کۆزەپانکە) لەلای بەڕێوەبەری ناحیەی دیبەگە دانیشتبوو حەسەن ئاغا عەریزەیەکی، بۆ مەسەلەی تەڵاقەکە دا بەڕێوەبەر، پێیگوت:

– من بکە بە شاهید.

ئەویش ناوی بە شاهید نووسی.

ڕۆژێك بەڕێوەبەر بە ڕەشید ئاغا دەڵێت:

– کوو لەو تەڵاقەی دەگەیت؟.

– تۆ ژنت هەیە؟.

– بەڵێ دوو منداڵیشم هەیە.

ڕاستو ڕاست پێیدەڵێت: (تۆ تەڵاقت نییە).

بەحەیرمانەوە (بۆ لەبەرچی!؟).

ئەوەی دەڵێیت: مەلای ڕەش مارەی کردووە هێز نییە بییەخێت.

ئێتر عەریزەکە رەفزکراوە[1].

●●●●●

ئەو پیاوانەی پەیوەندیان لەگەڵ مەلای ڕەش هەبوو

مام تەها سەفەر

هەرکە مەلای ڕەش لەشارۆچکەی مەخموور دەبێتە مەلا پەیوەندی لەگەڵ پیاو ماقووڵو ناوداری شارۆچکەکە پەیدا دەکات، تایبەت لەگەڵ خوالێخۆشبوو (مام تەها سەفەر).

خێزانەکەی ناوبراو: پلکە (عیسمەت) خزماتی لەگەڵ مەلا ژن دەبێت. ئەو پەیوەندییە بەردەوام دەبێت. دوای بارکردنی مەلای ڕەش بۆ چەغەمیرە هەردوو بنەماڵە ئامەشۆیان گەرمو گوڕ دەبێت. مەلاژن تایبەت سەردانی پلکە عیسمەتی دەکردو ئەمیش هۆیدەداوە.

زۆر جار کوڕەکانی مەلای ڕەش بە ئیش دەچوونە مەخموور گوێدرێژیان لەماڵی مام تەها دەبەستاوەو نیوەڕۆش نانیان لەماڵی دەخواردو نۆبات شەوان دەمانەوە.

1- لەبەر ئەوە ئەو بنەماڵە خزمەتی ئێمەیان بە یەکجار زۆر کردووە، نەخەسەلە ئاغاژنە (فاتم) بۆیە ئەو نووسینەی من دەچێتە ژێر پەردەی ناهەمواریەوە. بەڵام مێژووی ڕاستەقینەی گوندەکەیەو پشزاندرێت کە مەلای ڕەش سەری بێدینی بۆ کاربەدەستان دانەهێناوە، بۆیە ناتوانم درۆی لەگەڵ بکەم. داوای لێبوردن لە بنەماڵەی خوالێخۆشبوو: حەسەن ئاغا دەکەم... نووسەر.

هەرکە قەسران لەتەك مەخموور دروست کرا، مام تەها بێستانی بەراوی دەچاند. ساڵی دوو کەڕەت جوابی بۆ ماڵی مەلا دەنارد: (بێن شفتیو گندۆرە ببەن).

هەر جارێ تێڕکەیەکیان پڕ دەدایە. گەرچی شفتیو گندۆرەی مەخموور گچکە بوون، بەڵام زۆر بەتام بوونو شیلەیان بەدەست وە دەنووسا.

ئەو پەیوەندییە بەهێزە، تاکو مەلای ڕەش بۆ دێی مورتکەی گواستەوەو لەیەکتر دوورکەوتنەوە، بەئاستەمیش سارد نەبووەوە.

● ● ● ● ●

حاجی موحەمەد نەجاڕ

مەلای ڕەش لە ئاخرو ئۆخرەی بیستەکانو سەرەتای سییەکانی سەدەی رابردوو دەچێتە گوندی (دێمەکار)ی شێخ موحەمەد پاشا.

خوالێخۆشبوو حاجی موحەمەد نەجاڕ پیاوێکی بەدینو ڕاستگۆو دیمەن جوان، دارتاشێکی دەست ڕەنگین. لەسەرتاسەری ناوچەکە بێ هاوتا دەبێت، دۆستایەتی لەگەڵ مەلای ڕەش پەیدا دەکات. هەر ئەو ساڵە کتێبخانەیەکی نەخشینو قەشەنگو مکوومو درێژی مەترو شەست سەنتیمەترو بەرینیش شەست سەنتیمەترو دوو دەرگەو سێ جێگەی کتێب لەناوەوە بۆ دروست دەکات. هەشتا ساڵەو ئێستاش کتێبخانەکە ماوەو توندو تۆڵە.

مەلای ڕەش دەچێتە گوندی (چەغەمیرە)و حاجی موحەمەدیش دەچێتە گوندی (عاللا). نێوانیان بەپێیان سێ چوارێگە سەعاتە دۆستایەتی ئەو دوو ماڵە بەردەوام دەبێت. ناوە ناوە منداڵەکانیان جگە لەبۆنەی شاییو تازییەدا ئامەشۆی یەکتریان دەکرد. مەلای ڕەش مەگەر بەدەگمەن دەنا لەبەر دەرس گوتنەوە سەفەری نەدەکرد. ماوەی بیست ساڵ حاجی موحەمەد دەچوە ماڵیانو مەلای ڕەشیش ناوە ناوە خەبەری بۆ دەنارد: (بڵێن بەو دارتاشە ڕۆژێك دێم دەیتاشم).

ماڵی حاجی موحەمەد نەجاڕ بار دەکات و دەچێتە شاری کەرکووك و مەلای ڕەشیش دەچێتە گوندی (مورتکە)ی عەلی ئاغا. ئامەشۆیان هەر تێك نەچوو بوو. هەرکە مەلای ڕەش وەفات دەکات حاجی موحەمەد لەگەڵ چەند مەلا ناودارەکانی شاری کەرکووك چووە تازییەیان کەچی ئاموشۆکە دوای ڕاپەڕین بڕا.

● ● ● ● ●

کێخوا مەحموود

چاکەی خوالێخۆشبوو کێخوا مەحموودی خدری گوندی قەڵاتە سۆرانی بامەندان، دەرحەق بنەماڵەی مەلای ڕەش هەتا تەپڵی قیامەت لەیاد ناکرێت.

مەلای ڕەش ساڵانە بۆ سپیاتی هەشت نۆ سەرمەڕو بزنیان رادەگرت. تاکو منداڵە نێرینەکان پێینەگەیشتبوون ئەو ڕۆژەی شیروشك دەبوو ئەو پیاوە منداڵی خۆی لەقەڵاتە سۆران ڕا، کە نزیکەی چوار پێنج سەعاتە ڕێیە بەپێیان ڕەوان دەکردو ئاژەڵەکان ماڵی مالایان دەبردو هەتا وەرزی بەهار، بەکاو جۆی خۆیان بەخێو دەکردن. گریمان کارێك، یان بەرخێك بمردبووایە، کارو بەرخی خۆی دەخستە بەربزن و مەڕە بێچووە مردووەکە. ئەوجا بە منداڵی خۆی ڕەوانی دەکردنەوە.

هەرکە موحەمەد ئەمینی کوڕی مەلا پێدەگات دەیبردن و دەیهێنانەوە. پاش ئەو عەزیزی کوڕی پیێ هەڵدەستا.

یەکەم جار موحەمەدئەمین گچکە دەبێت و دەترسێت و دەڵێت: (ڕێگر حەیوانەکانم لەناو زورگ لێناستێنن؟).

خوالێخۆشبوو (حوسێن)ی کوڕی کوێخا مەحموود دەڵێت: (ئەگەر ڕێگرت تووشبوو بڵێ: جوتیاری حوسێنی مەحموودی خدریمە لێتناستێنن).

جاری یەکەم عەزیز لەگەڵ بارگەو بنەگەی گوندەکەیان بۆ قەراج دەچوون چوو. لەنزیك گوندی (بیرمهێدی) لێیان دابڕاو ڕێگاکەیان پیێ نیشاندا.

باران دەستی پێکرد. ئەو ڕۆژە خەڵکی قەراج زۆر بەپەرۆشی باران بوون. هەرکە گەیشتە ئاوایی لەشی سەرتاپا تەڕبوو. چەند زەلامێك سەریان لەدەرگەی دیوەخان دەرهێناو خوالێخۆشبوو (مام مەعجوم)، برا گچکەی کوێخا مەحموود عەزیزی ناسیو گوتی: (کوڕە ئەوە مەلای سپییە[1] و پێی و قدوومی خێرو بەرەکەتە) هاتە دەرەوەو باوەشی لێداو لەسواری گوێدرێژ هێنایە خوارەوە. (ئەو پیاوە مەزنەو پایەبەرزە (مام کوێخا مەحموود) نزیکەی بیستو دوو ساڵ لەسەر یەك بەم چەشنە ختوخۆڕا، تەنیا لەپێناوی خوا خزمەتی ئێمەی کردووە. ئەگەر سەت هێندەی دی لەسەر ئەو کەلەپیاوە بنووسم بڕوا بکەن تۆزی چاکەی هەرگیزاو هەرگیز ناشکێنێت. کەچی بەداخەوە لەئاستیدا من هەر ئەوەندە نووسینە کەمەو بێ بەهایەم لەدەست دێتو بەس... نووسەر).

●●●●●

سەید خدری حەسەن بلباس

خوالێخۆشبوو مام سەید (خدر)ی گوندی حەسەن بلباس کەوتووەتە بناری باکووری خۆرهەڵاتی چیای قەرەچوغ لەسەیدەکانی (پیرخدر) بوو. پیاوێکی زۆر باشوناندەرو بەدینو پیرۆز بوو.

خەڵکی ناوچەی قەراجو کەندێناوە باوەڕیان زۆر پێ بوو، ماڵی هەردەم لە زیارەتکەرو نەخۆش مۆنجەی دەهات. دووعاو نوشتەی بەلاش بۆ نەخۆشو شێتو دەرداران دەکرد. بەقسەی عەوامی سەردەم شێتو هار لەماڵی چاك دەبوونەوە. لەگەڵ ماڵی مەلای ڕەش دۆستایەتیەکی زۆر بەتینی هەبوو. مام سەید ناوە ناوە سەردانی

1- مەلای سپی:- ڕۆژێك چوار پێنج مەلای میوانی مەلای ڕەش دەبن. عەزیزی کوڕی مەلا، لەتەمەنی پێنج شەش ساڵان دەبێت مەندیلێکی سپی لەسەر دەنێتو دەچێتە لای مەلایەکان دادەنیشێتو دەڵێت: (بابم مەلای ڕەشە، ئەمنیش مەلای سپیمە). لەو ڕۆژەوە، لەلایەن زۆر کەسان، بەتایبەتی مەلایان بە مەلای سپی ناودەبردرا.

مەلای ڕەشی دەکرد. باوەڕی زۆر بە مەلایەتیەکەی هەبوو. کەچی مەلای ناوبراو لەبەر دەرس گوتنەوە نەدەچووە هیچ شوێنێك. خەڵکەکەش کەم و زۆر حەرەجیان لێنەدەگرت.

منداڵی ئەو دوو بنەماڵە ناوە ناوە دیدەنی یەکتریان دەکرد. ڕێزێکی تایبەت لەمیوانداریێتی مەلاژن دەگیرا.

عەزیزی کوڕی مەلا لەگەڵ خوالێخۆشبوو (سەید کەریم)ی کوڕی بەیەکەوە فەقێ بوونە. هەم لەگەڵ خوالێخۆشبوو (سەید ئیبراهیم)ی براگەورەی سەید کەریم دۆستایەتیان زۆر بەهێز بووە.

● ● ● ● ●

مام قادر

خوالێخۆشبوو (مام قادر)ی برای (مام رەجەب)ی ئاوایی چەغەمیرە، پیاوێکی زۆر باش و بەدین و کەم دوو..و بێ زەڕ بوو. لەعەمری خۆی کێشکەی لەئاو نەکرد بوو.

دۆستایەتییەکی بەهێزی لەگەڵ ماڵی مەلای ڕەش دەبێت. هەردەم بەکاروباری ماڵی مەلا هەڵدەستا. لەبەر خۆشەویستی منداڵی مەلا ناویان نابوو (مام قادرۆکە).

کچێك و دوو کوڕی دەبێت. خێزانەکەی وەفات دەکات و کیژەکەشی دا (مەلا ئەبووبەکری برازای لەگوندی بێستانە).

مەلای ناوبراو بۆ ئەوەی ماڵی مامی بێ کابان و بنەوان نەمینێتەوە، کچێکی (١١) یازدە ساڵان پێشکەش بە سەدیقی کوڕە گەورەکەی دەکات. کیژە لەبەر منداڵی فێرە نان کردن و شیولێنالن نەبووبوو.

نێوان ماڵی مەلای ڕەش و ئەوان کەندێکی زۆر قوڵ بوو..و تەواوێکیش دوور، خێزانی مەلای لەبەر خۆشەویستی و پیاوباشی مام قادر هەموو ڕۆژێ دەچووە ماڵیان هەتا بووکەکەیان فێرە نان کردن و چێشت لێنان بکات، بۆ ماوەی دوو ساڵی ڕەبەق

مەلاژن ڕۆژ بێری نەدەکرد. تاکو بووکەکەی باش فێرە نان کردن و شیولێنان و گژو.. وژی دیکەی سەردەم کرد. ئێستاش ژنەو پیاوە لەژیاندا ماون و واریقاتەکە دەگێڕنەوەو (حاجی سەدیق و بەهیەخان)ن.

هەرکە ماڵی مەلای ڕەش لەچەغەمیرە باری کرد چەند سەرمەڕو بزنیان هەبوو بە مام قادریان سپارد. پاش هەفتەیەك بە پێیان بۆیانی بردە گوندی مورتکە.

● ● ● ● ●

حاجی عەولای نەبیاوە

خوالێخۆشبوو حاجی عەولای نەبیاوە پیاوێکی ناودارو چاوتێرو بەخشندەو خاوەن دیوەخان بوو. دایکی لەگەڵ خێزانی مەلای ڕەش ئامۆزا بوون. بۆیە ئاموشۆی نێوانیان گەرم و گوڕ بووە. حاجی عەولا برایەکی وەفات دەکات. مەلای ڕەش لەئاوایی چەغەمیرەوە، بەخۆ..و کۆمەڵە فەقێوە دەچیتە تازییەکە.

حاجی ناوبراو لەبەر خاترو ڕێزگرتنی مەلای ڕەش لەدوای مەلای گوندەکانی دەوروبەر دەنێرێت.

ئێوارە مەلای ڕەش دەسنوێژ دەشوات و دێتەوە دیوەخان. هەرکە پێی تەڕی لەسەر لبادی دیوەخان دادەنێت، مەلایەکان لێکڕا دەڵێن: (مامۆستا پیت پیس بوو).

ئەویش لەگەڵ پێ بە لباد داهێناندا دەڵێت:

– ئەو لبادە چی پێوەیە، گووی پێوەیە، ریخی پێوە تاکو پیس ببێت. نازانم ئێوەی مەلا ئەو دینە سوکەی بۆ واقوڕس دەکەن.

مەلاکان کەم و زۆر نقەیان لەبەر وەنەهات.

● ● ● ● ●

بارکردن لەچەغەمیرە

پێش پەیدا بوونی تەرەکتەرو دەڕاسە، نێوان ئاغاو کرمانج لە ئەوپەڕی باری ڕێزو خۆشەویستیدا بوو. گوزەرانی جوتیاران هیچ جۆرە گرفتێکی ئەوتۆی نەبوو باس بکرێت، بەهەموو توانایانەوە یارمەتی مەلایاندەدا.

هەرکە تەرەکتەرو دەڕاسە پەیدا بوون ئاغا پێویستی بە جوتیاران نەماو تەماع گیربوو. ناو بەناو زەویی لەجوتیاران دەستاندەوە.

بۆچوونەکەی (مستەر لاین)ی ئەندازیاری دابەش کردنی زەویی کشتوکاڵی ساڵی (١٩٣٧-١٩٣٨)دا: (زەوی مەدەنە ئاغا، دواڕۆژ بەخۆی دەرتان نەکات، کوڕی، کوڕێ کوڕی دەرتان دەکات.

جوتیارەکان گوتیان:

- ئاغا ناتوانی ئەو هەموو زەوییە بەتەنیا بەکار بێنێت، پێویستی هەردەم بە ئێمە دەبێت.

- تا ئەو ڕۆژەی من دەڵێم: مەکینەیەك پەیدا دەبێت جوت بکاتو بشدوورتەوە.

- ئۆی... لەو درۆیە!).

جوتیاریش خێزانی ساڵ بەساڵ پتر دەبوو. بۆ بەڕێوەچوونی ژیانیان پێویستیان بەزەوی زۆرتر دەبوو، کەچی ئاغا لێیدەستاندنەوە، تا وای لێهات جوتیار لە هێندە ئاوایی ئاغانشیندا لەنیوەی زەویی پێشتری کەمتر لەبەردەست ماوەو نەمریو نەژی دەیگوزەراند.

ماڵە مەلاش ئەوسا بە بەرهەمی جوتیاران بەڕێوە دەچوو.

جوتیاریش بۆ خۆی نەبوو بیخوات بۆ مەلا لەکوێ بێنێت، گوزەرانی مەلاش بەجارێ دابەزی.

(من زۆرم لەگەڵ باوکم هەوڵدا بار بکات نەیدەسەلماندو دەیگوت:

- منداڵەکانم لێرە ڕاهاتوونەو نانە جۆی ئێرە بە پلاو برنجی جێیان نادەم.

(لەکۆڵی نەبوومەوە هەرکە پێم سەلماند خوالێخۆشبوو (ئاسیاخان)ی کچی ئاغا زانی و هات پێڵاوەکانی باوکمی ماچ کرد. ئیتر پەشیمان بووەوە.. نووسەر).

● ● ● ● ●

عاجز بوون

مەلای ڕەش چاوی ئاوی سپی بوو..و پێویستی بە عەمەلیات هەبوو. (عەبدولقادر جوادی)ی دکتۆری چاو بوو لەشاری موسڵ و دکتۆرێکی ئینگلیزیش هاتبووە شاری سلێمانی.

لەسەر چارەی چاوی لە خوالێخۆشبوو (حەسەنی کوڕی ئاغا) عاجز بوو ڕووی لە عەزیزی کوڕی کردو گوتی:

- (کەلکی ئێرەم نەماو بۆ هەر کوێیەکم دەبەیت ڕازیم. بەس بەدزی بێت. ئەگەرنا پیاوێکی وەك شێخ عەبدولکەریمی دارەخورماییم بەگژ وەدەنێن).

وابوو بەهۆی ئەو خوالێخۆشبووانە: (مامۆستا مەلا سەلیم و حەسەن ئاغای دیبەگە) جێیان لەگوندی مورتکەی گەورە بۆ گرت.

عەزیزی کوڕی پێشتر چووە دێی ناوبراو بە خوالێخۆشبوو (عەلی ئاغا)ی ڕاگەیاند:

- (باوکم دوو شتی لە تۆ گەرەکە:

- یەکەم: من حەقم بەسەر فەلاحی ئاواییدا نییە، منداڵم ڕووت و برسی بن یەخەی جەنابت دەگرم.

دووەم: من لەو مەلایانە نیمە هەر تازییەك و موناسەبەتێك هەبێت من لەگەڵی بچم).

عەلی ئاغا بەوپەڕی خولق خۆشییەوە فەرمووی: (لەیەکەمیان من تاکە کەسم بەرپرسی گوزەرانی. لەدووەمیشدا ئەو مەلایەو لەو شتانە فەرموویەتی ناوەشێتەوە.. نووسەر).

● ● ● ● ●

بۆ ئەوەی بارکردنەکە سەربگرێت ئێوارەیەك دوای شرەکە بوونی ئاسۆ عەزیزی کوڕی ئۆتۆمبێلێکی لەشارۆچکەی (دیبەگە) گرتو باوکی بەناوی کۆبوونەوەی مەلایان لەدیبەگە بردە شاری هەولێرو لەماڵی مەلا نیعمەتی زاوایانی حەشاردا.

ئیتر ماڵەکەیان لەمانگی ئەیلوولی ساڵی (١٩٥٦)دا گواستەوە. لەپێشدا لۆرییەك هاتو ئەو خوالێخۆشبووانە تێدا بوو: (عەلی مام عەزیزو مام تەهاو عومەری پلکە عەیشێ). ماڵەکەیان برد.

پاش دوو سەعات ڕۆیشتنی لۆرییەکە قەمەرەی (عوسمان خدر خانچی) بەدوای منداڵەکانەوە هات.

ئەوسا چەند کەس لەخەڵکی ئاوایی لەحەژمەتی بارکردنەکەی مەلای ڕەش لەبراڕۆیاندا. بەتایبەتی خوالێخۆشبوو پلکە (ستی)ی خێزانی خوالێخۆشبوو (مام حوسێن حەوێز) بەدەنگێکی زۆر زۆر بەرزەوە گوتی:

– وەیڕۆ.. براڕۆ..و وەیڕۆ.. کاکەڕۆ!).

●●●●●

عەلی ئاغا

هەرکە ماڵمان چووە دێی (مورتکە)ی گەورە تەمەنم (٢٠) بیست ساڵ بوو. ئێستا (٧٤) حەفتاو چوار ساڵە، نەمدیوەو نەم بیستووە، بەماوەی ئەوەندە ساڵەی ژیانم بەقەت خوالێخۆشبوو (عەلی مەحموود کاکەخان) ڕۆشنبیرو سەخی تەبیعاتو پیاوانە. بۆ درۆ..و ڕاستی فەرموون سەیری ئەمانە بکەن:

یەکەم: لەساڵی یەکەمدا کە ماڵمان چوو (١٩) نۆزدە عەڵبە گەنمو دوو عەڵبە جۆی دائێمە.

نزیکەی (١٠) دە ساڵیش دەبوو ئێمە لەگوندەکەی پێشوو ئەوەندە دەغڵەمان نەدەهات.

دووەم: هەموو مانگ دوو جار فەقێکانی دەعوەت دەکردن. باوکم ناوە ناوە تەعلیقێکی لێدەداو ئەویش زۆر پێ خۆشحاڵ دەبوو.

جارێك لەسەر دەعوەتدا باوکم گۆشتێکی لەدەستدا بوو..و گوتی:

– عەلی ئاغا لامواية ئەم گۆشتە کڕاندرایتەوە.

(کڕانەوەش حاشا بۆ سەك دەگوترێت).

لەحریتەیداو گوتی:

– مامۆستا بە حەقی خودا ئەمن نەم کڕاندیتەوە.

سێیەم: هیچ مەلایەك لە گفتوگۆدا دەرحەقی نەدەهات، کەچی لەئاست باوکم چی بۆ نەدەکرا. تاکو جارێك پێیگوت:

– مامۆستا ئەگەر قەواعیدم بزانی بووایە ئەوکات دەمتوانی بە هەموو شێوەیەك موناقەشەت لەگەڵ بکەم.

ئەویش گوتی:

– ئەوکات جەنابیشت یەك دەبوویت وەك حەمەمینی کوڕم هەر ئەوەندەت بۆ دەکرا سەری (بەڵێ)ت راتەکێنیتو بەس.

چوارەم: لەتازییەی باوکم نزیکەی حەوت ڕۆژ میوانمان هات. بەتایبەتی مەلاو پیاوە ناودارەکانی شاری هەولێرو دەوروبەرو شاری کەرکوك. مەسرەف گشت لەسەر عەلی ئاغا بوو. لەدواییدا باس دەکرێت.

پێنجەم: لەمانگی ڕەمەزاندا عەلی ئاغا، باوکمو سێ چوار ریش سپیو جوامێری ئاواییو منو کاکمی دەعوەتی فتاری دەکردن. پاشیوانیش باوکمو منو کاکم باشترین خواردنی سەردەمی ئامادە دەکرد.

ئێوارەیەك کاتی فتارکردنەوە، بۆ ئەوەی باوکم بجەڕبێنێتو گوتی:

– مامۆستا نانی ئێمەت پێ باشترە، یان ماڵی بایزی؟.

یەکسەر گوتی:

– عەلی ئاغا ئەگەر بە پلاوو گۆشتو کەبابو عێرم قازیو پاقلاوەتدا هەڵ بڵێم تۆ منت کردووەتە دابەستوو.

– مامۆستا من ڕاستییەکەم پێخۆشە.

– ئـەوەی ڕاسـتی بێـت، نانـە جۆکـەی مـاڵی بـایز بـەو هـەموو پـلاّوو گۆشـتەو خواردنەی ئێوە نادەم.

بە ئەنقەست ڕووی گرژ نواندو گوتی:

– لۆ.. من چ عەیبم هەیە؟.

– ناڵێم تـۆ عـەیبت هەیـە، بـەڵام سـی سـاڵە مـاڵی بـایز خزمـەتیان کردوومـە، خـوا قەبوڵ ناکات سی ڕۆژە هاتوومە لای جەنابت، نانی جەنابتم، لە نانی ئەوان پێ باشتر بێت.

ڕووی گەش هەڵگەڕاو بەدزی بە منی گوت:

– (ئەوە بچێتە لای ئاغایەکی تر زەمی من ناکات).

شەشەم: دوای نەمانی باوکم، واتە پایزی ساڵی (١٩٥٧)دا عەلی ئاغا زەوی‌و زاری خۆی هەموو تۆ کردو لەیادی نەبوو شکارتە بۆ ئێمە بکات من پێمگوت:

– ئاغا جەنابت ئەوساڵ تۆت بۆ ئێمە نەکرد؟.

یەگسەر گوتی:

– خۆ ڕاست دەکەیت!.

هەر ئەو سات بە خوالێخۆشبوو (قادر خالانی)ی جوامێرێکی بەدینی ئاوایی بوو گوت:

– هـەر ئێـستا لەگـەڵ مـەلا عـەزیز بـڕۆ جێگـەی یـەك عەڵبـە گـەنم لەزەوییەکـە تـۆ کراوەکەی من بۆ ماڵی مامۆستا دابڕە.

مـن‌و مـام قـادر چـووین، بـەگوێرەی عـەقڵ جێگـەی یـەك عەڵبـە گـەنمان لـەزەوی تۆکراوەکەی دابڕی‌و بەقوچەك‌و بەرد دیارمان کرد.. نووسەر.

● ● ● ● ●

هەڵوێست

هەرکە مەلای ڕەش ماڵی چووە گوندی مورتکەی گەورە خوالێخۆشبوو (عەلی مەحموود کاکەخان) هەر مەدحی (شێخ مەحموود)ی دەکرد. ئەویش بەڕووی هەڵشاخاو گوتی:

– عەلی ئاغا تۆ مەدحی کێم بۆ دەکەیت!. من منداڵی ناوچەکەمە: هەر قورە کوێخایەکی ناوچەکەمان، هەرکە دەهاتە سەرەمەرگا دەیوت:

– (سۆیەکی گەورەم لەسەر دڵ هاتووەو عزرائیل نەبێت چارەی ناکات. ئەویش پێیدەڵێن: شێخ مەحموود).

هەر کەسێك پارچە زەوییەکی هەبووایە، بەپارەیەکی کەم، یان بەداواو هەڕەشە لێیدەستان. هەر جوتیارێك مەرامی بەجێ نەهێنا بووایە، شەو پیاوانی خۆی دەنارده سەری و بەقوربانی گوللەیەکی دەکرد.

●●●●●

صاحب القمصين

خوالێخۆشبوو (مام عەبود) جوامێرێکی زاناو ڕۆشنبیرو دینداری عەشیرەتی (کەشمولە)ی شاری موسڵ و خەزووری عەلی مەحموود کاکەخان بوو. ڕۆژێك لەدیوەخانی عەلی ئاغا، لەگەڵ مەلای ڕەش و چەند جوامێری ئاوایی دانیشتبوون. مام عەبود گوتی:

– پێغەمبەر فەرموویەتی (صاحب القميصين لايدخل الجنة) بەم شێوەیە راڤەی کرد: (صاحب الزّوجين لايدخل الجنة= واتە خاوەن دوو ژن ناچێتە بەهەشت).

مەلای ڕەش یەکسەر بە جواب هات و گوتی:

– ئەم فەرموودەیە ماناکەی وانییە.

– ئەدی؟.

- (صاحب القميصين= صاحب الوجهين) واتە خاوەن دووڕوو ناچێتە بەهەشت، نەك خاوەن دوو ژن.

عەلی ئاغا زۆری هەوەست پێهاتو ڕووی لەخەزووری کردو گوتی:

- ئێوەی عەرەب هەرچەند عالمی دین بن بەقەت ئێمەی کورد لەدین ناگەن.

● ● ● ● ●

پرسیارکردن لە عەلی ئاغا

حاجی حوسێن مەیاس، یەك لەپیاوە ناودارەکانی گوندی مورتکە بوو. گەرچی نەخوێندەوار بوو، بەڵام گەلێك ڕۆشنبیرو هوشیار بوو. بەتایبەتی لەمێژوو دەستێکی باڵای هەبوو، گێڕاوەو گوتی:

(منو عەلی ئاغا لەسەرەتای پەنجاکانی سەدەی رابردوودا چووینە تازییەکی ماڵی بایزی (بەرەبابێکە لە ئاغاواتی دزەیی- نووسەر). مەلای ڕەش لەوێ بوو. بۆ ئەوەی عەلی ئاغای بجەڕبێنیت. هەستی نیشتمانی چۆنەو گوتی:

- عەلی ئاغا جەنابت نیزامی ڕۆژئاوات پێ باشترە، یان ڕۆژهەڵات؟.

ئەوسا بەهۆی پڕوپاگەندەی حیزبی شیوعیو حیزبە نیشتمان پەروەرەکانی سەردەم یەکەمیان بە ئیستیعمارو داگیرکەر دەخەملێندراو دووەمیش بە نیشتمان پەروەر.

عەلی ئاغا حەیر دەمینێت: (ئەگەر دەڵێم ڕۆژئاوا ئابڕووم دەچێت، خۆ ئەگەر بڵێم ڕۆژهەڵات ناودەنگم لەلایەن حکومەتەوە پیسەو ڕەنگە بەخراپ بەسەرمدا بشکێتەوە). چونکە لەشەڕی شێخ مەحمود بەشداری کردبوو کەچی ناچار نەشیش بسووتێت، نە کەباب بەم تەرزە وەڵامی دەداتەوە:

- مامۆستا ئەمن نازانم بەڵام بەڵگەیەکم لەدەستە دەبێ ڕۆژهەڵات باشتر بێت.

- چۆن؟.

– سین هەردەم هەراو هۆریاو شەڕو شۆڕو ئاژاوەی تێدابوو، تا ئەو نیزامەی تێنەکەوت بنبڕ نەبوو.

– ئافەرین وەڵامێکی زیرەکانەت داوە.

●●●●●

حاجی قادر خاڵانی

خوالێخۆشبوو مام حاجی قادر خاڵانی پیاوێکی زۆر بەدینی گوندی (مورتکە) بوو. پێنج فەرزە، بەزستان و هاوین نوێژی لەدوای مەلای دەکرد. ماڵیشی لەمزگەوت زۆر دوور بوو. ئەگەر چلەی زستان بەفرو بورانیش بووایە جەماعەتی خۆی نەدەچوواند. هەموو ڕۆژیش، پاش نوێژی عەسر دەچووە سەر گۆڕستانی ئاوایی و فاتیحای بۆ مردووان دەخوێند.

مەلای ڕەش چاوی ئاوی سپی بوو..و باشی نەدەدیت مام حاجی هەر جارێ، لەکاتی دەسنوێژ شۆرێندا بەمەسینە ئاوی بەدەست دادەکرد. هەرکە دەگەیشتە پێ شوشتندا مەلای ڕەش مەسینەکەی لێوەردەگرت و نەیدەهێشت ئاوی بە پێیدا بکات.

●●●●●

حاجی موحەمەد

خوالێخۆشبوو حاجی موحەمەدی مام ڕەسول جوامێرێکی ئاوایی مورتکەی گەورە بوو. گەرچی نەخوێندەوار بوو، بەڵام مرۆیەکی زاناو تێگەیشتوو..و ڕۆشنبیر بوو. لەئاست کەسانی زاناو ڕۆشنبیران لەپرسیارو وەڵامیان دانەدەما. ڕێزی مەلای ڕەشی زۆر دەگرت. بۆ وێنە:

(جارێک مەلای ڕەش لەماڵەوە بۆ حوجرە دەچێت و قاسمی کوڕی ئەوسا مێردمنداڵ بوو لەگەڵی دەبێت. خوالێخۆشبوو ئاماژە بۆ قاسم دەکات دەنگ نەکات،

کە ئەو هاتووە. عەباکەی مەلای ڕەش لەزەوی دەخشا، حاجی ناوبراو لەدواوە عەباکەی بۆ هەڵدەگرێت.

مەلای ڕەش مرۆڤێکی باڵاکورتو ئەویش زۆر درێژ هەتا دەگاتە حوجرە بۆی هەڵدەگرێت.

● ● ● ● ●

جارێك لەکۆڕێکی قەرەباڵغدا دەگوترێت: (مەلای ڕەش تەڵاق نایەخێت).

ئەویش بەرپەرچی دەداتەوەو دەڵێت: (لەوەتی هاتووەتە مورتکە دوو تەڵاقی هاتووەتە لا هەردووکی خستووە).

راستە مەلای ڕەش زۆری ڕق لە تەڵاق خواردن دەبوووە. هەتا لەدوبێڵی بهات بووایە تەڵاقی نەدەخست. ئەگەر چیشی بۆ نەکرا بووایە دەیگوتە تەڵاق خۆرەکە: (دەستت لەهەمبانە بەربووە). ئەوجا جوێنێکی زۆر ناشیرینی وای پێدەدا بێزی لێدەکراوەو کەڵکی سەر کاغەزی نییە.

● ● ● ● ●

چارەی چاوی‌و.. وەفاتی

مەلای ڕەش چاوی تووشی ئاوی سپی بوو. دوو جاریان بردە شاری موسڵ‌و لای دکتۆر (عەبدولقادر جەوادی)هەر جارێ دەیگوت:

– (هێشتا ئاوەکەی ماوە عەمەلیات بکرێت).

هەرکە چاوی تەواو گەیشت عەزیزی کوڕی ساڵی (١٩٥٧) بردی بۆ شاری سلێمانی. دکتۆرێکی ئینگلیز تازە هاتبوو. لەچایەخانەیەك دابەزین ئیستراحەت بکەن. بەڕێکەوت مامۆستا مەلا (حەمید)ی مامۆستا مەلا ئیسماعیل دیبەگە ئەوسا لەشاری سلێمانی مامۆستای ئامادەیی بوو، لەگازینۆکەدا تاولەی دەکرد. عەزیز پێی شەرم بوو دەنگ بکات. بەس بەچایەچییەکەی گوت: (ئێمە فلانین، دوای ڕۆیشتنمان بە مامۆستا بڵێ).

چایەچییەکە دەستنیشانی ئوتێلێکی بۆ کردن و عارەبانەکیان گرت بۆ ئوتێلەکە چوون.

زۆری نەبرد گەیشتە لایان و دەستی بەگازاندان کرد ئاگاداریان نەکردووەو گوتی:

– مامۆستا ئوتێل جێگەی جەنابت نییەو دواڕۆژ بۆ مەلاکانی سلێمانی دەبێتە عەیب و شوورەیی. بەم قسەیە سەلماندیان و لەگەڵی چوونە مزگەوتی (مەولەوی)، خوالێخۆشبوو..و پایەبەرز مامۆستا (مەلا عەبدوڵڵای چڕوستانی) ئیمامی مزگەوتەکە بوو. کاتی خۆی ناوبراو لای خوێندبوو. جارێکیش سەردانی کرد لەئاوایی چەغەمیرە.

یەکجار زۆر ڕێزی لێنان، حورمەتێکی وا هەتا دنیا دنیایە لەیاد ناکرێت. عەزیزی سیٚ ژەمە دەبردەوە ماڵەوە بۆ نان خواردن. مامۆستا مەلا حەمیدیش بۆ ماڵەوەی دەعوەت کردن.

● ● ● ● ●

عەزیز هەر جاریٚ لەنێو شاری سلێمانی بسووڕا بووایەوە: پۆل پۆل مەلاو فەقێی دەدیتن و گوێی لێیان دەبوو: (ئەڵێن: مامۆستا مەلا ئەحمەیی ڕەش هاتووە ئەچینە خزمەتی).

لەمزگەوتی مامۆستا مەلا عەبدوڵڵا بوون چەند فەقیٚ و مەلا دانیشتبوون، کوڕی موفتی سنەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان (بەداخەوە ناوەکەی لەیاد نەماوە) عیبارەتی کتێبێکی بەدەستەوە بوو، بە زۆربەی مەلاکانی سلێمانی نیشاندابوو قەناعەتی نەهاتبوو، لەوکاتەدا لە مەلای ڕەش دەپرسێت:

مەلای ڕەش گوتی: (من چاوم نییە بۆم بخوێنەوە).

فەقێکە بۆی خوێندەوە. جاری دووەم و سێیەمیش داوای خوێندنەوەی لێکرد. بە سیٚ جار بیستن هاتەبەری و نزیکەی دوو دەقیقە بیری لێکردەوە گوتی: (کوڕ باوکم لەنێوان فلان کەلیمەو فلان کەلیمە (إلاّ)یەك نوقسانە).

ئەوسا کوڕی موفتی گوتی: (مامۆستا تازە من پێویستیم بە ماناکە نەما).

● ● ● ● ●

لــەکاتی عەمــەلیاتی چــاوی مامۆســتای تایــەن لــەدیاری وەســتا. دوو ســیٚ ڕۆژ لەنەخۆشخانە مایەوە. هەموو ڕۆژ سەردانی دەکرد.

هەرکە دکتۆر گوتی: (بیبەنە دەرەوەو بەس دەبیٚ دوو سیٚ ڕۆژان بیٚتەوە دەرمانی تیٚدەکەم).

ئەوسا لەسەر داوای زۆربەی مەلاکان، چووە مزگەوتی (کاکە ئەحمەدی شیٚخ).

مزگەوتەکـە ئیٚـواران پـڕی مـەلا دەبـوو. هـەموو ئیٚـواران مامۆسـتا مـەلا عەبـدوڵڵا دەهات:

دوو ڕۆژ دوای تەداوی تووشی پشوو سواری بوو. وازەین دەبردرا لەبەرئەوە بوو عەمەلیاتەکـەی چـاوی نەجاحـەتی نـەهیٚنابوو. لیٚیکـردە نەخۆشـی دڵ. بـەیانی ڕۆژی سیٚیەم بە عەزیزی گوت: (ببمەوە). هەرچەندە مەلایەکان، بەتایبەتی جەنابی مامۆستا مـەلای عەبـدوڵڵا فـەرمووی: (هـەر ئـەمڕۆت دەرمـان مـاوە، نەیـسەلماندو گـوتی: (تـازە چاوم بۆ چییە، من دەمرم، جا با بگەمەوە ناو منداڵەکانم). ئیتر هاتینـەوە. لـەڕیٚگادا سات بە سات نەخۆشییەکەی توندتر دەبوو..و لەحاڵـەتی شڕیدا بوو. بۆیـە لەشاری کەرکووك لایاندا ماڵی پووری عەزیز. تاکو تۆزیٚك ئیستراحەت بکات. هەرکە گەیشتە ماڵەکـەو پیٚڵاویٚکـی لـە پـیٚ کـردەوەو دووەمـی پـیٚ لـە پـیٚ نـەکراوەو بـەپیٚوە گیـانی لەدەست دا.

عەزیز لەتاوی مردنی ئاگای لە هیچ نەماو پوری تۆڕمبیٚلی گرتو کفنی کڕیو لەگەڵ (حاجی رەحمانی پوورزا)ی عەزیزو پووریو کچەکەی جەنازەکەیان هیٚناوە.

● ● ● ● ●

لەدوای بەڕیٚکردنی جەنازەکە بۆ ئاوایی مورتکە خوالیٚخۆشبووان (حاجی عەولای نەبیاوەو مەلا ئەحمەدی (گۆمەگڕوو) هاتن).

خوالیٚخۆشـبووان (مامۆسـتا مـەلا عومـەری ڕەشو حـاجی موحەمـەد نـەجاڕی دۆستیان، لە کەرکووك گازەندەیان کردبوو خەبەریان نەدابوونیٚ. خوالیٚخۆشبوو عەلی ئاغا دەیانگوت بۆ باوکی خۆی نەگریاوە. سیٚ جار گوتی: (وەیڕۆ.. کاکەڕۆ).

مامۆستا مەلا ئەحمەدی گۆمەگڕوو، مەلای گوندی نەبیاوە بوو کە بەهاوار هاتبوو.. موجازی مەلای ڕەش بوو. پێش ئەوەی تەلقین بخوێنتەوە عەلی ئاغا پێیگوت:

– مامۆستا پێویستی بە تەلقین هەیە؟.

ناوەڵڵا پێویستی پێ نییە. دەبێ من کە فەقێی ئەوم دەرسی پێ بڵێم. بەڵام ئوسولێکی شەرعیەو دەبێ بەجێی بگەیەنین.

لە تەلقینەکەدا گوتی: (ئەی مامۆستا، ئەی مامۆستا).

ئاغای ناوبراو لەسەر قەبران گوتی:

– یەك مەلای ڕەش هاتە لای من ئێستاکە پێنج مەلای ڕەشە. مەرامی هەر پێنج کوڕەکەی بوو.

● ● ● ● ●

نزیکەی حەوت ڕۆژ میوانیان هات. بەتایبەتی مەلا ناودارەکانی شاری هەولێرو دەوروبەری‌و شاری کەرکوك. مەسرەفی تازییەکە گشت لەسەر عەلی ئاغا بوو..و نیوەڕۆیەك دۆڵمەیان ئامادە کردبوو، ڕێزدار جەنابی خوالێخۆشبوو مامۆستا (مەلا عەبدوڵڵای چڕۆستانی) لەشاری سلێمانی ڕاهات. عەلی ئاغا یەکسەر جەوابی بۆ ماڵەوە نارد: (جەنابی مەلا عەبدوڵڵای چڕۆستانی هاتووە دۆڵمەکەی بە برنج‌و ترش بگۆڕن).

مەلای ڕەش دوای خۆی پێنج کوڕو سێ کچی بەجێ ماون.

● ● ● ● ●

ئیمامی شافعی دووەم

مەلای ڕەش نەك لەکوردستانی ڕۆژهەڵات‌و باشوور بەناوبانگ بووە، بگرە لەکوردستانی باکوور بە ئیمامی شافعی دووەم ناودار بووە.

ڕۆژێـك دوای وەفـاتی بـاوكم چـوومە سـەردانی ڕێـزدار مـەلا سـالحی مـەلا ڕەشـیدی سـكرتێری بـاوكم، لـەحوجرەی خوالێخۆشـبوو..و پایەبـەرز مامۆسـتا (مـەلا سـالحی كۆزەپانكە)ی دەخوێند. فەقێیـەكی كوردسـتانی گۆڕین لەهـەمان حـوجرەی دەخوێنـد. هەركە دانیشتم مەلا سالح ڕووی لە فەقێیەكەی كردو گوتی:

– (ئەوە كوڕی ئیمامی شافعی دووەمە).

ئـەویش زۆری هەوەسـت پێهـاتو چـاكو چـۆنیەكی گـەرمو گـوڕی لەگـەڵ كـردمو فەرمووی: (زۆر خۆشحاڵم بە ناسینت)– نووسەر

●●●●●

چاكە

لەژێر چاكەی خوالێخۆشبوو حاجی حوسێن مەیاس بەسەر بنەماڵەكەمانەوە هـەتا ڕۆژی حەلاوەلایێی دەرناییێن:

دایكم لەكاتی گرانییە كە وەفاتی كرد. (دەبە)ی بەنزین ئەوسا بە چل دینار بوو. پارەش یـەكجار زۆر كـەم بوو. خزمـەكان پێیـان گـوتم: (گرانییـەو ڕەوانیـە جەنازەكـەی ببەیتەوە گوندی..).

منیش گوتم: دایكم بێ برا بووەو باوكیشم خـەڵكی ناوچـەكە نـەبووەو سیو سێ ساڵ بەیەكـەوە ژیـاون، تـۆ خـوا حـەیف نییـە جـەنازەكانیان لەیـەك دابـبڕێنم. بەحـەقی خودا خانووەكەشم لەسەر دانابێت دەیبەمەوە مورتكە.

باوكم ساڵی (١٩٥٧) لەگۆڕستانی ئەم ئاواییە نێژراوە.

جوابم بۆ خوالێخۆشبوو حاجی ناوبراو ناردو گوتم:

– دایكم وەفاتی كردووەو دەیبەینەوە گوندی.

جوابی یەكسەر ناردو گوتی:

– ئێوە حەقتان بەسەر چییەوە نەبێتو هەمووی عائیدی منە.

بۆ ئەوەی باوەڕمان بێت کۆستەرو پێکابێك پڕ زەلامی قەبر لێدەری هێنا پێش ماڵمان و فەرمووی:

– ئەنگۆ بەس جەنازەکەی بشۆن و بێنن. ئێمە وادەڕۆین. هەتا جەنازەکەمان شۆری و بردمان گۆڕەکەیان تەواو کردبوو.

چل تورمبێلی بەدواکەوت. بێ ئەوەی فلووسێکم بچێت. ئیتر دڵم لەم ڕووەوە داکەوت.. نووسەر.

● ● ● ● ●

هێندێك لەواریقاتەکانی

١- سۆفی رەسووڵ

خوالێخۆشبوو (سۆفی رەسووڵ) بن عامی مەلای ڕەش دەبێت شەوان لەمزگەوت دەماوەو خواپەرستی دەکرد.

مەلای ڕەش بەپێچەوانەی فەقێیان ئێواران زوو دەنووست. هەرکە فەقێکان بەدەورو سەعی کردن هیلاك دەبوون دەنووستن، ئەوجا هەڵدەستاوەو سەعی دەکرد.

شەوان لەگەڵ مام رەسووڵ، تا نزیك بەیانی بەیەکەوەیان بەسەر دەبرد. (بەداخەوە ناوی مزگەوتەکە لەیاد نەماوە.. نووسەر). هەرکە وەختی خەویان دادەهات سۆفی رەسووڵ ڕووی تێدەکردو دەیگوت:

– ئەرێ ئەحمەد تۆ بۆ ناخەویت؟.

ئەویش دەیگوت:

– مامە بەسەرت قەسەم هەرکە ڕیشە گەورەکەت دەبینم یادی ڕیشی (سابڕێن)ێکی خۆمان دەکەمەوەو نایەڵێت بخەوم.

ئەوسا راوی دەناو دەیگوت:

– (پەپکەقیر شەرت بێ داری مردووت لەسەر سك دابنێم). ئەویش خۆی دەشاردەوەو بەیانی بانگی دەکردو تمەنێکی لەمست دەنا.

(پارەکە لەبیر کراوەو من کردوومە بە تمەن.. نووسەر).

●●●●●

٢- گونی کاکت بوو

جارێك مەلای ڕەش، لەکاتی فەقێییاتیدا، بۆ خوێندن دەچێتە حوجرەی شارێك لەشارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان: (بەداخەوە ناوی شارەکە لەیاد نەماوە.. نووسەر).

فەقێیکان پێیدەڵێن: (ئێمە لەژیانی خۆمان زۆر بێزار بووینە).

مەلای ڕەش وای بۆ دەچێت گوزەرانی ژیانیان باش نەبێت و دەڵێت:

– بۆ..؟

– ئێمە لەئێوارێوە بەدەورو سەعی کردن، تابەتریکی شەو، خەریك دەبین، دوای تۆزێك نووستنمان، پێش بەیانیدان (سۆفی)یەك هەیە شەو بێر ناکات و دێت یەکە یەکەمان لەخەو دەکات و دەڵێت:

– فەقێینە هەستن خەونم دیتووەو تەعبیرم بۆ لێدەنەوە.

ئەویش دەڵێت:

– ئەگەر ئەم شەو هات بۆ لای منی بنێرن.

سۆفی هەروەکو جاران فەقێکان بەخەبەر دێنێت و لێکرا دەڵێن:

– فەقێ (ئەحمەد)ێك تازە هاتووە ئەو لە تەعبیری خەونان زۆر لە ئێمە چاکتر دەزانێت.

یەکسەر دەچێتە لای و دەڵێت:

– فەقێ ئەحمەد لەخەودا لاموا بوو لەئاسمانان دەگەڕام.

ئەویش بەشێوەیەکی ئاساییەوە پێیدەڵێت:

– مام سۆفی ئەوەی جەنابت بەناو خەونە لەڕاستیدا زۆر زۆر پیرۆزەو ئەگەر شتێکی لەگەڵدا بێت مسۆگەر بەکەرامەت دادەندرێت و تۆش وەلییەکی لەوەلییەکانی خوای گەورە.

بەحەیرمانەوە دەڵێت:

– شتی چی..!؟.

– ئەگەر لەکاتی سەرکەوتنت بۆ ئاسمان سەرت بەشتێکی نەرم کەوتووبێت کەڕامەتە. ئەگەر نا خەونی جڕناو فڕنایە.

باش بیرکردنەوەو دامێکی زۆرەوە دەڵێت:

– نازانم.

– مام سۆفی زۆر باش بیر بکەوەو بینەوە یادت. ئەگەر وابێت باوەڕ بکە تۆ پیاوێکی نوورانیت و دەبێ من دەستەکانت زیارەت بکەم.

سۆفی سەر بەخۆیدا شۆڕدەکاتەوەو تەواوێك دادەمینێت، پاشدان دەڵێت:

– ئەگەر لێم نەبێتە درۆ تازە دێتەوە یادم سەرم بەشتێك کەوت.

– مام سۆفی بە قوربان: پێمگوتی: گۆترە نییەو چاك بەبیرە خۆت بێنەوە.

بەزەردەخەنەوە:

– بەڵێ، بەڵێ تەواو بیرم هاتەوە: سەرم بەشتێکی نەرم کەوت.

– مەعلووم.

– قاتی بەو ڕیشە سپیەمەوە درۆت لەگەڵ ناکەم.

– با پێت بڵێم: شتە نەرمەکە (گون)ی کاکت بوو. من ئەوەندە لەسەرەوەی تۆ بووم.

ئیتر لەو ڕۆژەوە سۆفی بڕای بڕ تخوونی فەقێیان نەکەوتەوە.

●●●●●

٣- ساڵی گرانی

ساڵی (١٩١٦-١٩١٧) گرانی دەبێت و نان زۆر زەحمەت پەیدا دەبوو. مەلای ڕەش ئەوسا موستەعید دەبێت و بەخۆ..و سێ چوار سوختەوە بۆ خوێندن دەچنە دێیەك (بەداخەوە ناوی گوندەكە لەیاد كراوە).

مەلای ئاواییەكە دەڵێت:

- جێگا هەیە، بەڵام نان نییە. مەگەر بە خەڵكی دێیەكە بڵێیت: ڕۆژانە نانتان بۆ ببڕنەوە.

ئەویش ڕیش سپی و جوامێری گوندەكە خڕ دەكاتەوەو پێیان دەڵێت:

هەریەكەیان بە قەدەر توانا ئەوەندەیان نان بۆ دەبڕنەوە بەشی ئەوان زیاتر بكات.

لە سێیەم ڕۆژدا نانی (كوێخا كەریم) ناوێك دەبڕێت.

مەلای ڕەش هەركە وێدەكەوێت: كوێخای تایەن ژنەكەی لەماڵەوە بەسەریدا زاڵەو بێ ئەو ناتوانێت ئەو تەرحە كارانە ئەنجام بدات.

ڕۆژێك كوێخا گوڕین لەماڵ نابێت، مەلای ڕەش بەدەرفەتی دەزانێت و فەقێیەك دەنێرتە لای (زولێخا)ی خێزانی كوێخای ناوبراو دێتە میوانی.

مەلای ڕەش دەبینێت ژنێكی جوان و قۆزو بەهەیكەلەو ئەملاو ئەولای باسكی پڕ بازنی زێڕەو قوتووە، جگەرەی دەفتەری پێچڕاوی لەپێشە، پێی سەرسام دەبێت.

پاش لەبەر هەستان و بەخێرهاتنێكی گەرم و گوڕەوە، جگەرە پێشكەش كردن و دەڵێت:

- مەلای ڕەش نەتدەزانی تاكو من هەبم كوێخا كەریم چ حسێبێكی بۆ ناكرێت.

ئەویش یەكسەر دەڵێت:

- خانم هەزار شێری نابەڵەد بەقوربانی ڕێوییەكی بەڵەد بێت.

هەركە ئەمەی لێ بیست بەوپەڕی خۆش گوراحیەوە گوتی:

- مەلای ڕەش هیچم لەبەر دڵ نەماو بڕیار بێت، هەتا ماوم لەژیاندا ئەو نانە بۆ فەقێیان بەردەوام بێت.

ئیتر لەو ڕۆژەوە بە (كوێخا زولێخاو كوێخاژن كەریم) ناودەبردران.

● ● ● ● ●

٤- سونەتی موئەککەد

کابرایەکی خەڵکی ئاوایی (چەغەمیرە)، (ناوهێنانی پەسند نییە) بە مەلای ڕەش دەڵێت: (من سونەتی موئەککەدە جێبەجێ دەکەم: کیژی خۆم لۆ خۆم بەژن دەدەم).

گوێدرێژێکیشی هەبوو بیست و چوار سەعات بەرەڵلای دەکردو زەرەرو زیانی بە بەرهەمی کشتوکاڵی خەڵکەکەی دەگەیاند.

مەلای ڕەشیش پێیدەڵێت:

– ئەو سونەتە موئەککەدەی مەکەو واجیبێك هەیە لە سونەت لەپێشترە بیکە.

– چییە؟.

– کەرەکەت تێرکەو بیبەستەوە.

●●●●●

٥- کەر بەگوێ دەناسم

خوالێخۆشبوو (حەمید)ی برای (مەلا عومەر)ی مەرزانی گوندی (گەزۆك)ی ناوچەی قەراج، لەکۆنەوە دۆستی ماڵی مەلای ڕەش بوونە، لەعەسکەری حکومەتی عێراق فیرار دەکات و کەلوپەلی عەسکەرییەکەی بە ئامانەت دەباتە ماڵی مەلای ڕەش لەدێی چەغەمیرە.

ئێوارەیەك عەزیزی کوڕی لەبەری دەکات. هەرکە مەلای ڕەش لەنوێژی مەغریب دەچتەوە ماڵ، بەرەو پیریەوە چوو..و دەستی ماچ کرد. لەبەر دنیا تارێکی نەیناسی و گوتی:

– بەخێر بێت کوڕ باوکم.

هەرکە عەزیزی بەهۆی پێکەنینەوە ناسی، منداڵەکان لێکڕا گوتیان:

– نەتناسی.

ئەویش گوتی:

– کە پشتی تێکردم و گوێیەکانم دیتن ناسیم. چونکە کەر بە گوێ دەناسم.

●●●●●

٦- ئیبن‌و حەجەر(١)، ئیبن‌و خەنجەر

کابرایەکی عەشیرەتی شێروانی ئاوایی (چیغلۆك) لەگەڵ خوالێخۆشبوو: (موسا عەلی)ی گوندی چەغەمیرە. شکایەت لەیەکتر دەکەن. ئەمەیان توند تەبیعات‌و لەسەر بوو.

مەلای ڕەش پاش گوێ لێڕاگرتنیان دەڵێت:

- ئەگەر بە ئیبنو حەجەری دەڵێیت هی شێروانییە، خۆ ئەگەر بە ئیبنو خەنجەریش دەڵێیت هی موسایە.

● ● ● ● ●

٧- تۆ ببە کوڕی من

پیاوێکی یەختیاری ئاوایی چەغەمیرە لەدەوری حەفتا ساڵدا دەبوو..و پێنج فەرزە لەدوای مەلای ڕەش نوێژی بەجەماعەت دەکرد.

ڕۆژێك جاشکێکی ماڵی مەلای ڕەش دەچێتە سەر جۆخینی ماڵی ناوبراو لەدەرکردنیدا خەنجەرێکی لێدەدات. ئەوسا ئەو تەرزە کارە بە ئیهانە لەقەڵەم دەدرا. کەریش ئەو ڕۆژە زۆر بەرەغبەت بوو. مەلای ڕەش زۆر حەلیم بوو..و بەهیچ جۆرێك تووڕە نەدەبوو. لەجیاتی سەرکۆنەکردنی پێیدەڵێت:

- فلان تۆ لەمەودوا ببە کوڕی من‌و (بەهیە)ی خێزانم دایکت‌و کوڕو کچەکانم خوشك‌و براتن.

ئەویش زۆری هەوەست پێدێت‌و هەتا مردیش دەیگوت:

- بڕیار مامۆستا بۆرە مارەییەکی لەسەر دایکمی هەبووایە.

خەڵکی ئاوایی کارەکەیان زۆر لا ناڕەوا دەبێت‌و پێیان خۆش بوو مەلای ڕەش ریسوای بکات‌و پێیدەڵێن:

- مامۆستا چت لە فلان کرد؟.

- کردم بە کوڕی خۆم.

1- ئیبنو حەجەر: کتێبێکی گەورەی شەرعی ئیسلامە.

بەحەپەسانەوە دەڵێن:

– ئەوەی جەنابت دەفەرمووێت کابرا هەتا لەژیاندا ماوە شانازی پێوەدەکات.

– ئێوە خراپ حاڵی بوونە. هیچ کەس لەخوێڕیاتی ناگاتە کوڕە مەلایان تەنیا ئەو پیاوە نەبێت. بۆیە بە کوڕی خۆم قەبووڵ کرد.

● ● ● ● ●

٨- بۆ نان هاتوومە

لەساڵی (١٩٤٧–١٩٤٨)دا گرانی دەبێت. واتە لەدەشتی هەولێر دەغڵو دان باش نابێت. عەڵبەی گەنمی گەیشتە (٣٢) سیو دوو دینار. ئەوسا ئەو پارەیە بەهەوەنتە پەیدا نەدەبوو.

مەلای ڕەش باراشی نامینێتو دەچێتە لای خوالێخۆشبوو (کانەبی ئاغا)ی گوندو دەڵێت: (ئاغا باراشمان نەماوە).

ئاغاش لەسەر کورسی دانیشتبوو، بەڕوو گرژییەوە پشتی تێدەکات.

مەلای ڕەش یەکسەر دەڵێت:

– ئاغا من بۆ نان هاتوومە، بۆ گان نەهاتوومە قوونتم تێدەکەیت.

ئاغاش هەرکە ئەمەی گوێ لێدەبێت ڕوو لە خزمەتکارەکەی دەکاتو دەڵێت:

– کوڕە بڕۆ نیو عەڵبە گەنمی گانی بۆ ببە.

● ● ● ● ●

٩- ئاسیاخان

ڕۆژێك خوالێخۆشبوو (ئاسیاخان)ی تاکە کچی ئاغای گوندی جەواب بۆ مەلای ڕەش دەنێرێت: (دووعایەکی خێرم بۆ بکات).

ئەویش لەمەرامی دەگاتو دەڵێت:

– (مەنیشە وەبار نووشتەی مەلاوە، بنیشە وەبارکاری خواوە).

ڕۆژێك خوالێخۆشبوو کانەبی ئاغا چەند میوانێکی دێنو لەسەر سەکۆی دیوەخان دادەنیشن. مەلای ڕەش بە هەڵی دەزانێتو ڕووی تێدەکاتو دەڵێت: (ئاغا بۆ ئاسیای کچت بە مێرد نادەیت؟).

ئەویش بە حەپەسانەوە دەڵێت: (مامۆستا خۆ بەخۆم ناگەڕێم، نابێت یەکێك بێتە داخوازی).

– تۆ دەتەوێت بیدەیتە کوڕی مەعروف ئاغای باقرتو جوکل ئاغا، ئەوانەش نایانەوێت.

– ئەدی بیدەمە کێ؟.

– بەگوێم من دەکەیت: وەرە بیدە میرزای رەسووڵ رۆستەمی خزمەتکارت.

– حکۆ.. مامۆستا ئەتوو هەموو قسان دەکەیت!.

– ئاغا واجیبێکی شەرعی سەر شانم بوو پێمڕاگەندوویتو کەیفی خۆشتە.

●●●●●

١٠- بەس من مەخۆ

ڕۆژێك خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (ئەبووبەکر)ی دووگردکان میوانی مەلای ڕەش دەبێت لەبەرئەوە لای خوێندبوو یەك ماڵ بوون. نیوەڕۆ پلاوو برنج بەگۆشت مریشکی بۆ ئامادە دەکەن. لەبەر ئەوە یەکجار زۆر خۆر بووە، هەرچی لەپێشی دەبێت خلاسی دەکاتو ئەوجا ڕوو لە مەلای ڕەش دەکاتو دەڵێت:

– مامۆستا چ نەما من بیخۆم.

ئەویش بەزەردەخەنەوە دەڵێت:

– بابە هێشتا زۆر ماوە بیخۆیت: ئەوە قاپەکە، ئەوە سینیەکە، ئەوە خێزانەکەم، ئەوە منداڵەکانم بەس من مەخۆ.

●●●●●

١١- لەگەڵ تۆم نییە

ئیجازەیەکی مەلایەتی لەئاوایی چەغەمیرە دەدرا. (بەداخەوە ساڵەکە لەیاد نەماوە.. نووسەر)، (٩) نۆ موستەعیدی خوالێخۆشبوو: مامۆستا مەلا (ئیسماعیل)ی دیبەگە کتێبی (جەمعولجەوامیع)یان دەخوێندو لەئیجازەکە بەیەکەوە دادەنیشتن.

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا (ئەبووبەکر)ی دووگردەکان ڕوویان تێدەکاتو دەڵێت:

- ئێوە هەر نۆتان موستەعیدی مەلا ئیسماعیلن؟.
- بەڵێ.
- چیدەخوێنن؟.
- جەمعولجەوامیع.
- پرسیارێکتان لەو کتێبە لێ بکەم؟.
- فەرموو:

هەرکە پرسیارەکەیان لێدەکات شتاقیان نازانن. ئەوسا دەڵێت:

- دڵگیر مەبن، مامۆستاکەشتان نازانێت.

لەو ساتەدا مەلای ڕەش دەگاتە لایانو دەڵێت:

- مەلا ئەبووبەکر پرسیارەکەت چی بوو؟.

بەتەوازووەوە دەڵێت:

- مامۆستا چاوەکەم لەگەڵ تۆم نییە.

● ● ● ● ●

١٢- تۆ لە من عالم تری

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا ساڵحی کۆزەپانکە لە مەلا هەرەباشەکانی شاری هەولێر بوو. ڕۆژێك بە مەلای ڕەش دەڵێت:

– جێگایەك لەكتێبی (شەرحە عەقائیدی مەلا جەلال) هەیە هەفتەیەكە تەماشای دەكەم ماناكەیم بۆ نایەت.

ناوبراو بەبێ موبالاتییەوە دەڵێت:

– شەرحە عەقائیدی مەلا جەلال كوڕی خۆمەو بۆم بخوێنەوە.

ئەویش بەوەڵامەكە زۆر هەڵدەچێت و لەگەڵ ڕەوانە كردنی كلكی كۆچانەكەی دەستی بۆی دەڵێت:

– ئەوەندە خۆت هەڵمەكێشە: ئەمن دەڵێم هەفتەیەكە سەیری دەكەم نایزانم تۆش دەڵێیت: كوڕی خۆمە.

– تووڕە مەبە جێگاكەیم نیشان بدە.

– هەركە دەستنیشانی بۆ دەكات و دەڵێت:

– بەسەری ئەو مەلا ساڵحە حەفتا كەڕەت ئێرەم گوتووەتەوە.

بۆی شەرح دەكات و ئەویش ئەوسا پڕدەداتە ماچ كردنی دەستی و دەڵێت:

– ئەشهەدو بیللا تۆ لە من عالم تری.

● ● ● ● ●

١٣- خۆ نەمگابوویت

مەلایەك لەدەوروبەری هەولێر: (ناوهێنانی هەموار نییە) كاتی خۆی فەقێی مەلای ڕەش بووە، پاش چەندین ساڵ ڕۆژێك لەموناسەبەتێكدا، بۆ ئەوەی بەشكاندنەوەی مەلای ڕەش، مەلایەتی خۆی لەمەجلیسەكە دەربخات، ڕووی تێدەكات و دەڵێت:

– مەلای ڕەش كاتی خۆی لەكتێبی (موتەوەل) فلان جێت بە من گوت: ئەوكات من عەقڵم شەرحەكەی تۆی نەگرت، بەڵام ئێستا دەزانم: نەتزانیوە.

ئەویش یەكسەر دەڵێت:

– ئەوسا خۆ نەمگابوویت بۆ دەنگت نەكرد.

پاشدان پێیدەڵێت:

- مادام هێندەت ڕا لەخۆیە، لەفلان جێی کتێبی (سیوتی) (ئەبووتالیب)ێك هەیە، ئەوا سێ ساڵم ئیزن دایت ماناکەیم بۆ بڵێیت.

ئیتر مەلاکە لەمەجلیسەکە نەك فەشەل دەبێتەوە، بگرە بەسەر خۆشیدا شکاوە.

● ● ● ● ●

١٤- مەلای سەرگەڕ

ڕۆژێك مەلای ڕەش لەحوجرە، بە فەقێیەك جەواب بۆ ماڵەوە دەنێرێت: (مەلای سەرگەڕ میوانە). بەگوندی (سەرگەڕان)ی دەگوت: (سەرگەڕ).

خێزانەکەشی زۆر ڕێزی هێندە پیاو ماقووڵانی ناوچەکە دەگرت. یەك لەئەوانە: خوالێخۆشبوو مامۆستا (مەلا تاهیر)ی سەرگەڕان بوو. بەقسەکەی مریشك دەکوژێتەوەو بەپڵاو برنجی لێدەنێت.

مەلای ڕەش کە نیوەڕۆ دەچێتەوەو کەسی لەگەڵدا نابێت مەلاژن پێیدەڵێت:

- ئەی میوانەکە؟

ئەویش لەگەڵ سەربادانی بەملاو بەولادا دەڵێت:

- ئەوە مەلای سەرگەڕ.

● ● ● ● ●

١٥- شێخ ئیسماعیل بەرزنجی

خوالێخۆشبوو: (شێخ ئیسماعیل شێخ عەبدولکەریمی بەرزنجی)، ڕۆژێك بەخۆ..و چەند دەروێشێکەوە دەچنە ئاوایی چەغەمیرەو ڕوو لە مەلای ڕەش دەکاتو دەڵێت:

- مامۆستا دووعام بۆ بکە ببمە شێخێکی باش.

مەلای ڕەش دەڵێت:

- دوو شتت لێ بێتە دی دەبیتە قوتبی ڕەببانی.

بەسەرسوڕمانەوە دەڵێت:

– چین ئەو دوو شتە!؟.

– یەکەم: لە فیشاڵان قەت مەپەنگیوە.

دووەم: ناوە ناوەش بە پاشەڵ ئیحتاجی خەڵك جێبەجێ بکە.

شێخ ئیسماعیل لەقاران شێت و هار دەبێت و بەڵام مەلای ڕەشەو چی لەگەڵ ناکرێت.

پاشدان مەلای ڕەش دەڵێت:

– ئێمە سەرجەلەیەکمان دەچێتەوە سەر سەیدان. من لەهەوەلەوە باوەڕم نەدەهات. کەچی ئێستا دەلیلێکی زۆر بەهێزم لایە کە من سەیدم.

– پێم ناڵێیت چییە!؟.

– بە منداڵی زۆرم حەز لە(.........) بوو.

شێخ ئیسماعیل تا لەسەر پشت کەوت پێکەنین بەری نەدا.

●●●●●

١٦- مریشکی حەبیبە

خوالێخۆشبوو (حەبیبە) بێوەژنێکی ئاوایی بوو (٩) نۆ مریشکی دەبێت.

ڕۆژێك (ئەبووبەکرو قاسمی مەلای ڕەش و عەبدوڵڵا حەسەن ئاغاو ئەبووبەکرو حوسێنی موحەمەد بندیان) حەبیبە لەماڵ نابێت و دەچنە حەوشەی، حەفت مریشکان دەگرن و سەریان هەڵدەکێشن و دێنە دەرەوە بانگ دەکەن: (هۆی.. گۆشت هۆی.. گۆشت).

خەبەری مەلای ڕەش دەدرێت و دەڵێت: (کوڕی من لەگەڵدا نەبووە).

– مامۆستا بەچاوی خۆمان بینیومانە: کەلەشی مریشکیان لەسەر شان بوو.

– من باوەڕم نایەت و دەلیلێکی زۆر گەورەم لایە دەستی کوڕی منی تێدا نەبووە.

خەڵکەکەش ناچار دەبن بڵێین: (پێمان نالییێت دەلیلەکەت چییە؟).

– ئەگەر دەستی کوڕی منی تێدا بووایە: دوو مریشکەکەی تریش نەجاتیان نەدەبوو.

●●●●●

١٧- مەیمونێکی وەك تۆ

(لازار) قائیمقامی قەزای مەخموور، زۆری مەراق بوو کێشەی نێوان ئاغاو جوتیارە ڕاپەڕیوەکانی ساڵی (١٩٥٣) بنبڕ بکات. ڕۆژێك بۆ ئەم مەبەستە لەکاتی دەعوەت کردنیدا لەدیوەخانی ئاغای چەغەمیرەوە ڕووی لە مەلای ڕەش دەکات و دەڵێت:

– مامۆستا تۆ باش مەلای ناوچەکەیت بۆ ئەو گیروگرفتەی ئاغاو جوتیارەکان حەڵناکەیت.

ئەویش دەڵێت:

– تا مەیمونێکی وەك تۆ حاکم بێت بە من حەلناکرێت.

قائیمقام نەیتوانی بەرپەرچی بداتەوە.

●●●●●

١٨- مەلا مستەفای بێلنگە

خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا مستەفای بێلنگە، لەکوردستانی ڕۆژهەڵات دەخوێنێت. پرسیارە دەکات کام مەلای باشە، تا بچێتە لای بخوێنێت. پێیدەڵێن: (خەڵکی کوێندەریت؟).

– کوردستانی عێراق.

– لەکوردستانی ئێران و عێراق بگەڕێت، لە مەلا ئەحمەدی ڕەشی لای خۆتان باشتر نییە.

یەکسەر دەگەڕێتەوەو دەچێتە لای، لەگوندی دێمەکار.

لەبەر ئەوە گوندەکە ئاوی تاڵو سوێر بووەو لەوەرزی هاوینیش وشكو گەرم، بەخۆی دەیفەرموو: (ئێوارە بڕیارم دەدا بۆ بەیانی بڕۆم کەچی هەرکە دەکەوتمە سەر دەرس پەشیمان دەبوومەوە).

جەنابی فەرمووی:

– خوالێخۆشبوو شێخ عومەری بالیسان ئیجازەی دەداو مەلای ڕەشیش هاتبوو.

شێخ عومەر ڕووی لە مەلای ڕەش دەکاتو دەڵێت:

– (ئێوە خەڵکی شاری هەولێرو دەوروبەری هەرچی هەتانە هی ئێمەیە). بۆ.. وێنە: (کاریتەتان هی ئێمە، شەقرەتان هی ئێمە، میوەتان هی ئێمە، تەڕەتان هی ئێمە، ئاوتان هی ئێمەیە، بەفرتان هی ئێمەیە).

– پێم سەیر بوو مەلای ڕەش زۆر سەریعول جەوابە تائێستاش وەڵامی نەدایتەوە.

– پاشدان مەلای ڕەش هاتە وەڵامو گوتی: (ڕاستە ئەوانەی دەفەرموویت هەمووی هی ئێوەیە. تەنیا یەك شت هی ئێوە نییە.

شێخ عومەر واقی وردەمینێت کە، چ نەماوە تاکو شانازی پێوە بکاتو دەڵێت:

– چییە؟.

– عەقڵ.

●●●●●

١٩- بیبیسوو[١]

ڕۆژێك چەند پیاوێکی ناوداری ناوچەکە لای مەلای ڕەش کۆدەبنەوە، یەکێکیان زۆر زالمو بێدین دەبێت (ناوهێنانی پەسند نییە) ڕوو لە مەلای ڕەش دەکاتو دەڵێت:

1- بەداخەوە زۆر لەواریقاتەکانی فەوتانو ئەوانەی ئێرە نووسراون کەمێکنو لەزاری ئەمو ئەو وەرگیراون.. نووسەر.

– مامۆستا منیش دەڵێم خوا لێم خۆشدەبێت؟.

ئەویش دەڵێت:

– راست دەفەرموویت. ئافرەتێك هەبوو ناوی (بیبیسوو) دەبێت کە دەچووە کوێستانان بەپیشەوەی ئیش دەکرد، لەگەرمیانیش پشتەوە. هەرکە دەکەوتە سەر سەجدەش دەیگوت: (خوایە خۆ من چیم نەکردووە، بۆ لێم خۆشنا بێت)، تۆش بیبیسوویت خوا بۆ لێت خۆشنابێت.

● ● ● ● ●

٢٠- مێژووی دروست کردنی مزگەوتی دێی (پاشبەرد).

مەلای ڕەش مێژووی دروست کردنی مزگەوتی گوندی پاشبەردی بەم شێوەیە، لە کۆڵەکەی مزگەوتەکەی نووسیوە:

(كلّ همّ وغمّ سينجلى).

ئەمەش بەحسێبی پیتی (ئەبجەد)ی ساڵی (١٣٠٤) هەزارو سێ سەدو چواری کۆچی دەکات.

ئەمڕۆش ساڵی ناوبراو (١٤٣١) و ئەمەش ناقیس (١٣٠٤) = (١٢٧). واتە سەت و بیست و حەوت ساڵە دروست کراوە.

بابزانین وایە:

پیتی ئەبجەدی بەم جۆرەیە:

(ابجد هوز حطي كلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ)

هەر پیتێك ژمارەی تایبەتی خۆی هەیە. فەرموون سەیری بکەن:

پیتەکە	ژمارەکەی
أ=	١
ب=	٢
ج=	٣
د=	٤
ه=	٥
و=	٦
ز=	٧
ح=	٨

ط=	٩
ي=	١٠
ك=	٢٠
ل=	٣٠
م=	٤٠
ن=	٥٠
س=	٦٠

ع=	٧٠
ف=	٨٠
ص=	٩٠
ق=	١٠٠
ر=	٢٠٠
ش=	٣٠٠
ت=	٤٠٠

ث=	٥٠٠
خ=	٦٠٠
ذ=	٧٠٠
ض=	٨٠٠
ظ=	٩٠٠
غ=	١٠٠٠

(كلّ همّ وغمّ سينجلى)

١- وشەی (كل) بریتییە لە پیتی (ك.ل).

پیتی (ك= ٢٠ ژمارە)و پیتی (ل= ٣٠ ژمارە) كۆی ژمارەی وشەكە (٥٠) پەنجایە.

٢- وشەی (هم) لەپیتی (ه.م) پێك هاتووە.

پینی (ه=٥ ژمارە)و پیتی (م= ٤٠ ژمارە) كۆی ژمارەی وشەكە (٤٥) چلو پێنجە.

٣- وشەی (وغم) لەم پیتانە (و.غ.م) دروست بووە.

پیتی (و= ٦ ژمارە)، (غ= ١٠٠٠ ژمارە)و پیتی (م= ٤٠ ژمارە). كۆی ژمارەی وشەكە: (١٠٤٦) هەزارو چلو شەش.

٤- وشەی (سینجلی) ئەم پیتانە بە خۆوەگرتووە:-

پیتی (س= ٦٠ ژمارە)و پیتی (ی= ١٠ ژمارە)و پیتی (ن= ٥٠ ژمارە)و پیتی (ج= ٣ ژمارە)و پیتی (ل= ٣٠ ژمارە)و پیتی (ی= ١٠ ژمارە) كۆی ژمارەی وشەكە (١٦٣) سەتو شەستو سێ.

٥٠ + ٤٥ + ١٠٤٦ + ١٦٣ = ١٣٠٤.

ناوەڕۆك:

پێشەكی كاك غەفوور	٣
مەلای ڕەش	٥
پایەبەرزی	٧
هەڵقەنانی لە بیارە	٨
ڕەو كردنی بەرەو دەشتی هەولێر	١١
دەست بەخوێندن كردنەوە	١٢
جگەرە بڕان	١٤
كەواو سەلتە	١٤
ڕەشاد موفتی	١٥
جەنابی مەلای كۆیە	١٥
ئیجازەی دووەم	١٦
پەیوەندی	١٧
ناودەركردن	١٨
پرس پێكردن	١٨
مەسەلەیەكی شەرعی	١٩
باركردن لەمەخموور	٢١
مەلای ڕەش لەنیو دڵی خەڵكی دێیەكەدا	٢٣
گوزەران	٢٣
ئاغاژنە فاتم	٢٤
ژن هێنانی مامۆستا مەلا ڕەشید	٢٥
پرس پێكردنی دووەم	٢٦
مەسەلەیەكی شەرعی لەسەرەتای پە نجاكان	٢٦
ئەو مەلایانەی لایان خوێندووە	٢٧
باسی هێندێك لەو مەلایانەی لایان خوێندووە	٢٨
مەلا زایەر	٢٨
مەلایەكی باكووری كوردستان	٢٨
مەلا عەبدوڵڵای سەقز	٢٩

مەلا قادری دێمەکاری	٣٠
مەلا ئەبووبەکری شەڕکان	٣٠
مەلا فەتاح	٣١
مەلا سەلیم	٣٢
ئەو مەلایانەی ئیجازەیان لا وەرگرتووە	٣٣
ئیجازەدان	٣٣
ئیجازەیەك	٣٤
شکایەت	٣٧
لە ئیجازەیەکی دیبەگە	٤١
ڕیبا حەڵاڵ کردن	٤٢
فتواکە	٤٣
پارە کۆکردنەوە	٤٤
بەهرەو زیرەکی	٤٥
زانستو زانیاریی غەیری مەلایەتی	٤٦
شت لەبیر نەچوون	٤٧
خوریکە	٤٨
گوێزە گوێز	٤٩
سەفارچی	٤٩
زەکاتیان لەسەر نییە	٥٠
شەڕی جیهانی	٥١
نائیب نائیب	٥٣
مەجید	٥٣
خانوو سووتان	٥٥
سەرتاشی مەلای ڕەش	٥٦
براکانی	٥٧
ڕا پەڕینی جوتیاران	٦٣
ببەلامان	٦٤
شکایەت	٦٥

لەناوبردنی ڕا پەڕینەکە	٦٦
بەند کردن	٦٧
سلێمان مەلۆك	٦٨
خدر مەلا	٧١
ئەو پیاوانەی پەیوەندیان لەگەڵ مەلای ڕەش هەبوو	٧٣
مام تەها سەفەر	٧٣
حاجی موحەمەد نەجاڕ	٧٤
کێخوا مەحموود	٧٥
سەید خدری حەسەن بلباس	٧٦
مام قادر	٧٧
حاجی عەولای نەبیاوە	٧٨
بارکردن لەچەغەمیرە	٧٩
عاجز بوون	٨٠
عەلی ئاغا	٨١
هەڵوێست	٨٤
صاحب القمصين	٨٤
پرسیار کردن لە عەلی ئاغا	٨٥
حاجی قادر خاڵانی	٨٦
حاجی موحەمەد	٨٦
چارەی چاوی‌و.. وەفاتی	٨٧
ئیمامی شافعی دووەم	٩٠
چاکە	٩١
هێندێك لەواریقاتەکانی	٩٢
١- سۆفی رەسووڵ	٩٢
٢- گونی کاکت بوو	٩٣
٣- ساڵی گرانی	٩٥
٤- سونەتی موئەککەد	٩٦
٥- کەر بەگوێ دەناسم	٩٦

٦- ئیبن و حەجەر، ئیبن و خەنجەر ٩٧
٧- تۆ ببە کوڕی من ٩٧
٨- بۆ نان هاتوومە ٩٨
٩- ئاسیاخان ٩٨
١٠- بەس من مەخۆ ٩٩
١١- لەگەڵ تۆم نییە ١٠٠
١٢- تۆ لە من عالم تری ١٠٠
١٣- خۆ نەمگابوویت ١٠١
١٤- مەلای سەرگەڕ ١٠٢
١٥- شێخ ئیسماعیل بەرزنجی ١٠٢
١٦- مریشکی حەبییە ١٠٣
١٧- مەیمونێکی وەك تۆ ١٠٤
١٨- مەلا مستەفای بێلنگە ١٠٤
١٩- بیبیسوو ١٠٥
٢٠- مێژووی دروست کردنی مزگەوتی دێی (پاشبەرد) ١٠٦
ناوەڕۆك ١٠٨